

A-18120

M. V. TENENBAUM

**NÕUKOGUDE
KOOPERATIIVKAUBANDUSE
STATISTIKA**

*TOIMETANUD MAJANDUSTEADUSE KANDIDAAT
V. P. NIKIFOROV*

RK

**RAKENDUSTRUKISTE KIRJASTUS
TALLINN 1949**

Dotsent M. V. TENENBAUM

NÕUKOGUDE
KOOPERATIIVKAUBANDUSE
STATISTIKA

Toimetanud majandusteaduse kandidaat
V. P. NIKIFOROV

RK

RAKENDUSTRUKISTE KIRJASTUS
TALLINN, 1949

✓

NOORKOGUDE
KOOPERATIIVKABANDUSE

15195

A 18120

ARHIIVKOGU

RAHVAARHIIVKOGU
TARTUS

1 PEATUKK

TARBIJATE KOOPERATSIOONI STATISTIKA ULESANDED JA ORGANISATSIOON.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI STATISTIKA ULESANDED.

Rahvamajanduses ja selle üksikosades, eri harudes, süsteemides, sektorites ja teistes allüksustes toimuvaid nähtusi ja protsesse uurivat statistikat nimetatakse majandusstatistikaks.

Vastavalt rahvamajanduse jagunemisele koosneb majandusstatistika tervest reast statistika eriharudest, millistest iga üksik käsitleb teatud kindlat majandusharu või rahvamajanduse elementi, näiteks: tööstusstatistika, põllumajandusstatistika, transpordistatistika, kaubandusstatistika, finantsstatistika, tööjõustatistika jne.

Tarbijate kooperatsiooni statistika on samuti üheks majandusstatistika eriharuks. Tarbijate kooperatsioon hõlmab terve rea majandustegevuse harusid: jae- ja hulgikaubandus, varumine ja kokkuost, ühiskondlik toitlustamine, tööstuslik tegevus (leivaküpsetus ja teised tegevusharud), põllumajanduslikud abikäitised (abimajandid), auto- ja hobustransport jne.

Vastavalt ülaltoodule käsitleb tarbijate kooperatsiooni statistika kõiki neid majandusharusid. Tarbijate kooperatsiooni statistika põhialaks on kaubandusstatistika, kuna kaubandus ja varumine + kokkuost osutuvad tarbijate kooperatiivide peamisteks majandusharudeks ja rööbiti sellega lülitatakse sellesse andmeid tööstuse, põllumajanduse, transpordi ja muudelt statistika aladelt.

Majandusstatistika põhiülesandeks on statistiliste meetodite ja võtete kaasabil selgitada ja analüüsida rahvamajanduses ja selle eriharudes toimuvate protsesside seaduspärasust ja olenevust. Sotsialistlik nõukogude majandus on esimeses järjekorras ühtse rahvamajandusplaani kohaselt ülesehitatav ja arenev plaanimajandus. Plaanitäitmise käigu analüüs ja põhiliste materjalide süstematiseerimine eesolevate perioodide plaani koostamise eesmärgil osutuvad nõukogude majandusstatistika esmajärgulisteks ülesanneteks. NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljanda viie aasta plaaniga on pandud tarbijate kooperatiivide süsteemile statistiliste tööde organiseerimisel ja läbiviimisel ülesanded, mis nõuavad erilist täpsust, hoolsust ja tähtaegadest kinnipidamist.

Kooskõlas ülalnimetatud ülesannetega on kooperatiivkaubanduse statistika ülesandeks:

a) analüüsida plaanide täitmise käiku ja seega ette valmistada põhibaasina materjale tarbijate kooperatsiooni eri tegevusharude plaanide koostamiseks ja läbitöötamiseks, näiteks: kaubakäibe-, põllumajandussaaduste ja toorainete varumise, leivaküpsetamise, ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toodangu jne. plaanid;

b) tarbijate kooperatsiooni majandusliku tegevuse plaanide täitmise protsessidel esile kerkinud seaduspärasuste ja olenevuste õppimine, et selgitada tegureid, mis mõjutavad töökäiku ja kutsuvad esile plaaniliste ülesannete täitmisel kõrvalekaldumisi kas pidurdavalt või edutavalt;

c) selgitada ja näitlikult välja tuua parimate ja nõrgemate tööd, eesrindlikke ja mahajäänumaid tarbijate kooperatsiooni organisatsioone.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI SUSTEEMI STATISTIKAAPARAADI STRUKTUUR.

NSV Liidu Statistika Keskvalitsus on keskseks juhtivaks organiks Nõukogude Liidus kõigi statistiliste tööde organiseerimisel ja teostamisel. NSV Liidu Statistika Keskvalitsus asub NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures ja allub vahetult temale. Eesti NSV-s juhib kõigi statistiliste tööde organiseerimist ja läbiviimist ENSV Statistika Valitsus, kes allub

vahetult NSV Liidu Statistika Keskvalitsusele. NSV Liidu Statistika Keskvalitsus tegeleb ministeeriumide ja keskasutiste poolt majanduslikus ja sotsiaalkultuurilises elus teostatavate statistiliste tööde ja loenduste metoodilise juhtimise ja organiseerimisega; samuti kinnitab tema operatiivsete ja statistiliste aruannete vormid, juhendid nende täitmiseks, aruannete esitamise korra ja tähtajad, nende perioodilisuse ning määrab samuti kindlaks organisatsioonide ringi, kellele aruande esitamine on kohuslik. Samuti teostab NSV Liidu Statistika Keskvalitsus, kas iseseisvalt või koos asjast huvitatud keskasutistega, rea suuremate rahvamajandusliku tähtsusega statistiliste tööde läbiviimist; näiteks peaaegu kõik tähtsamad üleliidulised loendused (rahva-, loomade-, tööstuse, kaubanduslikud jne. loendused) teostab Statistika Keskvalitsus kogu ulatuses, s. o. alates vaatluse organiseerimisest kuni andmete lõpliku läbitöötamiseni. Statistika Keskvalitsuse põhiülesandeks on ministeeriumide ja keskasutiste poolt esitatavate statistiliste materjalide lõplik ja üleliiduline läbitöötamine, näiteks: üksikud kaubandussüsteemid (Kaubandusministeerium, Tarbijate Kooperatiivide Keskliit (Tsentrosojuz), tööliste varustusosakondade (TVO-de) peavalitsused jne.) koostavad oma süsteemi koondaruanded kõigi alluvate ettevõtete ja organisatsioonide kohta, kuid üleliidulises ulatuses koostab Statistika Keskvalitsus aruandvaid süsteemidelt saadud koondaruannete põhjal koondaruande kogu nõukogude kaubanduse kohta.

Statistika Keskvalitsus teostab kõiki eespool mainitud statistilisi töid, selle hulgas samuti ka nõukogude kaubanduse alal, milleks on Statistika Keskvalitsuses ja samuti vabariikide ja oblastite statistika valitsustes loodud erilised osakonnad (sektorid), mis tegelevad kõigi nõukogude sisekaubanduse statistika küsimustega. Ülalnimetatud kaubandusosakonnad (sektorid) juhivad vahetult ka tarbijate koöperatsiooni statistilist tööd.

Tarbijate koöperatsiooni süsteemi kõrgemaastmelistes lülides (Tarbijate Kooperatiivide Keskliit (Tsentrosojuz), vabariiklikud, krai- ja oblastiliidud) on eraldatud eriaparaat statistiliste tööde teostamiseks.

Tarbijate Koöperatiivide Keskliidu Plaani-Okonoomika-valitsuse koosseisus tegutseb Operatiiv-Statistika Osakond,

kelle ülesandeks on: kogu tarbijate kooperatsiooni süsteemi statistiliste tööde organiseerimine ja juhtimine, samuti statistiliste aruandevormiprojektide läbitöötamine ja kogu süsteemi varustamine trükitud aruandelankettidega ja nende täitmise juhenditega, kinnitatud aruandlus-tabelitega, instrueerimine kirjalikult ja suusõnaliselt kõigis statistilisse aruandlusse puutuvais küsimustes. Kõrvuti sellega Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu Operatiiv-Statistika Osakond kogub vabariiklikelt, kraide ja oblastite tarbijate kooperatiivide liitudelt koondaruandeid ja koostab saadud andmete põhjal kõigi tegevusharude näitajate piires Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu süsteemi koondaruanded üleliidulises ulatuses. Ainult mõnedel eri tegevusharudel (varumine, kokkuost, põllumajandus, leivaküpsetus jne.) kogutakse operatiiv-statistilist aruandlust vabariiklikelt ja oblastite tarbijate kooperatiivide liitudelt ja töötatakse läbi mitte operatiiv-statistika osakonnas, vaid vastavate majandusharudega tegelevais valitsustes ja osakondades.

Peale selle töötatakse keskraamatupidamises koos raamatupidamise kvartaliaruannetega läbi käibekulud, kulud ühiskondliku toitlustamise alal, töödeldud toodete väärtus (leivaküpsetuse ja muu tööstusliku tegevuse alal) ja andmed puudujääkide, raiskamiste ja kahjutasu nõudmisest tekkinud võlgnevuse kohta.

Analoogiliselt ülaltoodule on vabariiklikes ja oblastite tarbijate kooperatiivide liitudes moodustatud samuti eri statistika aparaat (operatiiv-statistika sektor või grupp) plaaniökonomika valitsuse või osakonna koosseisus, kes teostab samu funktsioone (välja arvatud operatiiv-statistiliste aruandlusvormide projekteerimine, milline toiming on tsentraliseeritud), kuid ainult vabariiklikus või oblastilises ulatuses (ETKVL-i Statistika Sektor).

Tarbijate kooperatiivide maakondlikes liitudes on pandud statistiliste tööde teostamine plaani-finantsosakonnale (resp. plaanijale). Kõrvuti maakonna tarbijate kooperatsiooni plaanialase töö teostamisega instrueerib ja kontrollib plaani-finantsosakond tarbijate kooperatiivides statistilise aruandluse olukorda, kogub neilt aruandeid, kontrollib ja töötab läbi alluvailt organisatsioonidelt saadud operatiiv-statistilisi andmeid, koostab tarbijate kooperatiivide maa-

kondliku liidu (TKML-i) koondaruandeid maakonna ulatuses ja esitab neid kõrgemaastmeliste organisatsioonidele (tarbijate kooperatiivide vabariiklikule või oblastiliidule) ja teistele organisatsioonidele, kellele tarbijate kooperatiivide maakondlikud liidud (lühendatult TKML-id) on kohustatud esitama üht või teist aruannet (NSVL Riigipanga osakonnale, kohaliku TSN täitevkomitee kaubandusosakonnale ja rahandusosakonnale, kohalikule Statistika Keskvalitsuse inspektorile jne.). Tarbijate kooperatiivides on kõik arvestusalased tööd täies ulatuses, selle hulgas ka operatiiv-statistilise aruandluse tööd ning statistiliste kvartal- ja aastaaruannete esitamine, koondatud raamatupidamisse.

Kogu statistiline aruandlus põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu ja varumise alal esitatakse kokkuostuorganite liinil alt ülespoole. Tarbijate kooperatiivid esitavad aruanded TKML-i kokkuostuosakonnale, TKML-id — ETKVL-i Kokkuostu Valitsusele ja viimane omakorda Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu vastavaile kokkuostuorganitele (Главкоопмясоптица, Главкоопплодоовощь, Главкооппутильсырье, Главкооплектехсырье jne.). Sel viisil, kui mitte arvesse võtta kõige alamaastmelist lüli — tarbijate kooperatiivi, on kogu tarbijate kooperatiivide süsteemis läbi viidud tihe, organiseeritud ja sihikindel statistilise aruandluse ja plaanimise koostöö printsiip, s. o. sama põhimõte, mis on läbi viidud kogu meie rahvamajanduses, sest ka NSVL Riiklik Plaanikomisjon ja NSVL Statistika Keskvalitsus on omavahel tihe koostöös.

NSVL Statistika Keskvalitsus oli kuni 1948. aastani üheks NSVL Riikliku Plaanikomisjoni osakonnaks ja kogu Statistika Keskvalitsuse tööd ja ülesanded suunati NSVL Riikliku Plaanikomisjoni direktiividega ja nõudmistega. 1948. a. eraldati NSVL Statistika Keskvalitsus NSVL Riikliku Plaanikomisjoni alluvusest ning viidi vahetult NSVL Ministrite Nõukogu alluvusse. Hoolimata sellest jäi püsima tihe koostöö mõlema ülalnimetatud asutise vahel plaanimise ja aruandluse alal.

STATISTILINE DOKUMENTATSIOON.

Statistiliseks dokumentatsiooniks nimetatakse statistilise vaatluse blankettide ja vormide üldkogumikku, nende täitmise instruksioone, organisatsioonilist plaani, juhendeid vaatluse teostamiseks ja kogutud materjalide läbitöötamiseks.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemis on kõik statistilised tööd rajatud Statistika Keskkvalitsuse poolt kinnitatud kohusliku aruandluse alusele. See aruandlus ei jälgi mitte ainult statistilisi ülesandeid, vaid selle põhiülesandeks on — anda kõrgemaastmelistele organisatsioonidele materjale madalamaastmeliste organisatsioonide töö ja tegevuse hindamiseks ja edaspidiseks juhtimiseks. TKML analüüsib tarbijate kooperatiivide tööd nende poolt esitatud aruannete põhjal, teeb iga üksiku kohta oma järeldused ja annab neile juhtnööre ühe või teise puuduse kõrvaldamiseks ja edaspidise töö parendamiseks. Samuti juhib vabariiklik (oblasti) tarbijate kooperatiivide liit operatiivselt TKML-ide tööd nende poolt esitatud aruannete põhjal ja Tarbijate Kooperatiivide Keskkliit, baseerudes aruandluse materjalidele, juhib vabariiklike (oblastite) tarbijate kooperatiivide liitude tööd. Muidugi ei tohi meie operatiivset juhtimist ehitada ainult aruandluse materjalide alusele, sest vastasel korral sukelduksime paberlikku juhtimisse, kuid aruandlus osutub meil üheks põhiliseks ja oluliseks elemendiks, mis lubab süstemaatiliselt teostada säärast juhtimist.

Peale puhtakuuliselt operatiivse tähtsuse omab aruandlus veel teist ülesannet, nimelt saame algvaatluse materjalide andmete põhjal koostada statistilisi koondaruandeid, mis iseloomustavad ühes või teises suhtes olukorda ja tööd antud süsteemi majapidamises.

Ülalnimetatud aruandluse kaks ülesannet on tihedalt omavahel seotud, kuna statistilised üldtagajärjed (kokkuvõtted, koondaruanded) on esmajärjekorras määratud operatiivse juhtimise vajadusteks. Kuid siiski tuleb ära märkida ja piiritleda ülalnimetatud aruandluse kaht ülesannet, kuna need mõlemad määravad kindlaks näitajate süsteemi, perioodilisuse, aruandevormide esitamise korra ja tähtsajad.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemis praegu kehtiv ope-

ratiivstatistiline aruandlus koosneb suurest hulgast aruandevormidest, mis erinevad üksteisest perioodilisuselt, tegevusharudelt, esitamise viisilt jne. Aruandlus jagatakse kiir- ja jooksvaks aruandluseks. Kiiraruandluse eesmärgiks on informeerida plaaniliste ülesannete täitmise tagajärjest ühes või teises majandusharus. Kõiki kiiraruandluse vorme iseloomustab nende lühiperioodilisus; kujuneb nagu seaduseks, et need on viispäevaku, dekaadi, viisteistpäevaku ja mõnikord harva ka kuuaruanded, s. o. neid esitatakse iga viie, kümne, viieteistkümne päeva või kuu järel. Teistes rahvamajanduse tegevusharudes, näiteks tööstuses, on tähtsamate toodete liikide kohta kehtiv ka igapäevane aruandlus; tarbijate kooperasiiooni süsteemis tööstusalal igapäevast aruandlust ei ole rakendatud.

Kiiraruandlust iseloomustab mitte ainult lühiperioodilisus, vaid samuti suur kiirus tähtajalisel esitamisel ja edasiandmisel. Suuremalt osalt esitatakse need kiiraruanded kõrgemaastmelistele organisatsioonidele aruandeperioodi viimasel või järgneval kuupäeval.

Tarbijate kooperatiivid esitavad selle aruandluse TKML-idele. Viimased saadavad koondaruanded maakonna ulatuses meil Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariikliku Liidule. (Teistes liiduvabariikides esitavad tarbijate kooperatiivid aruandluse rajooniliitudele, kes omakorda esitavad oblastiliidule koondaruande vastava rajooni ulatuses ning oblastite liidud, millised kuuluvad vabariikide koosseisu, esitavad omakorda koondaruande oblasti ulatuses Tarbijate Kooperatiivide Vabariiklikule Liidule, välja arvatud VNFSV koosseisu kuuluvad oblastite liidud, kes esitavad oma oblasti koondaruanded vahetult Tarbijate Kooperatiivide Keskliidule). ETKVL ja teised vabariiklikud ja oblasti tarbijate kooperatiivide liidud esitavad koondaruanded vabariigi (oblasti) ulatuses Tarbijate Kooperatiivide Keskliidule ja kogu see pikk, paljulüliline aruandluse teekond tuleb läbida 4—8 päeva jooksul, kaasa arvatud ka aeg vahepealseis lülides koondaruannete koostamiseks ja edasisaamiseks. On arusaadav, et niisuguse kiiruse saavutamise tingimuseks on tarvilik telegraafi või telefoni kasutamine aruandeandmete üleandmisel. Kuna telegraafi teel andmete üleandmine on kulukas, siis on kujunenud tavaks, et ainult kiiraruandluse tähtsamaid põhilisi näitajaid antakse üle

telegraafi teel ja üheaegselt sellega saadetakse aruanne tervikuna postiga teele. On selge, et postiteel esitatav aruanne saabub tunduvalt hiljem ja annab ühelt poolt võimaluse kontrollida, kas telegraafi teel üle antud andmetes ei olnud eksitavaid vigu ja teisest küljest annab kirjalik aruanne antud majandusharus toimunud operatsioonide kohta üksikasjalise iseloomustuse.

Kiiraruandlust rakendatakse ainult nende majandusliku tegevuse näitajate osas, mis nõuavad kiiret operatiivset vaheleastumist selleks, et jalule seada ja saavutada plaani täitmise normaalset käiku. Erilist tähtsust omab kiiraruandlus hooajaliste majandusharude tegevuses, kus massiliste operatsioonide pearaskus langeb aastas lühikesele hooajale; näiteks: põllumajandussaaduste ja -toorainete varumise alal, abimajandites külvitööde ja koristamistöde hooajal. Kõrvuti sellega haarab kiiraruandlus rida tähtsaid majanduslikke näitajaid, mis iseloomustavad tarbijate kooperasiiooni kaubanduslikku tegevust, nagu: jae- ja hulgi käive, laoseisud jae- ja hulgi müügi võrgus, dezentraliseeritud allikaist kaupade ost, ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käive.

Kiiraruandlus sisaldab enamail juhtudel kitsa, piiratud ringi majandusnäitajaid. Vastandina sellele iseloomustab jooksev aruandlus arendatud ja üksikasjalikku näitajate süsteemi, mis iseloomustab mitmekülgset ja üksikasjaliselt antud majandusharu tööd ja olukorda. Jooksva aruandluse perioodilisus on tunduvalt pikema tähtajaline; tarbijate kooperasiiooni süsteemis on see kuu-, kvartali- ja aastaaruandlus. Jooksva aruandluse esitamise tähtajad ja esitamise viis on tunduvalt pikaldasemad: seda esitatakse postiga või üksikjuhtudel esitavad seda aruandlust isiklikult vastava aruande koostajad (s. o. aruande eest vastutavad isikud); sellised aruanded on näiteks statistilised kvartali- ja aastaaruanded.

Uhenduses sellega, et jooksev aruandlus hõlmab palju suurema majanduslike näitajate ringi, nõuab jooksva aruandluse statistiline läbitöötamine ka palju rohkem aega kui kiiraruandlus. Kiiraruandluse vormid on tavaõiguse kohaselt spetsialiseerunud, s. o. iga aruandevorm sisaldab näitajaid ainult ühe kindlaksmääratud tegevusharu kohta.

Jooksva aruandluse vormid, vastandina kiiraruandlusele,

on enamail juhtudel universaalsed ja iseloomustavad mitmekülgset kooperatiivsüsteemi organisatsioonide tööd ja tegevust, s. o. need sisaldavad näitajaid kõigilt tegevusaladelt või vähemalt mitme tähtsama majandusharu kohta.

Tarbijate kooperatsiooni jooksva aruandluse põhiliseks tuumaks osutub statistiline kvartaliaruanne, milles üksikasjaliselt ja põhjalikult valgustatakse organisatsioonilise ja kaubandusliku võrgu, jaekäibe, ühiskondliku toitlustamise, tööstusliku tegevuse, transpordi, abimajandite ja kapitaal-mahutuste olukorda. Kuuaruanne osutub meil statistilise kvartaliaruande täienduseks, kuna see sisaldab näitajaid nende tegevusharude ja -operatsioonide kohta, kus on aruandlusandmete saamine tarvilik tihedamini kui kord kvartalis, näiteks: leivaküpsetamise, tööjõu ja töötasufondide, tarbijate kooperatsiooni tööstustoodangu, kapitaal-mahutuste plaani täitmise, transpordi, samuti telegraafi teel esitatava kiiraruandluse näitajate osas (detsentraliseeritud kaubaostud, laoseisud, kalapüük).

Tarbijate kooperatiivide organisatsioonide töö ja tegevuse olukorda iseloomustavad põhjalikult ja mitmekülgset statistilised aastaaruanded, mis sisaldavad majanduslikke näitajaid kõigilt tegevusharudelt. Statistiline aastaaruanne sisaldab täpsustatud andmeid kõigi majandusnäitajate kohta, millised on ära toodud kvartali- ja kuuaruannetes; peale selle sisaldab aastaaruanne andmeid põllumajandus-saaduste ja -toorainete varumise ning vabaturu kokkuostu kohta, annab põhjaliku iseloomustuse abimajandite töö ja transpordi olukorra kohta, esitab kogu töötajate arvu jaotuse vastavalt nende tegevusaladele ja ametirühmadele ja mõningaid teisi täiendavaid ning selgitavaid andmeid.

Et iga aruandluse eest vastutav töötaja oleks teadlik, milliseid aruandevorme tuleb esitada, millistel tähtpäevadel ja kellele, kellelt ja kuidas tuleb neid nõuda, selleks kinnitab NSVL Statistika Keskvalitsus kooskõlas Tarbijate Kooperatiivide Keskliiduga erilise aruandluse tabeli.

Aruandluse tabel on antud aastaks kinnitatud aruandevormide nimestik. Selles on näidatud vormi number (igale Statistika Keskvalitsuses kinnitatud vormile omistatakse eri järjekorranumber), vormi nimetus, perioodilisus, esitamise tähtajad, esitamise viis (postiga, telegraafiga), milli-

sed organisatsioonid ja kellele on kohustatud esitama antud aruandevormi.

Ülalnimetatud aruandluse tabel saadetakse kõigile tarbijate kooperasiiooni süsteemi organisatsioonidele ja see osutub kohapeal seaduslikuks juhtnööriks teiste organisatsioonidega suhtlemisel aruandlus-materjalide nõudmise asjus.

Tarbijate kooperasiiooni süsteemi statistikas, nii kui üldse enamiku NSVL statistiliste tööde teostamisel on praegusel ajal, eriti aruandlus-statistika alal, rakendatud de-tsentraliseeritud koondaruandluse kogumise viis, s. o. alg-organisatsioonide aruandeandmeid ei koguta töötlemiseks ühes keskkohas, vaid need liiguvad antud süsteemi lülides alt ülespoole, s. o. madalamaastmelistest organisatsioonidest kõrgemaastmelistesse organisatsioonidesse. Tarbijate ko-operatiivid esitavad aruandluse TKML-ile, TKML-id koos-tavad koondaruanded maakonna ulatuses, sisse võttes koondaruandesse andmed tarbijate kooperatiivide ja TKML-i isemajandavate ettevõtete kohta ja esitavad need meil Eesti NSV-s Eesti Tarbijate Kooperatiivide Vabariik-likule Liidule, kes omakorda koondab aruandeandmed kõigi TKML-ide ja ETKVL-i isemajandavate ettevõtete kohta ning esitab koondaruande Tarbijate Kooperatiivide Kesk-liidule. Tarbijate Kooperatiivide Keskliit koostab saadud koondaruannete põhjal koondaruande NSVL-i tarbijate kooperasiiooni süsteemi ulatuses.

II PEATUKK

KAUBAKAIBE STATISTIKA ULDKUSIMUSED.

KAUBAKAIBE MÕISTE.

Kaubakäibeks laiemas mõttes nimetatakse massilisi kaupade ostu-müügi operatsioone, mida teostavad mitmesugused iseseisvad (nõukogude majanduses — isemajandavad) organisatsioonid ja üksikisikud.

Kaubad, need on tarbimisväärtust omavad materiaalsed hüvised, mis on määratud kas otseselt või kaudselt inimeste mitmesuguste tarvete rahuldamiseks, omades rahalises hinnangus väljendatud väärtust (maksumust). Need kaks tunnust, nimelt tarbimisväärtus ja raha kujul väljendatud väärtus (maksumus), on põhimised ja vajalikud kaubamõiste tunnused ja järelikult ka kaubakäibe protsessi tunnused.

Kaubakäibesse ei arvestata iga liiki kaupade või asjade üleandmist ühelt majandilt teisele; ei arvestata sääraseid, millel puudub rahalise tasumise moment (kas kohemakstavas rahas või krediidi korras), s. o. puudub ostu-müügi akt. Kaubakäibeks ei loeta näiteks: sisustuse (masinate) tasuta üleandmist ühelt tehaselt teisele, antud majapidamise ühest laost teise või tarbijate kooperatiivi laost kauplustesse kaupade ümberpaigutamist.

Teisest küljest ei loeta kaubakäibe hulka mittemateriaalsete hüviste ehk nõndanimetatud „teenuste“ müüki.

Kaubakäibesse ei arvata: a) vaatajaskonnale müüdüd teatri- või kinopiletitest saadud sissetulekut, saunade, pesumajade, juuksetööstuste ja teiste samalaadsete ettevõtete sissetulekut, kuna siin on tegemist „teenuste“ müügiga tarbijaskonnale, aga mitte kaubamüügiga.

Kaupade väljavedu ja müüki väljapoole NSV Liidu piire

nimetatakse väliskaubanduse käibeks, kuid kaupade müüki elanikkonna tarvete rahuldamiseks NSV Liidu piires nimetatakse sisekaubanduse käibeks.

Teisest vaatepunktist lähtudes hõlmab kaubakäive tootmisvahendite ostu-müügi operatsioone, mis ei oma mingit sidet elanikkonna kaupadega vahetu varustamise suhtes, aga samuti ka tarbijaskonna ühe või teise nõudmise vahetuks rahuldamiseks määratud tarbimisesemete ostu-müüki.

Esimesse kategooriasse kuuluvad näiteks raudteedele ja masina-traktorijaamadele naftatööstusettevõttest müüdud naftasaadused või kivisöe trustide poolt müüdud kivisüsi, masinaehituse tehaste toodangu müük teistele tehastele, kus ostetud masinaid, tööpinke ja teisi seadmeid kasutatakse tootmisvahenditeks; tarbimisesemete müük, mida ostjad kasutavad kas toorainena või abimaterjalina tööstustes (suhkrumüük kondiitritoodete tööstusele, kangaste müük valmisriiete tööstusele, jahumüük pagaritööstustele või makaronitehastele jne.).

Teise kategooriasse kuulub iga liiki tarbimisesemete müük elanikkonnale: toiduainete, riietusesemete, jalatsite, mööbli, majapidamistarvete, raamatute, vihikute, parfümeeria, arstimite, seebi, tubaka, tuletikkude ja teiste isiklike tarbimisesemete, samuti ka elanikkonna isiklikus majapidamises kasutatavate tööstustoodete (ehitusmaterjalide, õmblusmasinate, käsitööriistade, põllumajandusliku inventari jne.) müük.

Kaubakäibeks nõukogude kaubanduses nimetatakse ainult sisekaubanduse käivet elanikkonna tarbimisesemete osas; selletõttu hõlmab tarbijate kooperatsiooni kaubakäive ainult ülalnimetatud osa käibest.

Järelikult tarbijate kooperatsiooni süsteemi statistikas loetakse kaubakäibeks kogu kaupade ostu-müügi operatsioonide üldsumma kaupade osas, mis on määratud tarbijate kooperatsiooni poolt teenindatava NSV Liidu elanikkonna varustamiseks.

KAUBAFONDID.

Kaubad võivad enne nende tööstusest tarbijani jõudmist läbida mitu kaubanduslikku lüli. Sellest järgneb, et kaubakäibe üldsumma ei võrdu alati kaupade kogusega,

mis on väljastatud elanikkonna varustamiseks, vaid on kaht ja rohkem kaubanduslikku lüli läbiva kaupade mitmekordse (korduva) arvestuse tulemusena sellest kaupade kogusest suurem.

Kogu tööstusest väljastatavat kauba hulka, mis on määratud müügiks elanikkonnale või teisteks sihitusteks, nimetatakse kaubafondideks. Kaubafondid jagatakse vastavalt nende sihitustele turufondideks ja mitteturufondideks.

Turufondideks nimetatakse neid kaupu, mis läbides kaubanduslike organisatsioonide on määratud elanikkonna laialdaste masside vahetuks varustamiseks.

Mitteturufondid ei lähe kaubandusvõrku elanikkonna tarvete rahuldamiseks, vaid need on määratud erisihituslikuks otstarbeks: neid eraldatakse teistele tootmisettevõtetele kas toorainena, abimaterjalidena, küttena, eririie-tusena jne., või ekspordi otstarbeks või jälle kaubandusvõrgu kaudu mittevarustatavate elanikkonna erikategooriate isiklikuks tarviduseks (Nõukogude armeele, erisihitustega laagritele jne.).

Nõukogude plaanimajanduses kuuluvad kaubakäive ja kaubafondid, samuti nagu teised majandusliku tegevuse elemendid, koosteosadena NSV Liidu ühtse rahvamajanduse plaani.

Plaanis on ette nähtud kaubafondide suurus, nende koostis ja kujundamise allikad; nende sihitused, liiklemisteed ja lülid, mille kaudu need peavad liikuma, nende ringluskiirus; kaupade müügihinnad, kaubanduslike organisatsioonide kulude ülemmäär (käibekulud); kaubakäivet teostavate ladude, kaupluste ja teiste kaubanduslike ettevõtete võrk.

Nii on rahvamajanduse taastamise ja arendamise 1950. a. plaanis ette nähtud riikliku ja kooperatiivse kaubanduse kaubakäibe suurenemine kuni 275 miljardi rublani, mis ületab võrreldavais hindades 28% võrra 1940. a. kaubakäibe mahu. Sama plaaniga on ette nähtud ka kaupade turufondi kasv.

Olenevalt plaanimise iseloomust ja kujundamise allikaist jagatakse kaubafondid tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud fondideks. Tsentraliseeritud fondideks nimetatakse riiklike ja kooperatiivsete tööstuste, kolhooside ja

sovhooside poolt väljastatud kaupu, mida jaotatakse ühtsest tsentrumist NSV Liidu valitsuse poolt kinnitatud plaanide kohaselt — sihituste, varustatava elanikkonna kategooriate (linn, maa) ja NSV Liidu vabariikide ja oblastite järgi.

Tsentraliseeritud fondid osutuvad meie riigi põhimisteks kaubafondideks.

Kuid nõukogude kaubanduse organisatsioonid ei tohi piirduda ainult tsentraliseeritud fondide realiseerimisega elanikkonnale, vaid nende ülesandesse kuulub veel kaubakäibe laiendamine kohalike kaupade kaubandusvõrku kaasatõmbamise teel kohaliku tööstuse ettevõtetest, käsitöenduslikust kooperatsioonist, kolhoosidest, samuti tsentraliseeritud fondides tootmise ületamise ja oma tööstusettevõtete arendamise teel.

See täiendav kaupade kogus, mis lülitatakse kaubakäibesse väljaspool tsentraliseeritud fonde, nimetatakse detsentraliseeritud fondideks.

Kaubanduslikud organisatsioonid kinnitavad ise detsentraliseeritud fondide kujundamise ja jaotamise plaanid.

Mida suuremat osatähtsust omavad detsentraliseeritud fondid kaubandusliku organisatsiooni kaubakäibes, seda kõrgemalt tuleb hinnata nende organisatsioonide tööd, kuna nad näitavad suurel määral üles algatusvõimet neile määratud ülesannete täitmisel.

Eriti suurt tähtsust omasid detsentraliseeritud fondid Suure Isamaasõja perioodil, kuna tunduv osa tsentraliseeritud fondidest suunati Nõukogude armee tarviduste rahuldamiseks ja selletõttu elanikkonna varustamiseks tuli maksimaalselt ära kasutada iga liiki kohalikke ressursse ja võimalusi.

Vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. novembri 1946. a. määrusele* — kooperatiivse kaubanduse arendamise kohta linnades ja töölisasulates — suurenes tunduvalt detsentraliseeritud fondide osatähtsus tarbijate kooperatsiooni süsteemi kaubakäibes.

* ENSV Ministrite Nõukogu määrus nr. 934, 28 novembrist 1946. a. (ENSV Teataja nr. 60 — 9. XII 1946. a.).

KAUBAKÄIBE LIIGITAMINE.

Kaubakäive hõlmab tervet rida mitmekesiseid kaupade ostu-müügioperatsioone ja selletõttu on võimalus tundma õppida kaubakäivet ainult täpse liigituse (klassifikatsiooni) põhjal, liigitades seda vastavalt tunnustele ühe või teise tüübilise operatsiooni hulka. Kõigepealt tuleb lahutada kaupade ostuoperatsioone kaupade müügioperatsioonidest. Iga kaubanduslik operatsioon osutub üheaegselt eraldi ostuks ja müügiks (üks müüb, teine ostab), mistõttu kogu kaubanduslike operatsioonide kogum koosneb rahvamajanduse piirides üheaegselt nii ostude kui ka müükide summadest.

Igas üksikus kaubandusorganisatsioonis kaupade ostud ja müügid ei ühti ajalisel ega summalisel; igas operatsioonis esineb kaubandusorganisatsioon nii ostjana kui ka müüjana; mitte kõik ostetud kaubad ei müüda ära samal ajavahemikul, osa ostetud kaupadest võib jääda müümata (kaubajäägid).

Kaupade ringluse protsessi igakülgseks tundmaõppimiseks eraldi igas kaubanduslikus organisatsioonis tuleb tingimata eraldi arvestada nende ostu ja müüki. Kuna kaubanduslike organisatsioonide põhiliseks ülesandeks osutub ostjaskonna kaupadega varustamine, s. o. temale kaupade müük, siis harilikult mõistetakse antud organisatsiooni kaubakäibe all tema müükide summat, kuid kõrvuti sellega tuleb arvestada ka kaupade ostusid, milliste üldsumma näitab meile ostukäivet.

Kogu rahvamajanduse ulatuses nimetatakse kaubakäibeks kõigi kaubandusalal tegutsevate organisatsioonide ja isikute müükide üldsummat. Rahvamajanduse ulatuses ei ole ostude eraldi arvestamiseks mingit mõtet, kuna üldsummas ühtivad need müükidega.

Kaubakäibe liigitamine teostatakse müüja ja ostja tunnuste järgi, s. o. vastavalt ühtede või teiste majanduslike iseloomude kohaselt.

Kaubamüüjate osas võivad esineda tootjad, s. o. organisatsioonid ja isikud, kes toodavad antud kaupu, või vahendajad — kaubandusorganisatsioonid, kes ei tooda kaupu, vaid ostavad valmistooteid (kaupu) ja neid hiljem edasi müüvad. Esimese kategooria müüjate kaubakäive osutub

tootjate (tootvate organisatsioonide ja isikute) kaubakäibeks, teine kategooria on aga — kaubanduslike organisatsioonide kaubakäive ehk nõndanimetatud „kaubandusvahenduslik käive“. Tootjate kaubakäibesse arvestatakse kõigi tööstuslike ühendite, sovhooside, kolhooside, kolhoosnikute, üksiktalupidajate, kodukäsitöölise (osaliselt kolhoosituru) käive. Kaubandusvahenduslikku käibesse arvestatakse kõigi riiklike ja kooperatiivsete kaubandusorganisatsioonide käive. Tootjate kaubakäibe eraldi arvestamine pakub meile huvi sellest seisukohast, et see iseloomustab antud ajavahemikul tootmisettevõtteist ringlusse läinud kaupade üldkogust.

Tootjate eri rühmades on kaubandusliku töö iseloom ja organiseerimine väga mitmekesine, mistõttu arvestatakse igas rühmas kaubakäivet täiesti eraldi (eraldi arvestatakse näiteks tööstusettevõtete käivet, samuti sovhooside, kolhooside, kolhoosnikute ja üksikpõllupidajate poolt riiklike varumisplaanide täitmiseks üle antud ja müüdud põllumajandussaadusi; eraldi arvestatakse kolhoosituru käivet) ja ainult kaubaringlusse üle antud kogu kaubamassi kindlaksmääramiseks võib liita kõigi ülalloeletud müüjate kategooriate kaubakäivet. Järelikult omab ülalnimetatud kaubakäibe jaotus vastavalt müüjate tunnustele rohkem teoreetilist kui praktilist tähtsust.

Palju rohkem teoreetilist ja praktilist huvi ja tähtsust omab kaubakäibe jaotamine ostja tunnuste järgi. Kauba ostjatena võivad esineda kas tarbijad, kes kasutavad kaupu oma isiklikuks (mittetootvaks) tarvituseks, või kaubanduslikud ja tööstuslikud organisatsioonid, kes ostavad kaupu edasimüügiks või töötlemiseks. Vastavalt ülalnimetatule jagatakse kaubakäive jaekäibeks ja hulgakäibeks.

Jaekäive on kaubamüük vahetult tarbijale tema isiklikuks tarvituseks, tähendab — jaemüügil kaup väljub ringlussfäärist — tarbimissfääri ja uuesti kaubakäibesse enam ei satu.

Hulgakäive on kaupade müük kaubanduslikele organisatsioonidele edasimüügiks või tööstusorganisatsioonidele nende töötlemiseks, järelikult võtab kaup käesoleval juhul samal või töötletud kujul ka edaspidiselt kaubakäibest osa. Jaekäive osutub iga kaubaühiku suhtes lõplikuks etapiks kauba ringlussfääris. Vastupidiselt kujutab hulgakäive

endast sellel teel ainult vahepealset etappi. Kuivõrd jaekäive vastab kaubakoguste mahule, mis on väljunud ringlussfäärist isiklikku tarbimissfääri, sedavõrd iseloomustab see tarbijate kaupadega varustamise üldist ulatust, see tähendab seda, et jaekäibe suuruse järgi võib teha järelduse selle kohta, kuidas täidetakse nõukogude kaubanduse põhilist ülesannet — NSV Liidu elanikkonna kaupadega varustamist.

Samaaegselt erineb jaekaubanduse organisatsioon tunduvalt hulgikaubandusest. Seetõttu osutub kaubakäibe jaotus hulgi- ja jaekäibeks selle põhiliseks jaotuseks; selle kahe liigi kaubakäibe arvestust ja aruandlust peetakse täiesti eraldi.

Peale põhilise kaubakäibe majandusliku jaotuse müüja ja ostja seisukohalt tarvitatakse kaubandusstatistikas veel kaubakäibe jaotust selle üldsuuruse arvestuse meetodite seisukohalt.

Sellelt seisukohalt tehakse vahet üldkaubakäibe ja puhaskaubakäibe vahel. Üldkaubakäibeks nimetatakse kõigi kaubanduslike lülide ja organisatsioonide müügi üldsumma, hoolimata sellest, et ühed ja samad kaubad läbivad mitut lüli ja järelikult arvestatakse mitu korda kaubakäibe üldsummasse. Puhaskaubakäive on lõplike müükide summa, kui kaubad väljuvad lõplikult kaubandusvõrgust või antud kaubandussüsteemist; iga kaubaühik arvestatakse puhaskaubakäibes ainult ühekordselt. Tähendab, kui üldkaubakäibe arvestamisel on lubatud kaupade teistkordne arvestamine (dubleerimine), siis puhaskaubakäibe arvestamisel omame ainult ühekordset arvestust.

Järelikult puhaskaubakäive, kui seda arvestada kogu kaubanduse ulatuses, iseloomustab kaubakoguse mahtu, mis on läinud ringlussfäärist tarbimissfääri ja ühtib täiesti jaekäibega isikliku tarbimisesemetete suhtes.

Üksiku kaubandussüsteemi, näiteks tarbijate kooperatsiooni süsteemi puhaskaubakäivet on võimalik kindlaks teha. Puhaskäive võib sel juhul mitte ühtida antud süsteemi jaekäibega, võides olla viimasest suurem.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemi mittekuuluvate teiste süsteemide organisatsioonidele hulgimüükide korral peab lõplike müükide üldsumma, s. o. süsteemist väljunud kaubakoguste suurus võrduma süsteemi jaekäibega + hulgimüügid mujale (oma süsteemist väljapoole). Järelikult, kui liita

üksikute kaubandussüsteemide puhaskäibed, siis nende summa on suurem kogu nõukogude kaubanduse puhaskäibest süsteemidevaheliste käivate summa võrra.

Kogu nõukogude kaubanduse üldkaubakäive võrdub kõigi kaubanduslike organisatsioonide ja süsteemide üldkaubakäivate summaga.

Üld- ja puhaskäibe arvestuse tähtsus seisneb selles, et selle abil on võimalik arvutada kaubaliikumise keskmist lülisust, s. o. keskmist lülide arvu, mida läbivad kaubad kogu kaubanduses või antud kaubandussüsteemis, kuni nad saavutavad oma lõpliku sihituse — tarbija.

Kuna puhaskäibes arvestatakse iga kaubaühikut üks kord, kuid üldkäibes nii mitu korda, mitu lüli ta läbis, siis saame teada kõigi kaupade poolt läbitud kaubanduslülide keskmise arvu või nõndanimetatud lülisuse koefitsiendi, kui jagame üldkäivet tähistava arvu puhaskäibe arvuga.

$$\text{Lülisuse koefitsient} = \frac{\text{üldkäive}}{\text{puhaskäive}}$$

Muidugi on lülisuse koefitsiendi arvutus ainult sel juhul õige, kui kaubakäivet kõigis lülides arvestatakse ühtedes ja samades mõõtühikutes ja juhul, kui see on arvestatud rahalises väärtuses, samuti ühtede ja samade hindadega. Meil arvestatakse peaaegu kõigis kaubanduslülides kaubakäivet jaehindades, mis kergendab lülisuse koefitsiendi arvutamist.

KAUBAKÄIBE STATISTIKA ULESANDED.

Kaubakäibe tundmaõppimisel on statistikal järgmised põhilised ülesanded:

1. Kogu nõukogude kaubanduse, samuti selle üksikute süsteemide, lülide ja organisatsioonide kaubakäibe suuruse kindlakstegemine.

2. Kaubakäibe struktuuri iseloomustus (üksikute kaupade, kaubarühmade, üksikliikide ja jaotuste osatähtsus kaubakäibe üldmahus).

3. Kaubafondide kujundamise allikate ja nende sihipärase realiseerimise selgitamine.

4. Kauba läbimisteede ja lülisuse tundmaõppimine töösusettevõttest kuni tarbijani.

5. Kaubakäibe kiiruse kindlakstegemine.

Kaubakäibe-protsessi tundmaõppimist teostatakse plaani täitmise kontrolli ja kaubakäibe dünaamika iseloomustuse seisukohalt kõigis neis suundades.

III PEATUKK.

HULGIKAIBE STATISTIKA.

HULGIKAIBE MÕISTE JA LIIGITAMINE.

Hulgikäive kujutab enesest, nagu eespool juba on mainitud, kaupade müüki kauplevaile organisatsioonidele edasimüügiks või tootvaile ettevõtetele töötlemiseks. Hulgikaubandust teostavad üheltpoolt tööstuste turustamisorganid tööstuskaupade, ja varumise (kokkuostu-) organisatsioonid põllumajandussaaduste alal, teiselt poolt aga kaubandusministeeriumi hulgikaubanduse spetsiaalorganisatsioonid (оптметиз, оптбакаля, оптгалантерей жне.) ja Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu (Tsentrosojuzi) süsteemi spetsiaalorganisatsioonid (Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu turustamisorganisatsioonid, vabariikide ja oblastite kaubabaasid, tarbijate kooperatiivide maakondlike liitude kaubabaasid). Tööstus- ja varumisorganisatsioonid teostavad peaaesjalikult suurhulgimüüki, realiseerides oma tööstustoodangut või varumistoodeteid hulgikaubanduse organisatsioonidele või suurtele jaemüügi-organisatsioonidele. Tarbijate kooperatsiooni põhiliste hulgilülide, oblastite ja maakondlike liitude kaubabaaside ülesandeks on maakohtades asuvate jaemüügi-ettevõtete (tarbijate kooperatiivide) kaupadega varustamine. Vastavalt hulgikaubanduse ülesannete ja iseloomu erinevusele jagatakse hulgikäive tööstuskäibeks ja kauplevate organisatsioonide käibeks. Nii ühe kui ka teise liigi hulgikäibe statistilise aruandluse näitajate organisatsioon ja süsteem erinevad omavahel põhiliselt ja neid tuleb eraldi selgitada. Peale hulgikäibe jagamist organisatsiooniliikide järgi võib hulgikäivet liigitada kauba kulgemisteede ja lülide seisukohalt.

Hulgikaubanduse organisatsioon võib osta kaupa, vedada

seada oma lattu ja müüa laost ostjatele; sel juhul nimetatakse seda hulgilaokäibeks. Teistel juhtudel hulgiorganisatsioon ostes kaupu müüb need edasi ostjale, ilma neid oma lattu vedamata; sel juhul suunatakse antud hulgiorganisatsiooni varustaja kaubad vahetult ostjale, mööda minnes antud hulgiorganisatsiooni laost; säärast hulgikäibe vormi nimetatakse transiitkäibeks.

Näide. TKML sõlmib lepingu kohaliku käsitööstusliiduga temalt ühtede või teiste toodete ostuks ja oma tarbijate kooperatiividega nende toodete müügiks; ta annab käsitööstusliidule (varustajale) korralduse (käsu) saata ostetud tooted otse tarbijate kooperatiivi (TKML-i ostjale) TKML-ile on see tehing hulgitransiitkäibeks. Siinjuures on võimalikud kaks transiidivormi, mis erinevad omavahel kaupade arvestamise seisukohalt. Kauba eest võib TKML maksta käsitööstusliidule (varustajale), saades samaaegselt raha tarbijate kooperatiivilt. Sel juhul kaubad ei läbi TKML-i ladu, kuid arveldused kauba-hankijatega ja ostjatega teostab TKML. See on nn. tasutud või rangelt arvestatud transiit (riikliku kaubanduse süsteemis nimetatakse seda transiidiks vahendite mahutusega).

Teine vorm — tasumata transiit või organiseeritav käive (riikliku kaubanduse süsteemis — transiit vahendite mahutusega) erineb sellega, et nii arveldused kui ka kaubad ei läbi vahendavat lüli, s. o. meie näites tasub saadud kauba eest tarbijate kooperatiiv vahetult käsitööstusliidule. Vahendaja (TKML-i) osatähtsus seisneb käesoleval juhul lepingute sõlmimises, korralduste (наряд) andmises, lepingu tingimuste täitmise järelevalves ja kontrollis ning kaupade liikumise arvestamises; järelikult seisneb see organisatsioonilistes, mitte aga majanduslikes funktsioonides (sellest ka nimetus — organiseeritav käive).

On arusaadav, et lao- ja transiitkäive on põhiliselt erinevad nii kaupade lülilise läbimise seisukohalt kui ka kaubanduse finantseerimise mõttes ja mitmes teiseski suhtes, ning sellepärast tuleb hulgikäibe tundmaõppimisel ja arvestamisel neid rangelt eraldada.

TÖÖSTUSLIKE TURUSTUSORGANITE HULGIKÄIBE STATISTIKA.

Tööstuslike ministeeriumide peavalitsuste turustusosakondade käsutuses on vabrikuladude võrk (s. o. laod, kuhu saabuvad valmistooted pärast tööstustest väljumist) või väl-

jamisbaasid (kuhu saabub antud peavalitsuse mitme tehase toodang). Vabrikulaod ja väljamisbaasid asuvad kaupade tootmiskohtades. Kõrvuti sellega omab suurem osa tööstus- harude turustusosakondi kaubanduslike baaside võrku, mil- lised baasid asuvad toodanguliigi tarbimiskohtades — oblastites ja suuremates keskustes. Kaubanduslikest baasi- dest realiseeritakse kaubad antud oblasti või rajooni kauplevatele organisatsioonidele. Vabrikuladudest ja väl- jamisbaasidest suunatakse kaubad tarbimiskohtadele, osalt oma kaubandusbaasidesse, osalt realiseeritakse aga vahetult kauplevaile organisatsioonidele, möödudes oma kaubandus- likest baasidest. Viimasel juhul esineb tööstuses transiit- käive. Kaupade väljaandmine vabrikuladudest ja väljamis- baasidest osutub kaupakäibe esimeseks lüliks ning seda on hakatud nimetama tööstuse laadimiseks, kuna käesoleval juhul laaditakse kaubad tööstuse asukohtadest saatmiseks kogu maa tarbimiskohtadesse.

Tööstuse hulgikäibe statistika on kontsentreeritud pea- asjalikult: 1) tööstuse kaubatoodangu kasutamise plaani täitmise arvestamisele; 2) laadimise arvestamisele; 3) rea- liseerimise arvestamisele.

NSV Liidu valitsuse poolt igakvartaliliselt kinnitav tööstuse hulgikäibe plaan hõlmab kõiki tähtsamaid tsent- raliseeritud fondikaupu, nõndanimetatud plaanitavaid ja reguleeritavaid kaupu (jahu, tangained, liha, koorevõi, toiduõli, kala, suhkur, kondiitritooted, konservid ja muud toidukaubad; kangad, õmbluskaubad, nahkjalatsid, kummi- jalatsid, trikotaažikaubad, niit ja rida teisi tööstuskaupu).

Valitsuse plaanis on ette nähtud kõigi ülalloeletud kau- pade jaotus turu- ja mitteturufondideks, s. o. fondideks, mis on määratud elanikkonna varustamiseks kauplevate organisatsioonide kaudu ja fondideks teiste sihituste koha- selt (tööstuse varustamine toorainetega, eksport, Nõuko- gude armee varustamine jne.).

See on nõndanimetatud kaubatoodangu kasutamise plaan. Paralleelselt sellele annab valitsuse plaan ülesandeid töös- tusele turufondide realiseerimise kohta, mis näeb ette, kui palju antud kaupu tuleb väljastada iga vabariigi või oblasti kauplevaile organisatsioonidele. Selles plaanis on eriti eraldatud realiseerimine Tarbijate Kooperatiivide Kesklii- dule, s. o. tarbijate kooperasiiooni süsteemile.

Tööstuse hulgikäibe statistika näitajate süsteem on koostatud kooskõlas antud plaaniliste ülesannete näitajatega. Kaubatoodangu kasutamise plaani täitmise arvestus iseloomustab antud peavalitsuse kaubatoodangu tegelikku väljastamist aruande perioodil ja selle jaotamist turu- ja mitteturufondiks, ühtlasi välja tuues põhilisi mitteturufondi tarbijaid. Selle arvestuse põhjal on võimalik kindlaks määrata, kui palju nimetatud kaupu on antud teistele tööstusettevõtetele töötlemiseks ja tarbimiseks (eririietus jne.), kui palju riigieelarvelistele organisatsioonidele, kui palju teistele mitteturu sihituste kohaselt ja kui palju turufondideks (kaubandusele).

Nende andmete kõrvutamine plaaniliste ülesannetega võimaldab järeldada, kuidas täidetakse valitsuse plaani antud tööstusharu toodangu väljastamise ja jaotamise alal.

Laadimise arvestus näitab meile tegelikku kaupade väljastamist (laadimist) tööstuse ladudest ja väljamisbaasidest. Tööstuse laadimised arvestatakse territoriaalses läbilõikes, s. o. vabariikide ja oblastite jaotusega, kuhu kaubad on määratud, üheaegselt jagatakse neid kaupade laadimiseks oma kaubanduslikele baasidele ja transiitlaadimisteks, s. o. tööstuselt otse kauplevaile ja muudele organisatsioonidele. Laadimiste suurus ei iseloomusta veel kaubakäivet, kuivõrd laadimisse on sisse arvatud kaupade väljastamine oma kaubanduslikele baasidele, s. o. ka müümata kaubad. Kuid selle tõttu näitab laadimine meile kaubamassi mahtu, mis on suunatud tööstuse asukohast tarbimiskohtadele, sealjuures eraldi igasse vabariiki, kraisse, oblastisse.

Kuna kaupade laadimise momendi ja kohaleveo momendi vahel on ainult kaupade teeloleku aeg, siis laadimise arvestus annab meile kaudsel teel võimaluse kindlaks määrata kaupade kohalevedu eraldi igasse Nõukogude Liidu vabariiki, kraisse ja oblastisse.

Samaaegselt iseloomustavad laadimise statistika andmed ka kaupade liikumise teid, ära näidates, milline osa kaupadest läbib tööstuse kaubanduslikud baasid ja milline osa saabub otse vabrikutest ja tehastest kauplevaisse organisatsioonidesse.

Tööstuse hulgikäive peegeldub ka realiseerimise arvestuses. See arvestus haarab nii kõiki tööstuse kaubanduslikest baasidest müüdud kaupu kui ka transiidina vahetult

ostjatele laaditud (järelikult ka realiseeritud) kaupu. Realiseerimise aruandluses eraldatakse eriti Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu süsteemi realiseerimine, s. o. kaubad tarbijate kooperatsiooni süsteemile.

Kuna tarbijate kooperatsioonile antud tsentraliseeritud fondid on määratud täielikult maaelanikkonna varustamiseks (tarbijate kooperatsiooni linnakaubandus areneb ainult detsentraliseeritud fondide baasi arvel), siis Tarbijate Kooperatiivide Keskliidule eraldatud fondid annavad meile võimaluse selgitada maa (küla) varustamiseks läinud tsentraliseeritud kaubafondide mahtu. Kogu üleliidulise realiseerimise ja Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu realiseerimise vahe näitab kaubakoguse mahtu, mis on läinud linnaelanikkonna varustamiseks.

Realiseerimist kui ka laadimist arvestatakse territoriaalses läbilõikes NSV Liidu vabariikide, kraide ja oblastite järgi, järelikult annab see meile võimaluse otsustada, kuidas tööstus täidab valitsuse ülesannet kaubandusettevõtete kaupadega varustamise osas igas vabariigis, krais ja oblastis, eraldi linnades ja maal. Eriti suurt tähtsust omab see arvestus tarbijate kooperatsioonile, kuna selle andmete põhjal võivad tarbijate kooperatsiooni organisatsioonid süstemaatiliselt jälgida, kuidas täidab tööstus oma kohustusi tarbijate kooperatsiooni kaupadega varustamise alal.

Tööstuse hulgakäibe arvestus koostatakse üldiselt kuuaruannetena, ainult mõningate plaanitavate põhikaupade realiseerimist arvestatakse poolekuuste perioodide järele, kuna aga plaanilised ülesanded antakse kvartaliks, siis plaaniga võrdlemisel selgema ülevaate saamiseks peetakse arvestust kasvavas kokkuvõttes kvartali algusest.

Järelikult veebruarikuu aruande koostamisel näidatakse selles laadimise ja realiseerimise andmed mitte ainult veebruarikuu kohta, vaid jaanuari- ja veebruarikuu andmed kokku; märtsikuu aruandesse paigutatakse jaanuari-, veebruar- ja märtsikuu, s. o. kogu esimese kvartali andmed. Nende andmete võrdlemine kvartaliplaaniga võimaldab kindlaks määrata, millises ulatuses on täidetud kvartali ülesanne kvartali möödunud osa eest.

Tööstuse kaubakäibe arvestust erilaadsete kaupade osas peetakse mitmesugustes mõõtühikutes: toidukaupade osas — koguseliselt (arvuliselt, kaaluliselt, mahuliselt), tööstuskau-

pade osas — summaliselt (hinnaliselt), sealjuures enamiku kaupade osas jaehindades, kuid mõningate kaupade osas ka — tööstuse väljalaskehindades.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI HULGIKÄIBE STATISTIKA.

Kuna tarbijate kooperatsiooni jaevõrk koosneb peasjalikult pisiorganisatsioonidest ja ettevõtetest, mis tihti asuvad eemal tsentrumitesse koondunud tööstusbaasidest, siis viimastel puudub enamikul juhtudel võimalus väljastada kaupu vahetult maal asuvaile kooperatiivorganisatsioonidele.

Osutub möödapääsmatuks hulgibaaside ja -ladude erivõrk, mis on ette nähtud kaupade jaotamiseks maa tarbijate kooperatiivide, linna tarbijate kooperatiivide ja tööliskooperatiivide vahel. See hulgikaubanduse võrk on koondunud TKML-i või oblasti liitu.

Vastavalt tarbijate kooperatsiooni iseäraldustele omab hulgikäive selle töös tunduvalt suuremat osatähtsust kui teistes kaubanduslikes süsteemides. TKML-i hulgikaubanduse eesmärgiks on tarbijate kooperatiivide kaupadega varustamine, aga tarbijate kooperatiivide oblasti (vabariikliku) liidu hulgikaubandus on suunatud suuremalt osalt TKML-ide varustamiseks nende kaupadega, milliste osas puuduvad tööstuse kohalikud kaubanduslikud baasid (pudukaubad, kultuurkaubad, metalltooted jne.), aga osalt ka tarbijate kooperatiivide maakondlike liitude kaubanduslike baaside läheduses asuvate suurte tarbijate kooperatiivide varustamiseks.

Selle tulemusena läbib osa kaupu tarbijate kooperatsiooni süsteemis kaks hulgilüli, aga mõnikord isegi kolm lüli (Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu turustusorganisatsioonid, oblasti või vabariikliku liidu hulgibaasid, TKML-id). Sellest tulenevalt osutub möödapääsematuks arvestada ja tundma õppida eraldi iga hulgikaubanduse lüli, ja osutub ebaotstarbekohaseks — liita selle käivet kõigis lülides; säärase liitmise korral arvestatakse ühed ja samad kaubad mitu korda ja jääks selgitamata kaubahulk, mis läbib tarbijate kooperatsiooni hulgilülisid.

Kuna hulgikaubanduse põhiülesandeks on jaemüügi lülide varustamine kaupadega, siis arvestatakse tarbijate koope-

ratsiooni hulgakäibesse esmajärjekorras hulgilülide kaupade müük tarbijate kooperatiividele ja kaupade väljastamine hulgiladudest oma jaemüügi-ettevõttele. Näiteks osutub kaupade väljastamine TKML-i laost oma rajoonikauplusele TKML-i hulgakäibeks, kuna siin teostub kaupade üleminek hulgilulist jaevõrku ja peale selle rajoonikauplus, nagu on ette nähtud, osutub iseseisval bilansil olevaks isemajandavaks ettevõtteks, kes omab pangas oma arveldusarvet. Paralleelselt kaupade müügiga ja väljastamisega jaemüügilülidele arvestatakse hulgakäibesse samuti kaupade müük teistele hulgikaubanduse organisatsioonidele (näiteks tarbijate kooperatiivide oblasti või vabariikliku liidu müük TKML-ile) ja kaupade väljastamist oma tootmisettevõttele (näiteks jahu andmine TKML-i laost oma leivatööstusele).

Et vältida hulgakäibes ühtede ja samade kaupade kahekordset arvestust, siis kaupu, mis antakse hulgiladudest oma tootmisettevõttele töötlemiseks, nende saabumisel valmistoodetena neist ettevõttest tagasi hulgiladudesse hulgakäibesse ei arvestata (näiteks riidekangad, mis on antud õmblustöökotta palitute ja ülikondade valmistamiseks).

Tarbijate kooperatsiooni hulgakäibe osas on käesoleval ajal kehtiv kuu-, kvartali- ja aastaaruandlus.

Kuuaruanne (vorm nr. 1-T) sisaldab ainult ühe näitaja — hulgilaokäibe üldsumma. Iga TKML teatab tarbijate kooperatiivide oblastiliidule oma hulgilaokäibe andmed aruandekuu kohta, viimane koostab koondaruande oblasti ulatuses, milles ta näitab eraldi oblastis asuvate TKML-ide hulgilaokäibe üldsumma ja tarbijate kooperatiivide oblastiliidu kõigi kaubanduslike baaside hulgilaokäibe üldsumma.

Need andmed võimaldavad igakuuliselt kontrollida iga liidu hulgilaokäibe plaani täitmise käiku.

Kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad hulgakäibe näitajate arendatud ringi. Nendes jaotatakse hulgakäive ühelt poolt müükide sihituste järgi, teiseks aga — kaupade ja kaubarühmade järgi. Esimene rühmitamine võimaldab kindlaks määrata, millistele organisatsioonidele ja ettevõtetele müüdi ja anti kaupu, kusjuures kõik kauba ostjad ja saajad on jagatud TKML-i aastaaruandes alljärgnevaisse rühmadesse: 1) oma maakonna (rajooni) tarbijate kooperatiivid; 2) tarbijate kooperatsiooni muud organisatsioonid; 3) teiste

süsteemide organisatsioonid; 4) oma majapidamise jaemüügi-ettevõtted; 5) oma majapidamise tootmisettevõtted.

Tarbijate kooperatiivide oblastiliitude kaubanduslike baaside aruandeis lisandub veel üks rühm — müük TKML-idele.

Kõigile neile ostjate rühmitustele müüdnud ja väljastatud kaupade üldkokkuvõte annab meile kogu hulgikäibe üldsumma, nii lao- kui ka transiitkäibe ulatuses.

Eespool antud hulgikäibe rühmitamine võimaldab meil otsustada antud hulgimüügi organisatsiooni kaubandusliku tegevuse õigsuse suhtes kaubakoguste suunamise seisukohalt, selle põhiliste sihituste kohaselt. Kuna TKML-i põhiliseks ülesandeks on maakohtades asuva jaemüügivõrgu kaupadega varustamine, siis tuleb rõhuv osa kaupade kogusest suunata tarbijate kooperatiividesse ja oma majapidamise jaemüügi-ettevõtteisse, kuna müük teistele organisatsioonidele on juhuslikku laadi ja peab omama minimaalset osatähtsust.

Näitena esitame siinjuures ühe TKML-i aastaaruande hulgikäibe andmed:

	Tuh. rubl.	%-des üld- tulemusele
Müüdnud:		
a) oma tarbijate kooperatiividele	9648,2	87,0
b) tarbijate kooperatsiooni teistele organisatsioonidele	66,6	0,6
c) teiste süsteemide organisatsioonidele	24,0	0,2
Antud ladudest oma majapidamise jaemüügi ettevõtetele	1353,4	12,2
Antud oma majapidamise tootmisettevõtetele	—	—
Kokku müüdnud ja antud kaup loast ja transiidina	11092,2	100

Nagu ülaltoodud tabelist nähtub, suunas TKML rohkem kui 99% ulatuses kaupu oma süsteemi jaemüügivõrku ja ainult 0,8% kaupu läks teistele organisatsioonidele. Järelikult olid viimased müügid tegelikult tõesti juhuslikku laadi.

Teine rühmitus iseloomustab kaubandustööd üksikute kaupadega ja kaubarühmadega ja hulgikäibe kaupade koos-

tist (vt. tabel, lk. 30). See tabel võimaldab eraldi vaadelda antud organisatsiooni lao- ja transiitkäivet, kuid sealjuures mitte ainult üldsummaliselt, vaid ka iga üksiku kaubarühma järgi. Selles nähtub ka kogu kaupade liikumise protsess antud organisatsiooni ladudes. Kui palju saabus iga kaupa ladudesse, kui palju müüdi laost hulгимүүгил ja palju jae-mүүгил, s. o. vahetult tarbijaile (peaasjalikult organisatsioonidele ja ettevõtetele, kus neid kaupu kasutatakse isikliku või majanduslikuks tarbeks, kuid mitte edasimүүгiks või töötlemiseks — koolidele, haiglatele, lasteaedadele, täitevkomiteedele, külanõukogudele, kolhoosidele jne.). Lahtris „muu väljaminek“ näidatakse iga liiki kaupade väljaminek, mis ei osutu ei hulgi- ega jae-kaubakäibeks, nagu seda on: kaubakadu praagi arvel, rikkumine, loomulik kaubakadu, kaupade tagastamine kaubahankijale (kaupade andmine töötlemiseks oma majapidamise tootmisettevõtetele, kui neist valmistoodet saabuvad tagasi hulgi-kaubandusvõrku), kaubahindade alandamine (sel juhul ei leia aset kaupade reaalne väljaminek, vaid alandatakse ainult nende hinda; vastandjuhul hindade kõrgendamise puhul ei ole meil samuti reaalselt kaupade saabumist, kuid nende väärtus (hind) suureneb, sellepärast näidatakse kaupade hinnakõrgenduse summa lahtris „saabus kaup“).

Kaupade liikumine kaubarühmade järgi.

Kaubarühma nr.	Kaubarühma nimetus	Hulgiladudes							Müüdnud ja väljastatud kaupade		Müüdnud ja väljastatud transiidina	
		Jääk kvartali algul	Saadud kaup kvartalis	Hulгимүүг	Müüdnud ja väljastatud kaupade				Tasutud transiit	Tasumata transiit (detsentr. ostude osas)		
					Väljastatud oma jae-mүүги ja tootmisettevõtetele	Väikehulгимүүг laost	Väljastatud oma liidu teistele baasidele (TKML-id ei täida)	Muu väljaminek				Jääk kvartali lõpul
A	B	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
	Jahu ja toiduteravili											
	Leib ja pagaritooted jne.											

Laokäibe osas omab tabel bilansilist iseloomu, s. o. algjääk (alg-laoseis) + saabumine = kaupade väljaminek kõigi lahtrite järgi + lõppjääk (lõpp-laoseis). See võimaldab kontrollida aruandes näidatud üksikute arvude õigsust.

Hulgikäibe üldsummat on võimalik kontrollida ka lk. 29 näidatud tabeli abil (kus näidatakse kogu lao- ja transiit-hulgikäibe üldsumma), võrreldes seal näidatud kaupade müügi ja väljastamise üldsummaga kõigi ostjate ulatuses antud tabeli lahtritega „hulgimüük“ ja „väljastatud oma jae- ja tootmis-ettevõtetele“ ja müüdnud ja väljastatud nii tasutud kui ka tasumata transiidina. Ülalnimetatud TKML-i aruande lahtrite üldsumma „hulgimüük“ ja „väljastatud laost“ = 10530,5 tuh. rbl., aga lahtris „tasutud transiidina“ — 561,7 tuh. rbl., mis kokku moodustab summa 11092,2 tuh. rbl., s. o. langeb ühte eespool lk. 29 näidatud arvuga (antud TKML-il tasumata transiiti ei esinenud).

DETSENTRALISEERITUD ALLIKAIST SAABUVATE KAUPADE ARVESTUS.

Eespool on juba märgitud, millist tähtsust omab kaubafondide jaotus tsentraliseeritud ja detsentraliseeritud fondideks ja on rõhutatud, et nõukogude kaubandusorganisatsioonide üheks tähtsamaks ülesandeks on — tõmmata kaubakäibesse maksimaalselt kaupu detsentraliseeritud allikaist.

Selle tähtsa ülesande täitmise selgitamiseks kaubanduslikes organisatsioonides on rakendatud eriline statistiline arvestus detsentraliseeritud allikaist saabuvate kaupade kohta ja andmed sellest kaupade saabumisest peegelduvad kehtivas aruandluses. Kuuaruandes (vorm nr. 1-T) näidatakse detsentraliseeritud teel saabunud kaupade üldsumma. Kvartali- ja aastaaruandeis, nagu nähtub ülaltoodud tabelist, diferentseeritakse detsentraliseeritud allikaist kaupade saabumise üksikute kaupade ja kaubarühmade järgi. Sealjuures ei arvestata hulgilülide osas vastavas näitajas mitte ainult ladudesse saabuvaid kaupu, vaid ka neid, mis lähevad nii tasutud kui ka tasumata transiidina. Järelikult ei peeta detsentraliseeritud allikaist saadud kaupade arvestust mitte ainult tegeliku kaupade saabumise tunnuse järgi,

vaid selle ostu tunnuse järgi, s. o. detsentraliseeritud fondi kaupu peab arvestama kui detsentraliseeritud allikaist saabunud mitte see organisatsioon, kes kaubad sai, vaid see, kes alguses kaubad ostis (sõlmis lepingu nende kaupade ostmiseks).

Näiteks sõlmis TKML lepingu käsitööstuse artelliga temalt mingite tsentraliseeritud fondi mittekuuluvate esemetete ostmiseks, kusjuures artell on kohustatud saatma kaubad mitte TKML-ile, vaid TKML-i korralduste kohaselt vahetult tarbijate kooperatiividele, siis hoolimata sellest, et need kaubad saavad tarbijate kooperatiividesse; neid tarbijate kooperatiivide detsentraliseeritud allikaist saadud ostudena ei arvestata, vaid neid arvestab tarbijate kooperatiiv TKML-ilt saadud kaupadena, kuid TKML arvestab neid kui transiidina müüdud detsentraliseeritud fonde.

Säärane tarbijate kooperatsioonis rakendatud detsentraliseeritud kaupade saabumise arvestuse kord selgub juba detsentraliseeritud fondi mõiste määratlemisel. Nagu eespool (lk. 16) öeldud, on detsentraliseeritud fondideks need kaupade kogused, mis on lülitatud kaubakäibesse täiendavalt väljaspool tsentraliseeritud fonde ja järelikult ei ole veel kaubakäibe sfääris olnud. Sääraseks uueks täiendavaks kaupade koguseks võivad olla ainult vahetult tootvaid organisatsioonidelt ostetud kaubad. Need kaks tunnust osutuvad määravaks mõistele „detsentraliseeritud allikaist saabumine“: esiteks — need on kaubad, mis ei ole NSV Liidu valitsuse poolt kinnitatud tsentraliseeritud fondide plaanis ette nähtud, teiseks — need on kaubad, mis on ostetud vahetult tootjatelt. Sellepärast arvestatakse detsentraliseeritud ostudeks: kaupade ost väljaspool tsentraliseeritud plaane kohalikult tööstuselt, käsitööstuslikult kooperatsioonilt, sovhoosidelt, kolhoosidelt, kolhoosnikult jne., samuti ka tarbijate kooperatsiooni oma põllumajanduse ja tööstustoodangu saabumine kaubandusvõrku.

Detsentraliseeritud allikatest saadud kaupadena arvestatakse samuti kaubandusvõrku kokkuostuvõrgust detsentraliseeritud kokkuostu produktide saabumine, asjade ost elanikkonnalt ja kaubad komisjonikauplustes. NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. XI 1946. a. määruse põhjal tarbijate kooperatsiooni poolt külades, pärast kolhooside ja talupidajate riiklike normide täitmist, põllumajandussaaduste

ja toorainete ülejääkide kokkuostu, millisele baasile on rajatud kooperatiivkaubastu tegevus linnades, tuleb täielikult arvestada detsentraliseeritud allikaist kaupadega varustamise hulka.

Oma tööstustoodangust, mis on töötletud tsentraliseeritud toorainest või juba kaubandusvõrgus olnud toorainest (antud kaubandusettevõttest töötlemiseks) arvestatakse detsentraliseeritud ostude hulka ainult valmistoodangu ja sellele kulutatud tooraine hinnavahe.

Kõigist olukordade sõnastustest selgub, et detsentraliseeritud oste arvestatakse kaubanduses ainult ühekordselt ja järelikult kõigi kaubandusorganisatsioonide detsentraliseeritud kaupade saabumiste üldsumma võrdub tegelikule kaupade koguse mahule, mis on tõmmatud kaubakäibesse detsentraliseeritud korras. Tähendab, igasugused kaupade ostud kauplevailt organisatsioonidelt, selle hulgas ka tarbijate kooperatsiooni organisatsioonidelt, samuti teiste organisatsioonide poolt välja ostmata tsentraliseeritud fondi kaupade ost panga ja transpordiorganisatsioonide kaudu ja samuti tsentraliseeritud fondi kaupade ülefondi realiseerimist (fondide ületamine) ei arvestata mingil juhul detsentraliseeritud allikaist kaupade saabumise hulka.

HULGIKÄIBE HINNALINE ARVESTAMINE.

Tarbijate kooperatsiooni organisatsioonides peetakse hulgi-käibe raamatupidamise algarvestust hulgalises väljendis (rõhuvas enamuses kaupade osas) ja hinnalises väljendis (kõigi kaupade osas). Siiski arvestatakse kogu hulgi-käivet hinnalises väljendis. Praegusel ajal peetakse kõigi hulgi-operatsioonide hinnalist arvestust jaehindades. Kõik TKML-ide hulgi-käibe ja oblastiliitude kaubanduslike baaside aruande näitajad antakse jaehindades; ainult nende lülide aruande andmed jahu ja toiduteravilja käibe kohta näidatakse aruannetes Teraviljasalve väljalaskehindades.

See erand üldreeglist on seletatav sellega, et jahu rõhuvas enamuses ei saabu kaubandusvõrku, vaid läheb leiva-tööstusse leivaküpsetamiseks või sööklasse söögi valmistamiseks, s. t. jahu osutub tööstuse tooraineks ja seda arvestatakse tööstuses toorainena ostuhindades. Neil tingi-

mustel jahu arvestamine hulgimüügil jaehindades tooks meile kooskõlastamata andmeid jahu hulgiväljalaskehindade osas võrreldes andmetega jahu saabumise kohta töösse.

Tarbijate kooperatsiooni hulgikäibe aruandlus sisaldas kuni 1939. aastani andmeid igas lülis hulgimüügihindades, s. o. tarbijate kooperatiivide oblastiliit arvestas kõigi oma kaubanduslike baaside käivet neis hindades, millega neid kaupu müüdi TKML-ile. TKML-id arvestasid käivet oma hulgimüügihindades, seejuures hulgimüügihindad olid erinevad mitte ainult eri lülides, vaid isegi ühes ja samas lülises erinevad need olenevalt operatsiooni iseloomust — laooperatsioonide osas ühesugused, transiitoperatsioonides — teistsugused. Säärases olukorras oli tunduvalt raskendatud kaubakäibe andmete võrdlev analüüs, — üks ja sama käibesumma sisaldas erisuguse hulga kaupu jaemüügil ja hulgimüügil ning isegi hulgimüügi eri lülides ja hulgikäibe eri operatsioonides, järelikult kaubakäibe andmed ei olnud võrreldavad. Aruandlusandmete kõigi näitajate üleviimine ühtsetesse jaehindadesse, välja arvatud mõningad väikesed erandid, võimaldab meil täielikult võrrelda kaubakäibe andmeid kõigis lülides ja kaubaliiklemise kõigis etappides. Kaubakäibe arvestust peetakse tegelikes jaehindades, s. o. aruandeperioodil kehtivates hindades. Jaehindade muutmise puhul arvestatakse käivet muudetud hindades. See muidugi raskendab dünaamika analüüsi (muutused kaubakäibe-perioodil).

TARBIJATE KOOPERATSIOONI HULGIKÄIBE ARUANDLUSE KOOSTAMISE ANDMETE ALLIKAD.

Hulgikäibe aruandluse koostamise andmete põhiallikaks osutuvad raamatupidamise arvestuse materjalid, konto „realiseeritud kaupu hulgimüügil“ krediti allkonto „ladudest“ annab hulgi-laomüügi üldsumma, äga allkonto „transiit“ — tasutud transiidi summa. Konto „seesmised kaubanduslikud operatsioonid“ krediti selgitab laost oma jaemüügi- ja tootmisettevõtetele antud kaupade summa, mis koos kontost „realiseerimine“ võetud summadega annab hulgikäibe üldise suuruse, välja arvatud ainult tasumata transiidi, mida raamatupidamine üldse ei arvesta. Tarbijate

kooperatsiooni ladudes peetava kaupade raamatupidamise hulgalise-sordilise arvestuse andmeil on võimalik koostada aruandlust kaupade liikumise osas sortimendilises läbilõikes. See arvestus on organiseeritud sel viisil, et iga kauba ja iga kaubasordi kohta peetakse erikaart, millele iga päev märgitakse antud kauba sissetulek lattu, selle väljaminek ja jääk päeva lõpul. Nendel kaartidel tehtud kirjendite kuu kokkuvõtete andmeil koostatakse käibe registrid, millest vastavaid arve võime kasutada aruandluses.

Statistilise aruandluse muid näitajaid ei ole raamatupidamise arvestuses ette nähtud ja neid on võimalik saada ainult spetsiaalselt sisseseatud operatiivse arvestuse põhjal. Näiteks raamatupidamine ei arvesta üksikute kaupade saabumist detsentraliseeritud allikatest; nende andmete saamiseks tuleb tingimata teha valikut kaupade sissetuleku dokumentidest (varustajate arved, sissetuleku saatekirjad), mis käsitavad kaupade detsentraliseeritud saabumist, ja nende dokumentide alusel koostada eri nimekiri, millesse tuleb sisse kanda dokumentidest kõik vastavad andmed, jagades neid kaupade ja kaubarühmade kehtiva nomenklatuuri järgi. Nende nimekirjade üldkokkuvõtted osutuvad detsentraliseeritud kaupade saabumise aruandluse täitmise allikateks.

Analoogiliselt täidetakse algdokumentidest valiku teel aruandetabel, mis iseloomustab hulgikäibe jaotust ostjate rühmade järgi. Varustajate arvete ära kirjadest tehtud valiku põhjal või neilt saadud nimekirjade järgi, mis näitavad operatiivselt antud hulgimüügi organisatsiooni korralduste täitmist, arvestatakse ka tasumata transiit.

HULGIKÄIBE ARUANDLUSE ANALUUS.

Statistilise aruandluse lõpp-ülesandeks osutub selle kasutamine ettevõtte majandusliku tegevuse analüüsimiseks. Rea näitajate kõrvutamise teel, mis iseloomustavad tegevuse neid või teisi külgi, võib otsustada majandi arenemise suuna ja iseloomu, plaaniliste direktiivide ja ülesannete vastavuse astme, töö paranemise või halvenemise üle, selgitada töös esinevate puuduste põhjusi jne. Muidugi ei võimalda piiratud näitajate ringiga aruandlus tingimata

majandi täielikku ja igakülget analüüsi teostamist, — sääraseks analüüsiks on möödapääsmatult tarvilikud täiendavad materjalid, mida on võimalik leida ainult majandisse kohale minnes, kuid siiski esitavad aruandeandmed terve rea analüütilisi näitajaid, mis võimaldavad selgitada majandi arenemise põhilisi jooni.

Tarbijate kooperasiiooni ülalnäidatud hulgakäibe aruandlus võimaldab teostada analüüsi allkirjeldatud suundades:

Hulgikäibe-plaani täitmise analüüs teostatakse aruandeperioodi tegeliku käibesumma ja kinnitatud plaani käibesumma suhte arvutamiselega. Seda suhet sajaga korrutades saame plaani täitmise protsendi. Hulgikäibe-plaani täitmise protsent tuleb arvutada nii käibe üldsummalt kui ka üksikute kaupade ja kaubarühmade osas, mis võimaldab teha järeldusi selle kohta, milliste kaupade arvel on plaan jäänud täitmata või on ületatud.

Suurt huvi pakub hulgakäibe-plaani täitmise protsendi võrdlemine jaekäibeplaani täitmise protsendiga. Nende kahe kaubaliikluse staadiumi plaanide täitmise astme ebavõrdsus tõendab ebanormaalsel kaubakäibe arenemist. Hulgikäibe-plaani täitmise ületamine võrreldes jaemüügi-võrguga näitab plaanis ette nähtud kaubaliikluse lülilise suurenemist või kaubajääkide kasvu jaemüügivõrgus. Vastandolukord võib põhjustada kaubakäibe lünki.

Hulgikäibe dünaamika analüüs rajatakse aruandeperioodi käibe suhte arvutamisele baasiperioodi käibega, s. o. selle perioodiga, mille suhtes teostatakse võrdlust. Dünaamika tundmaõppimiseks võetakse baasiperioodina harilikult eelnev periood (näiteks oktoobrikuu käivet võrreldakse septembrikuu käibega, IV kvartali käivet III kvartali käibega jne.) või eelmise aasta vastav periood (näiteks antud aasta oktoobrikuu käivet võrreldakse eelmise aasta oktoobrikuu käibega, antud aasta IV kvartali käivet eelmise aasta IV kvartali käibega jne.) või aruandeaasta algusega (iga aruandekuu käivet võrreldakse sama aasta jaanuarikuu käibega või IV kvartali I kvartaliga). Leidub ka teisi dünaamika analüüsi võimalusi — vastava perioodi võrdlemine terve rea eelnenud aastate samade perioodidega, võrdlus viisaastaku algusega, sõjaeelse perioodiga jne. Igaühel nimetatud variantidest on oma mõte ja tähtsus.

Võrdlus eelneva perioodiga näitab kaubakäibe muutust

aruande perioodil, võrdlus eelmise aasta vastava perioodiga näitab aasta kestel teostunud muutusi; võrdlus aasta algusega iseloomustab aasta algusest teostunud muutusi; võrdlus sõjaeelse perioodiga selgitab muutusi, mis on tekkinud kaubakäibes sõjaeegsete tingimuste tõttu jne.

Dünaamiliste võrdluste teostamisel tuleb tingimata kõrvutada suuruselt võrdsed ajaperioodid, s. o. võrrelda aastat aastaga, kvartali kvartaliga, kuud kuuga.

Vastavalt plaani täitmise analüüsi suhtele on äärmiselt huvitav võrrelda hulgikäibe dünaamikat jaevõrgu kaubakäibe dünaamikaga.

Kuna aruandluses peegeldub ainult kaubakäibe hinnaline väljendus, siis tuleb dünaamika analüüsimisel arvesse võtta kõik esinenud hinnamuudatused ja vastavalt parandada kaubakäivet, s. o. hindade alandamise puhul suurendada aruandeperioodi käivet hindade alandamise summa võrra, hindade kõrgendamise puhul — vähendada kõrgeneamise summa võrra.

Dünaamilist analüüsi ei teostata ainult hulgikäibe üldmahu ulatuses, vaid ka üksikute kaupade ja kaubarühmade järgi, kuna sel juhul on palju lihtsam ja kergem parandada hinnamuudatusi.

Hulgikäibe struktuuri analüüs selgitab selle üksikute osade vastastikuseid suhteid. Sellest seisukohast on eriti huvitav transiit- ja laokäibe osatähtsuse väljaarvutamine. Hulgikäibe nende kahe alajaotuse osatähtsus arvutatakse kui nende kummagi suhet üldsummale, s. o. kogu hulgikäibele. See näitaja iseloomustab kaubaliikluse teid, kuid kaudselt ka lao kaubaliikluse lüüsisust.

Uheks tähtsamaks kaubakäibe struktuuri näitajaks osutub detsentraliseeritud allikatest saadud kaubafondide osatähtsus. Kuna hulгимүүgil ei arvestata detsentraliseeritud fondidesse ainult ladudesse saabunud kaupu, vaid ka transiitkaupu, siis tuleb detsentraliseeritud allikate osatähtsus arvutada kui detsentraliseeritud kaupade saabumiste summa suhe kogu ladudesse saabunud kaupade summa ja transiitmüügi summa (tasutud ja tasumata transiit) kokkuvõtte vahel.

Hulgikäibe struktuuri ülalnäidatud kahe näitaja väljaarvutamist kvartali- ja aasta-aruannete andmetel teostatakse nii käibele tervikuna kui ka üksikute kaupade ja

kaubarühmade järgi, kusjuures eriti suurt tähtsust omab viimane, kuna transiidi osatähtsus ja detsentraliseeritud allikate osatähtsus erisuguste kaupade osas on järsult erinev ja mis käibe üldkokkuvõtte alusel arvutamisel võib viia vigade varjamiseni.

Nagu juba ülal nimetatud, pakub hulgikäibe struktuuri tundmaõppimisel teatud huvi üksikute ostjate rühmituste osatähtsus kogu hulgikäibele, mida arvutatakse kui iga ostjate rühmale (tarbijate kooperatiividele, oma jaemüügi ettevõttele jne.) kaupade müügi ja väljastamise summa suhet hulgikäibe üldsummale. Nimetatud näitaja iseloomustab kaudselt ka kaubaliikluse lülisust: mida suurem on vahetult kaupade väljamise osatähtsus oma jaemüügi lülisesse, seda väiksem on järelikult lülisus, ja vastupidi — mida suuremat osatähtsust omavad müügid TKML-ile ja teistele tarbijate kooperatsiooni organisatsioonidele, seda rohkem läbivad kaubad lülisid.

Hulgikäibe ja jaekäibe aruande andmete põhjal on võimalik arvutada arvestuse- ja lao lülisuse koefitsienti. Kogu käibe kohta tervikuna arvutatakse koefitsiendid alljärgnevate valemite põhjal:

$$\text{Arvestuse lülisuse koefitsient} = \frac{\text{hulgilaokäive} + \text{tasutud transiit} + \text{jaekäive}}{\text{jaekäive} + \text{hulgimüük teiste süsteemide organisatsioonidele}}$$

$$\text{Lao lülisuse koefitsient} = \frac{\text{hulgilaokäive} + \text{jaekäive} + \text{muu kaupade väljaminek hulgimüügil ja jaemüügil}}{\text{jaekäive} + \text{hulgimüük teiste süsteemide organisatsioonidele} + \text{muu kaupade väljaminek hulgimüügil ja jaemüügil}}$$

Selle tõttu, et puudub hulgikäibe jaotus ostjate rühmituste järgi on võimalik välja arvutada ligikaudselt lülisuse koefitsiente üksikute kaupade ja kaubarühmade osas, allpool toodud valemite järgi:

$$\text{Arvestuse lülisuse koefitsient} = \frac{\text{hulgilaokäive} + \text{tasutud transiit} + \text{jaekäive}}{\text{jaekäive}}$$

$$\text{Lao lülisuse koefitsient} = \frac{\text{hulgilaokäive} + \text{jaekäive} + \text{muu kaupade väljaminek hulgimüügil ja jaemüügil}}{\text{jaekäive} + \text{muu kaupade väljaminek hulgimüügil ja jaemüügil}}$$

IV PEATUKK.

JAEKÄIBE STATISTIKA.

JAEKÄIBE MÕISTE JA LIIGITAMINE.

Jaekäive — see on kaupade müük isiklikuks tarbeks vahetult tarbijale. Vastavalt sellele määratlusele kuulub jaekäibesse nii kaubamüük elanikkonnale, s. o. individuaalsele ostjale kui ka müük igasugustele organisatsioonidele, asutistele või ettevõtetele — koolidele, haiglatele, lasteaedadele, klubidele, nõukogude, partei- ja ametiühingu organisatsioonidele, kolhoosidele; ühe sõnaga niisugustele organisatsioonidele, kes kasutavad kaupu organisatsiooni liikmete isiklikuks tarviduseks või majanduslikuks otstarbeks (müük kollektiivsele tarbijale), aga mitte töötlemise otstarbeks.

On selge, et kaubamüügi puhul ostjalt ei küsita — kuidas tema kavatses ostetud kaupu kasutada, sellepärast tuleb üksikute operatsioonide arvestamisel jae- või hulgi-müüki võtta arvesse antud organisatsiooni iseloomu ja funktsioone. Leivatööstuse tegevuseks on jahu töötlemine leivaks, söökla tegevuseks — toorproduktide töötlemine valmistoiduks, järelikult jahu andmist leivatööstusele, või liha, tangainete ja juurvilja andmist sööklale tuleb lugeda hulgi-käibeks, kuid sama sööklale lauanõude, lauapesu ja mööbli andmine loetakse kaubandusvõrgu jaekäibeks, kuna kõik nimetatud kaubad ei kuulu enam edasisele töötlemisele, vaid on määratud vahetuks tarbimiseks.

Kaubandusvõrgu jaekäive vastab kaubandusvõrgust isiklikuks või majanduslikuks tarbimiseks antud kaubakoguse mahule. Täieliku, kõikehaarava vastavuse saavutamiseks arvestatakse jaekäibesse ka säärased kaubandus-

võrgust kaupade väljastamise operatsioonid, milliseid ei saa sarnastada ostu-müügi aktiga, näiteks: kauba väljastamine oma ettevõtete majanduslikuks tarviduseks, nagu kontori ja kaupluste valgustamiseks petrooleumi väljaandmine, majandustarvete ja ehitusmaterjalide väljaandmine oma ettevõtetele remondi või ehituse otstarbeks jne.

Jaekäive kujutab enesest tarbijale müüdud kaupade puhast maksumust, seepärast juhul, kui kaup on müüdud tarbijale taaraga, millel on eri hind (vein, piim, toiduõli pudelites, konservid klaaspurkides) ja mis kuuluvad tagastamisele, siis tarbijate poolt tagastatud taarade hinda ei arvestata kaubandusvõrgu jaekäibesse, ja kuna kaubamüügi puhul koos taaraga arvestati kogu sissetulekut, siis tuleb pärast taara tagastamist taara väärtus käibest maha arvata.

Nõukogude kaubanduse jaekäive koosneb kolmest põhilisest: 1) kaubandusvõrgu käive, 2) ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käive ja 3) kolhoosituru käive.

Esimesed kaks liiki võib omakorda jagada sotsiaal-ökonoomiliste sektorite järgi: riikliku kaubanduse käibeks ja kooperatiivkaubanduse käibeks. Riiklikku kaubandusse kuuluvad: kaubandusministeeriumi kaubandusorganisatsioonid ja erilised kaubastud ning TVO-d, s. o. tööstuslike ja teiste tähtsamate riiklike organisatsioonide juures olevad teiste varustamise osakonnad; tööstuslike ja teiste ministeeriumide spetsialiseeritud jaemüügivõrk (elektriturustuse, apteekide peavalitsuse, riikliku kirjastuse jms. kauplused). Kooperatiivsesse kaubandusse kuuluvad: tarbijate kooperatsiooni süsteem ja teiste kooperatiivsete organisatsioonide kaubanduslikud ettevõtted (töenduslik kooperatsioon, invaliidide kooperatsioon jne.).

Tarbijate kooperatsiooni jaekäive osutub järelikult ainult üheks osaks kogu Nõukogude Liidu jaekaubakäibest.

Tarbijate kooperatsiooni jaekäivet võime omakorda jaotada vastavalt kaup müünud ettevõtete liikidele. Selle põhilisem ja rõhuvam osa on jaekaubandusvõrgu käive kauplustest, poodidest, kioskitest, telkidest jms., kusjuures teatud huvi pakub tarbijate kooperatiivide jaekäibe ja TKML-ide jaekäibe (rajoonikauplused) eraldamine. Tähtsusetu osa jaekäibest kulgeb hulgiladude kaudu, s. o. peajasjalikult laomüügina kollektiivseile tarbijale (organisatsioonidele, asutistele ja ettevõtetele). Kehtiv aruandlus

nimetab seda väike-hulgimüügiks laost, kuid see nimetus ei vasta selle majanduslikule iseloomule. Tähtsusetu osa kaubakäibest teostatakse samuti kokkuostupunktide kaudu (vastumüügikaupade, s. o. erisihitusega eraldatud kaupade müük põllumajandussaaduste kokkuostu ergutamiseks) ja vahetult tootmisettevõttest, näiteks: vahetult leivatööstustest leiva väljaandmine haiglatele, koolidele ja teistele asutistele.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI JAEKÄIBE ARUANDLUS.

Käesoleval ajal kehtib jaekäibe viisteistpäevaku kiiraruandluse vorm nr. 1, mis sisaldab alljärgnevaid näitajaid.

1. Kaubakäive maakohtades.
2. Kaubakäive linnades ja töölisasulates.
3. Sellest (s. o. kogu kaubakäibest 1+2) maakohtades, linnades ja töölisasulates asuvate turul-kujunevate hindadega kauplevate jaemüügiettevõtete käive.
4. Uhiskondliku toitlustamise ettevõtete käive maakoh-tades.
5. Uhiskondliku toitlustamise ettevõtete käive linnades ja töölisasulates.

Järelikult selgitab ülalnimetatud aruandlus tarbijate kooperatsiooni jaekäibe üldmahtu sihiga süstemaatiliselt jälgida plaani täitmise käiku. Aruande andmed näidatakse kasvavas kokkuvõttes aruande kvartali algusest, mis võimaldab süstemaatiliselt ja järelikult protsentuaalselt näidata kvartaliplaani täitmist. Kõrvutades plaani täitmise protsente iga viisteistpäevaku järgi juba möödunud kvartali osaga, näeme, kas antud organisatsioon on töötanud plaani ületamise või mahajäämuse suunas.

Kui näiteks aruande järgi seisuga 15. mail nähtub, et II kvartali jaekäibe plaan on täidetud 50% ulatuses, tähendab see seda, et käive areneb plaanikohaselt; kui aruande järgi seisuga 1. juunil nähtub, et plaan on täidetud ainult 65%, tähendab see, et plaani täitmises on aset leidnud teatav mahajäämus, kuna ühetasase jaekäibe arenemise puhul peaks olema $\frac{2}{3}$ kvartaliplaanist täidetud, s. o. 66,7%; kui

aruanne 15. juuni seisuga näitab plaani täitmise protsendina — 85, siis näitab see plaani eduka täitmise momenti, kuna on möödunud $\frac{5}{6}$ kvartali ehk 83,3%.

Poolekuu aruandlus ei osutu kiiraruandluseks ainult selles mõttes, et selle esitamise perioodid on lühikesed, vaid ka seepärast, et seda peab kiiresti esitama. Tarbijate kooperatiivid peavad selle aruande esitama TKML-ile järgmisel päeval pärast viisteistpäevaku lõppu, TKML-id esitavad aruande maakonna ulatuse kolmandal päeval, ETKVL — Tarbijate Kooperatiivide Keskliidule viiendal päeval. Nii-sugune aruande esitamise kiirus saavutatakse ainult telefoni või telegraafi kasutamisel ja sellepärast esitatakse jaekäibe näitajad telegraafi teel kirjaliku kinnitusega.

Statistilised kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad jaekäibe üksikasjaliku ja täpsustatud näitajate ringi. Esmalt näidatakse neis raamatupidamise andmete põhjal täpsustatud kvartali või aasta jaekäibe üldsumma, kusjuures aastaaruannetes see summa on jagatud kvartalite kaupa, mis võimaldab kontrollida ja täpsustada kvartali-aruannete andmeid. TKML-ide koondaruannetes jagatakse jaekäibe üldsumma lülide ja ettevõtete liikide järgi: eraldi näidatakse tarbijate kooperatiivide jaekäive, eraldi TKML-ide jaekäive ja eraldi väike-hulgimüük TKML-ide ladudest.

Jaemüügi organisatsioonide kvartali-aruandes omab peatähtsuse kaupade ja kaubarühmade järgi kaupade liikumist näitav tabel, mille eesmärgiks on iseloomustada kaubandusvõrgu jaekäibe kaupade koostist. Tabel koostatakse analoogiliselt hulгимüügi organisatsioonide aruande vastavale tabelile, kuid sealjuures on sellel viimase suhtes mõningaid põhilisi erinevusi.

Siinjuures esitame ülalnimetatud tabeli vormi (vt. lk. 43) näitena väljavõtte ühe TKML-i aruandest.

DU

Kaupade liikumine jaemüügi-ettevõtteis kaubarühmade järgi

Kaubarühma nr.	Kaubarühma nimetus	Kaubajääk aruande- perioodi algul	Kaupu saadud		Müüdnud ja välja antud kaupu		Kaubajääk aruande- perioodi lõpul
			Kokku	Sellest dets- ostud	Jaemüük ja muu dokumenteeri- mata väljaminek	Hulgimüük teistele kauplevatele organi- satsioonidele, antud ühiskondliku tootlus- tamise ja tootmis- ettevõtetele ja muu dokumenteeritud väljaminek	
1.	Jahu ja toidu- teravili	1,9	185,9	—	67,6	115,9	4,3
2.	Leib ja pagari- tooted	0,2	961,3	—	958,2	2,1	1,2
3.	Tangud ja kaun- vili jne.	0,8	7,3	—	7,9	—	0,2

Ülalnimetatud tabel omab bilansilist iseloomu. s. o. kaupade saabumine + kaubajääk perioodi algul võrdub kaupade väljaminekuga + kaubajäägiga perioodi lõpul. See nähtub ka tabelis toodud arvudest, näiteks jahu ja toiduteravilja osas $1,9 + 185,9 = 67,6 + 115,9 + 4,3$, samuti ka ülejäänud kaubarühmade osas. Tabeli koostamise metodoloogiat tagab mainitud võrdsuse. Tabeli põhiline näitaja, jaekäive üksikute kaupade läbilõikes, ei kuulu vahetult arvutamisele ega saagi seda arvutada, kuna üksikute kaubaliikide jaemüüki elanikkonnale dokumentidega ei vormistata. Ostja ostab kauplusest mitmesuguseid kaupu ja maksab nende üldsumma sularahas, kusjuures ei jää ühtegi dokumenti selle kohta, milliseid kaupu on müüdnud igal eri juhul. Järelikult on võimalik kaupade jaemüüki kaubarühmade läbilõikes välja arvutada ainult kaudselt teel, arvestades kaubabilansi sissetuleku ja väljamineku osade võrdsust. Teades kaubajääke, sissetulekut ja muu väljaminekut on võimalik alljärgneva valemi põhjal välja arvutada jaemüüki: $\text{jaemüük} = \text{kaubajääk aruandeperioodi algul} + \text{kaupade saabumine} - \text{muu kaupade väljaminek} - \text{kaubajääk aruandeperioodi lõpul}$.

Kaubajääke arvutatakse vastavalt nende olemasolule aruandeperioodi algul ja lõpul. Kaupade saabumine (sissetulek), mis hõlmab varustajatelt kaupade ostu, saabumise oma tootmisettevõtetest ja kokkuostupunktidest, aga samuti kaubahindade kõrgenemise juhtudel ümberhindamise tulemused, dokumenteeritakse kõigi ülalnimetatud operatsioonide osas ja selletõttu on võimalus seda täpselt arvutada. Kaupade muu väljaminek, mida ei arvata jaekäibesse, sisaldab kõige mitmekesisemaid operatsiooniliike; suurimat osatähtsust omab selles kaupade väljamine kaubandusvõrgust oma tootmisettevõtetele: näiteks jahu, soola ja toiduõli väljamine leivatööstusele ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele; mõnikord võib esineda ka hulgimüük teistele kauplevaile organisatsioonidele (näiteks: mitteminevate ja seisvate kaupade realiseerimine); lõpuks arvestatakse siin ka iga liiki kaubakadude mahakandmised aktide järgi (praak, riknemine, purunemine jms.), ning ümberhindamise tulemused hindade alanemise puhul. Kõigil neil juhtudel koostatakse vastavad dokumendid ja neid on võimalik arvestada. Paralleelselt sellega esineb ka sääraseid kaupade väljamineku liike, mida ei dokumenteerita ja selletõttu ei ole võimalik neid vahetult arvestada. Säärase dokumenteerimata väljaminekute hulka kuuluvad esmajärjekorras, nagu eespool on nimetatud, jaemüük ja peale selle nõnda nimetatud kaupade loomulik kadu (kahanemine kuivamisel, nõrgumine, pihustumine jms.) ja kaupade puudujäägid. Tarbijate kooperasioni jaemüügi-lülides rakendatud raamatupidamise kaupade puudujääke arvestuse puhul on võimalik selgitada kaupade puudujääke loomuliku kao tagajärjel ja üle selle, s. o. varguste tulemusena, ning arvestada ainult üldsummana, aga mitte üksikute kaupade läbilõikes. Nagu sellest nähtub, on võimatu isegi aritmeetilisel teel kindlaks määrata üksikute kaupade täpset jaemüüki. Ulaltoodud valemi põhjal võib arvutada jaemüüki ühes muu dokumenteerimata väljaminekuga, s. o. ühes loomuliku kao ja kaupade vargusega; sellepärast tabeli vastavat lahtrit ei nimetata lihtsalt jaemüügiks, vaid „jaemüük ja muu dokumenteerimata kaupade väljaminek“. Selles lahtris näidatud arvud peavad tavaõiguse kohaselt pisut ületama jaemüügi summa kaupade loomuliku kao ja muu dokumenteerimata kaubakadude summa võrra. Suuremas osas kaubarühma-

des on vahe väga väike ja ainult kiirestiriknevate või erilisi hoiutingimusi nõudvate kaupade osas, nagu juurvili, milliste osas loomulik kadu ja jäätmed on võrdlemisi suured, esineb tunduvald kõrvalkaldumisi tegeliku jaemüügi arvudest. Tervikuna ületab kogu kaubakäibe osas lahtri „jaemüük ja muu dokumenteerimata väljaminek“ üldtulem harilikult 1% ulatuses tegeliku kaubakäibe summa, aga enamal juhtudel on see tunduvalt väiksem. Üksikjuhtudel võib see üldtulem olla isegi veidi väiksem kaubakäibe summast, kuna selles peegelduvad ainult jaemüügi-ettevõtete operatsioonid ega nähtu tootmisettevõtetest ja kokkuostupunktidest teostatud jaemüüki, millised müügid arvestatakse kaubakäibe üldsummasse, kuid ei tooda eraldi välja, sest siin leiab aset jaemüük hulgiladudest.

Vaadeldava tabeli arvude kooskõlastamiseks kaubakäibega teostatakse sagedasti kaubakäibe ümberarvestus üksikute kaubarühmade läbilõikes, arvestades iga üksiku kaubarühma suhet lahtri „jaemüük ja muu dokumenteerimata väljaminek“ kokkuvõttele, s. o. arvutatakse, missuguse protsendi moodustab iga kaup või kaubarühm selle lahtri kokkuvõttes, ja jaekäibe üldsumma jaotatakse saadud protsentide kohaselt. Säärase meetodi puhul jaotatakse vahe proportsionaalselt kõigi kaupade vahel, millist teguviisi ei saa lugeda õigeks, kuna loomulik kaubakadu ja muu dokumenteerimata väljaminek on mitmesuguste kaupade osas täiesti erinev; kuid kuna see vahe on väga väike, siis käesoleval juhul meie nimetamisväärselt ei patusta.

Detsentraliseeritud kaupade jaemüügivõrku saabumise arvestuse meetodid ja sisu on analoogiline hulgemüügivõrgu osale (selle küsimuse selgitamiseks vt. peatükk III — „Hulgikäibe statistika“).

Kooperatiivkaubanduse arendamise tulemusena linnades on rakendatud eriaruandlus, mis käsitleb tarbijate koöperatsiooniturul kujunevate hindadega kauplevate jaemüügi-ettevõtete käivet, ja nimelt:

1) Jaemüügi-aruandes (vorm. nr. 1) on üldisest jaekäibest eraldatud näitaja „sellest (s. o. kogu kaubandusvõrgu jaekäibest 1+2) maakohtades, linnades ja töölisasulates asuvate turulkujunevate hindadega kauplevate jaemüügi-ettevõtete käive.“

2) Kuuaruanne (vorm nr. 2 — linn) turulkujunevate hin-

dadega kauplevate jaemüügi-ettevõtete kaupade jaemüügi ja jääkide kohta, milles paralleelselt kaupade müügi ja jääkide üldsummale eraldatakse tähtsamate toidukaupade müük ja jäägid (liha ja lihasaadused, kala ja kalatooted, munad, koorevõi, piim ja piimasaadused, kartulid, juurvili), kusjuures nende müük näidatakse nii koguseliselt kui ka summaliselt, kuid jäägid ainult koguseliselt.

KAUPADE ARVESTUSE NOMENKLATUUR.

Kaubakäibe tundmaõppimiseks kaupade ja kaubarühmade läbilõikes — mitte ainult üksiku kaubandusliku organisatsiooni ulatuses, vaid kogu nõukogude kaubanduse mastabis — on tarvilik ühtne kaupade liigitamine. See tähendab, et kõik kaubanduslikud organisatsioonid peavad arvestama oma kaubakäivet ühtede ja samade kaupade ja kaubarühmade nimetustega, s. o. ühe ja sama nomenklatuuri kohaselt.

NSVL Statistika Keskkvalitsuse poolt on kehtima pandud ühtne kaupade nomenklatuur, mis on kohuslikuks kõigile tarbijate kooperatsiooni organisatsioonidele nii plaanimisel kui ka statistilisel arvestusel. Nõukogude teiste kaubandussüsteemide nomenklatuuride erinevus sellest on väga väike.

Praegusel ajal tarbijate kooperatsiooni süsteemis kehtiv kaupade arvestuse nomenklatuur koosneb 57 üksikust kauba ja kaubarühma nimetusest. Suurem osa neist nimetustest kujutab endast terveid kaubarühmi, mis sisaldavad mitmekesise ja laialdase sortimendiga kaupu; säärased on näiteks: pudukaubad, õmbluskaubad, trikootaazikaubad, kondiitritooted ja eriti rühmad: muud toidukaubad ja muud tööstuskaubad. Teistel juhtudel on nomenklatuuris toodud üksikud konkreetsed kaubad, näiteks: munad, suhkur, sool, tuletikud, petrooleum. Kõik need 57 nimetust on kokku võetud kahte alajaotusse — toidukaubad ja tööstuskaubad.

Esitame siinjuures ETKVL-i süsteemi statistilistes aruannetes arvestatavate kaubarühmade numbrid ja nimetused, mis on kehtivad alates 1. jaanuarist 1948. a.:

Toidukaubad.

1. Jahu ja toiduteravili.
2. Leib ja pagaritooted.
3. Tangud ja kaunvili.
4. Makaronid.
5. Liha ja linnuliha.
6. Vorstikaubad.
7. Kala ja heeringad.
8. Koorevõi.
9. Toiduõlid.
10. Muud rasvained.
11. Piim ja piimasaadused.
12. Munad.
13. Konservid, igasugused (liha, kala ja aedvilja).
14. Suhkur.
15. Tee.
16. Kondiitritooted.
17. Sool.
18. Kartulid.
19. Aed- ja juurvili.
20. Puuvili, marjad ja kõrvitsalised.
21. Viin, liköörid ja peenviinad.
22. Muud alkohoolsed joogid.
23. Muud toidukaubad.

Tööstuskaubad.

24. Puuvillased kangad.
25. Villased kangad (kaasa arvatud ka villased rätikud).
26. Siidkangad.
27. Linased kangad.
28. Ömblustooted (kaasa arvatud karus- ja lambanahk-
sed tooted).
29. Peakatted.
30. Trikotaažikaubad.
31. Sukad ja sokid.
32. Nahkjalatsid.
33. Kummijalatsid.

34. Viltjalatsid.
35. Pudukaubad.
36. Niit.
37. Majapidamisseepp.
38. Tualettseepp.
39. Parfümeeria.
40. Tubakakaubad.
41. Mahorka.
42. Tuletikud.
43. Petrooleum.
44. Mööbel.
45. Paber, koolivihikud ja kantseleitarbed.
46. Raadiokaubad ja muusikariistad.
47. Mänguasjad.
48. Trükitooted.
49. Muud kultuurikaubad.
50. Metallnõud.
51. Muud metalltoided.
52. Klaas-, portselan- ja fajanssnõud.
53. Ehitus- ja metsamaterjalid.
54. Aknaklaas.
55. Sadulsepatooted.
56. Vooi- ja laastutarbed.
57. Muud tööstuskaubad.

Selle alajaotuse põhjenduseks on tarbija kaubakasutamise sihituse tunnus. Esimesse alajaotusse kuuluvad kõik toidukaubad, teise — teist liiki tarbimisesemed: riietus, jalatsid, sanitaar-hügieenilised kaubad, kultuurikaubad jms. Ülalnimetatud jaotus on äärmiselt tähtis jaekäibe võrdlemisel elanikkonna tarbimisebühjetiga, milles osutub põhiliseks tarbimise jaotus toiduproduktideks ja teisteks inimese tarbeid rahuldavaiks esemeiks.

Toidukaupade hulka kuulub 23 kaupa ja kaubarühma, aga tööstuskaupade hulka — 34. Kauba päritolu tunnus — sellest või teisest tööstusharust või põllumajandusest — on võetud põhiliseks aluseks üksikute kaupade ja kaubarühmade nomenklatuursel jaotamisel. See tähendab, et nomenklatuuris eraldatud kaubad ja kaubarühmad vastavad oma nimetuselt ja sisult kindlaksmääratud tööstusharu

või põllumajanduse toodangule. Nii vastab kondiitritoode rühm kondiitritoode tööstusharu toodangule, suhkur — suhkrutööstuse toodangule, õmbluskaubad — õmblustoodete tööstusharu toodangule, kartulid ja juurvili — põllumajanduse juurviljakasvatuse toodangule, puuvili, marjad ja kõrvitsalised — aianduse ja kõrvitsaliste kasvatuse toodangule jne.

Kehtivas nomenklatuuris ei ole õigupoolest veel saavutatud täiuslikku kaubakäibe ja toodangu vastavust, kuid põhiliselt on see põhimõtte teostatud.

Säärane kaubakäibe jaotus omab eriti suurt tähtsust kaubandusstatistika, tööstusstatistika ja põllumajandustoodangu statistika andmete võrdlemisel.

Antud toodanguliigi tööstusettevõttest väljamise jälginine selle liikumisel kaubanduse hulgi- ja jaemüügi-lülides ning saabumisel tarbijani (kaubakäibe) võimaldab tunda õppida kauba ringlusprotsessi tööstusest tarbijani.

Täieliku ühtse kaubaarvestamise saavutamiseks on hädavajalik peale kõigile organisatsioonidele ühtse kohustusliku nomenklatuuri samuti ka ühtne kaubarühmade sisu. Ühtne kaubarühmade sisu on saavutatud nõndanimetatud kaubasõnastiku väljaandmisega, milles on üksikasjaliselt ära näidatud nimelt millised konkreetsed kaubad kuuluvad mingisse kaubarühma.

KAUBAKÄIBE ARUANDLUSE KOOSTAMISE ALLIKAD.

Eespool on juba räägitud sellest, kuidas ja milliste andmete põhjal koostatakse viisteistpäevaku jaekäibe kiiraruandlus. Jaekäibe üldsumma kvartali- ja aastaaruandes võetakse raamatupidamise konto krediti poolelt „kaupade realiseerimine jaemüügil“. Tabel „kaupade liikumine kaubarühmade järgi“ täidetakse praegusel ajal operatiivarvestuse andmeil. Kaubajäägid kaubarühmade lõikes tuuakse välja inventuuri nimekirjadest valiku teel; valiku kergendamiseks tuleb inventuuri nimekirjade koostamisel ühtede või teiste kaupade kohta kohustuslikult iga kirje järgi märkida kaubarühma number kehtiva nomenklatuuri kohaselt. Kaupade sissetulek, hulgemüügid, väljamine oma tootmis- ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele ja muu dokumentee-

ritud kaupade väljaminek arvestatakse valiku teel vastavatest kaubadokumentidest (varustaja arved-faktuurid, sissetuleku saatelehed, kaupade rikenemise ja praagi aktid, kaupade ümberhindamise aktid jms.). Valikut dokumentidest tuleb teostada süstemaatiliselt. Kõik andmed nimetatud dokumentidest tuleb vastavalt nende saabumisele laiali kanda kaupade operatiivarvestuse vihikusse (vorm nr. 3-oper. — aga turulkujunevate hindadega kaupleva kaubandusvõrgu osas vorm nr. 3-a-oper.), kusjuures kaupade sissetuleku operatsioonid kirjutatakse ühele arvestuslehele, aga dokumenteeritud väljamineku operatsioonid — teisele. Arvestusleht omab palju lahtreid ja iga kaubarühma kohta on ette nähtud eri rida; iga dokument saabunud kauba kohta kantakse eri reale vastava kaubarühma järgi. Kaupade sissetuleku laialikandmisel arvestuslehele märgitakse erinevalt (kas allakriipsutamise või ringiga) arvud, mis iseloomustavad detsentraliseeritud korras kaubaoste. Kuu või kvartali lõpul tehakse iga rea järel kokkuvõtted, mis kaupade sissetuleku arvestuslehel näitavad iga kauba saabumise, aga dokumenteeritud väljamineku arvestuslehel — väljamiste kokkuvõtet iga üksiku kauba osas. Kaupade sissetuleku arvestuslehe ridade kokkuvõtmisel arvestatakse eraldi kaupade detsentraliseeritud saabumist tähistavaid arve. Selle tulemusena saadud kvartali-kokkuvõtete andmed kantakse arvestuslehtedelt vahetult kvartali-aruande vastavasse lahtritesse.

Mis puutub lahtrisse „jaemüük ja muu dokumenteerimata väljaminek“, siis selle näitaja arvuliste andmete saamise meetodist oli meil juba eespool juttu.

KAUBAKÄIBE ARUANDLUSE KONTROLLIMINE.

Enne kui TKML-is alustatakse tarbijate kooperatiividelt saadud aruannete statistilist töötlemist tuleb kontrollida neis näidatud andmeid.

Jaekäibe aruandlust on võimalik kontrollida mitmesugusel viisil eri abinõudega. Poolekuuse kiiraruandluse jae-käibe üldsumma andmed võrreldakse kvartaliaruande andmetega. Enamail juhtudel selgitatakse siin lahkuminekut kiiraruandluse ebatäpsete andmetega, kuid mõnikord võivad vead esineda ka kvartaliaruandes eneses. Suurte arvu-

liste erinevuste puhul tuleb tingimata aruandvalt organisatsioonilt nõuda põhjuste selgitamist ja teha ettepanek aruandes paranduste tegemiseks. Tabelit „kaupade liikumine kaubarühmade järgi“ tuleb kontrollida iga kaubarühma sissetuleku ja väljamineku osa balansseerimise teel (vt. lk. 43).

Selle tabeli lahtri „jaemüük ja muu dokumenteerimata väljaminek“ kokkuvõtte peab vähe erineva jaemüügi üldsummast (kombeõiguse kohaselt peab see olema viimasest 0,5—1% suurem).

Kui jaekäibe summale lisandada tabelist „käibekulud“ „kaubakadu loomuliku kaonormi piires“ summa ja tabelist „puudujääkidest, raiskamistest ja kahjutasunõudmistest“ ja „kaupade puudujäägid kaubanduslikes ettevõtetes“ (need mõlemad tabelid sisaldab raamatupidamise kvartali-aruanne), siis saadud summa peaks peaaegu täiesti langema ühte lahtri „jaemüük ja muu dokumenteerimata väljaminek“ kokkuvõttega, kui ei ole teostatud jaemüüki kokkustupunktidest ja tootmisettevõtetest (kuid need on haruldased juhtumid).

Aastaaruannete kontrollimisel tuleb neid andmeid võrrelda nelja kvartali-aruande vastavate andmete summaga.

Eriti suure tähtsusega on „kaupade liikumise kaubarühmade järgi“ andmete õigsuse range kontroll, kuna tihti leidub neis andmeis vigu ebaõige kaupade kaubarühmadesse jaotamise või kohapeal puudulikult peetud operatiivse arvestuse tulemusena. Üheks kontrollimise viisiks selles suunas võib olla TKML-i hulгимüügi ühe ja samade kaubarühmade andmete võrdlemine jaelülidesse saabumise andmetega. Kui niisugusel võrdlusel selgub, et TKML müüs hulгимüügil (laost ja transiidina) rohkem kui saabus jaemüügivõrku, välja arvatud saabumine detsentraliseeritud allikaist, siis see tõendab juba vea olemasolu kas hulgi- või jaemüügi aruandes; TKML-i hulгимüük võib olla väiksem jaemüügi organisatsioonidesse saabumisest juhul, kui viimased said kaupu vahetult tööstusbaasidelt või ETKVL-ilt, kuid ei tohi olla suurem, eriti normeeritud kaupade osas, kuna TKML-il ei ole õigust väljastada nimetatud kaupu mujale.

Erilist tähelepanu tuleb samuti omistada detsentraliseeritud allikaist kaupade saabumise kontrollimisele. Väljudes selle mõiste määrangust ja sisust tuleb kontrollida, kas ei

Printed on 1974

ole detsentraliseeritud saabumiste hulka arvatud ka neid operatsioone, mis olemuselt ei kuulu sinna. Rea kaupade ja kaubarühmade osas peaaegu ei saa olla detsentraliseeritud saabumist, näiteks: tee, puuvillaste kangaste, soola, kummi-jalatsite, petrooleumi, vihkute detsentraliseeritud ostud võivad esineda ainult harvadel juhtudel organisatsioonide poolt, kes asuvad nende kaupade tööstuste asukohtades. Üldiselt kuuluvad kõik ülalnimetatud kaubad tervikuna tsentraliseeritud fondidesse ning nimetatud kaupade detsentraliseeritud saabumise näitamine aruandes näitab rõhuvast enamuses, et aruanne on koostatud vigaselt.

JAEKÄIBE ARUANDLUSE ANALÜÜS.

Jaekäibe aruande andmete analüüs teostatakse põhiliselt samades suundades, nagu seda tehakse hulgikäibe puhul, kuid on veel terve rida täiendavaid jaekäibe tähtsaid suundi, mis iseloomustavad elanikkonna kaupadega varustamist ja osutuvad selletõttu kaubandusliku tegevuse põhilisteks näitajateks.

Samuti nagu hulgikäibes, omab ka jaekäibes esmajärgulist tähtsust plaani täitmise analüüs. Tegelikult jaekäibe kõrvutamisel plaaniga tuleb arvestada, et plaaniline ülesanne antakse jaekäibe kogumahu ulatuses; sellepärast tuleb ka tegelikku käivet näidata kogumahu, s. o. mitte ainult jaekaubandusvõrgu käibe ulatuses, vaid kaasa arvatud jaemüük ladudest, kokkuostupunktidest ja tööstusettevõtetest.

Kuna jaekäibe kulgeb iga päev, siis avaldab selle suurusele mõju kalendriperioodide ebavõrdsus; näiteks veebruarikuu käive võib loomulikult vähem olla jaanuarikuu käibest, kuna veebruarikuu on 28—29 päeva, jaanuarikuu aga 31 päeva; III kvartali käive on suurem II kvartali käibest, kuna III kvartalis on 92 päeva, II kvartalis aga 91 päeva. Seda asjaolu tuleb arvestada jaekäibe kuu või kvartali dünaamika analüüsimisel ja mitte piirduda kuu ja kvartali andmete kõrvutamise, vaid kõrvutada tuleb samuti võrreldavate perioodide keskmisi päevakäibeid. Tarbijate koostöökoostöö kaubandusettevõtete enamuses omab ükskaks töötajat ja need ei tööta pidevalt, vaid puhkepäevadega, sellepärast osutub õigemaks keskmise päevakäibe

väljaarvutamisel kuukäivet mitte jagada antud kuu kalendripäevadele, vaid tööpäevade arvule, s. o. lahutada kalendrilisest päevade arvust puhke- ja mittetööpäevad. Plaani täitmise määra ja jaekäibe dünaamikat tuleb analüüsida mitte ainult kogu käibe kohta tervikuna, vaid ka üksikute kaupade ja kaubarühmade järgi.

Jaekäivet arvutatakse kehtivais jaehindades, s. o. neis hindades, millega antud ajal kaubad väljastatakse tarbijale. Jaehinnad kuuluvad aegajalt muutmisele ja sellega ühenduses rikutakse mitmesuguste ajaperioodide kaubakäibe andmete võrreldavust. Kehtivate hindade muutmise puhul arvutatud jaekäibe dünaamika lakkab iseloomustamast tarbijale väljastatud kaupade koguse mahu muutumist.

Jaekäibe füüsilise mahu dünaamika iseloomustamiseks (hindade muutumisest mitteolenevalt) tuleb teostada aruandeperioodi käibe ümberarvutamist baasperioodi hindadega (s. o. selle perioodi hindadega, millega teostatakse võrdlust). Säärast ümberarvutust teostada on äärmiselt lihtne, korrutades aruandeperioodi kaupade koguse baasperioodi hindadega; kuid jaekäibe aruandluses puuduvad andmed müüdud kaupade koguse kohta, ja omatakse andmeid ainult kaupade maksumuse kohta. Sellepärast tuleb kaupade ümberarvestamist võrreldavaisse hindadesse teostada teisel viisil ja nimelt, aruandeperioodil müüdud kaupade maksumuse vahetu jagamisega hinnaindeksile, s. o. aruandeperioodi hinnamuutmise vahekorra näitajale võrreldes baasperioodiga. Kui näiteks mingisuguse tarbeeseme eest maksti täna 10 rubla, aga võrreldes eelmise aastaga on hinnad tõusnud kahekordseks, siis järelikult maksti selle tarbeeseme eest möödunud aastal 5 rubla. Seda saame, kui käesoleva aasta hind jagada 2-ga (hinnaindeks) — $10 : 2 = 5$. Niisugust ümberarvutamist tuleb teostada iga kaubarühma suhtes ja sel juhul annab ümberarvutamise tulemuste kokkuvõtte aruandeperioodi käibe baasperioodi hindades.

Näide: Eelmisel aastal on müüdud leiba 200 tuh. rubla eest, aruandeaastal 250 tuh. rubla eest, leiva hinnad püsisid muutumata; liha on müüdud eelmisel aastal 150 tuh. rubla eest, aruandeaastal — 160 tuh. rubla eest, liha hinnad kõrgenesid 10 % võrra; juurvilja on müüdud eelmisel aastal 100 tuh. rubla eest, aruandeaastal — 80 tuh. rubla eest, juurvilja hin-

nad alanesid 40% võrra. Kindlaks määrata aruandeaasta käive eelmise aasta hindades ja selle alusel välja arvutada jaekäibe füüsilise mahu indeks.

Kasutades ülalnäidatud meetodit teostame ümberarvutust alljärgnevas tabelis:

Kaubarühma nimetus	Müü d u d		Aruandeaasta hinna indeks võrreldes eelmise aastaga, millise hinnad on arvestatud ühena	Aruandeaasta müük eelmise aasta hindadega
	eelmisel aastal	aruandeaastal		
Leib	200	250	1	250
Liha	150	160	1,1	145
Juurvili . . .	100	80	0,6	133
KOKKU:	450	490	—	528

Jaekäibe dünaamika kehtivate hindadega väljendatakse suhtarvuga $\frac{490}{450} = 1,09$, s. o. näitab tõusu 9%.

Jaekäibe mahu füüsiline indeks võrdub $\frac{528}{450} = 1,17$, s. o. näitab tõusu 17%.

Jaekäibe füüsiline maht kasvas antud näites käibesummast tunduvalt rohkem, mida põhjustas hindade alandamine aruandeaastal. Hindade kõrgendamisel oleks tekkinud vastandolukord, s. o. käibesumma oleks tõusnud rohkem kui selle füüsiline maht.

Jaekäibe aruandluse analüüsimisel on erakordselt suure tähtsusega elanikkonna ühele isikule langev jaekäibe näitaja. Selle väljaarvutamiseks jagatakse jaekäibe summa antud organisatsiooni tegevusrajooni elanikkonna arvule.

See näitaja iseloomustab elanikkonna kaupadega varustamise taset ja tema ostufondide kasutamist. Võrreldes mitmesuguste maakondade (rajoonide) või mitmesugustel ajaperioodidel elanikkonna ühele isikule langevat käivet, võime teha järeldusi ostufondide suuruse või nende muutuste ja elanikkonna kaupadega varustamise taseme kohta. See näitaja on eriti huvitav, nii jaekäibe üldsumma kui ka

üksikute kaupade ja kaubarühmade osas. Välja arvutada, palju müüdi elanikkonna ühele isikule suhkrut, teed, soola, valmisriideid, kangaid, jalatseid jms. — see tähendab kindlaks teha elanikkonna tarbimise taset ja iseloomu.

Tunduvat huvi pakub jaekäibe struktuuri väljaarvutamine teenindatava elanikkonna mitmekesisete kaupade tarbimise iseloomustamise seisukohalt. Kaupade struktuuri all kaubakäibes mõistetakse iga üksiku kauba või kaubarühma osatähtsust üldkäibest, mida arvutatakse tabeli „kaupade liikumine kaubarühmade järgi“ iga kaubarühma „jaemüügi ja muu dokumenteerimata väljamineku“ summa jagamisel sama lahtri üldsummale. Suhkru, kondiitritoodete, tee, konservide, kangaste, õmblustoodete, trikotaažikaupade, jalanõude ja muude tähtsamate tarbimisesemete osatähtsuse suurenemine tõendab kauba sortimendi laienemist, tarbimise täiuslikkuse ja mitmekesisuse suurenemist, kaubanduslike organisatsioonide poolt tarbijaskonna nõudmiste paremat rahuldamist.

Jaekäibe struktuuri tundmaõppimine omab suurt tähtsust kaubanduse terve rea mihuslike näitajate analüüsimisel, nagu: käibekulude tase, kaubandustöötajate töökoormus, kaubakäibe kiirus, keskmise kaubandusliku hinnalisandi suurus, kaubandusliku töö rentaablus, kuna mitmesuguste kaupade osatähtsuse igasugused muudatused väga oluliselt mõjutavad neid näitajaid.

Jaekäibe analüüsimisel omab erilist huvi selle ajalisel võrdühtlase jaotuse iseloomustamine. Mida enam võrdühtlasemalt areneb jaekäive ja täidetakse plaani, seda normaalsemalt ja lünkadeta kulgeb tarbijate varustamine kaupadega ning seda ratsionaalsemalt ja ökonoomsemalt ehitatakse üles kaubanduslike organisatsioonide tööd. Plaani täitmise rütmilisust ja jaekäibe ulatuse arenemist võime tundma õppida dünaamiliste ridade ehitamise põhjal, milles aastakäive on jaotatud kuudele ja kvartalitele. Mida vähem kõikuvad on selle rea arvud, seda rütmilisemalt kulgeb käive. Kuid täielikku jaekäibe rütmilisust, eriti maa-õrgu jaekäibes, ei ole tavaliselt võimalik saavutada.

See on seotud kaupade ebaühtlaselt kohaleveoga, küla ostufondide kujunemisega (need suurenevad sügis- ja talvekuudel pärast saagi koristamist ja realiseerimist, vähenevad kevad- ja suvekuudel) elanikkonna tarbimise erinevusega

aasta mitmesugustel hooaegadel. Uhenduses sellega tõuseb esiplaanile kaubakäibe hooajalisuse probleemi tundma-õppimine, mis pakub erilist huvi üksikute kaupade käibe analüüsimisel, näiteks: juurvili, piimasaadused, taliriietus, kalossid jms. Kõige lihtsamaks statistiliseks hooajalisuse mõõtmise viisiks on iga kuu või kvartali käibe suhte välja-arvutamine aasta keskmise kuu- või kvartalikäibe. Neid suhteid rea aastate kohta välja arvutades ning võttes kõigi nende aastate ühe ja samade kuude või kvartalite keskmised suhted, saame kindlaks määrata, mil määral antud kuu või kvartal osutub oma hooajaliste iseäraldustega jaekäibe suurenemise või vähenemise perioodiks. Mida suurema arvü aastate kohta teostame niisugust arvutamist, seda täpsemalt võime kindlaks määrata hooaja iseäraldusi. Muidugi ei ole lubatud võtta aastaid, mis erinevad harilikest oma majanduslike ja poliitiliste iseäraldustega, näiteks sõjaaastad, mil kaupade puuduse järelalusena rikuti kogu rütmilisus jaekäibe jaotuse mõttes vastavalt aasta hooaegadele, mil kaupu ei jätkunud ja elanikkond ostis neid, arvestamata nende tarbimise momenti, niipea kui nad ilmusid kaubandusvõrku.

Detsentraliseeritud allikate osatähtsus osutub üheks tähtsamaks näitajaks nii jae- kui ka hulgi-kaibes. Jaekäibes arvutatakse kaupade detsentraliseeritud saabumise suhe antud organisatsiooni kogu kaupade saabumise üldsummale.

Palju keerulisemaks osutub tervikuna tarbijate kooperasiiooni süsteemi detsentraliseeritud allikate osatähtsuse väljaarvutamine, kaasa arvatud hulgi- ja jaemüügilülid, näiteks TKML-i või oblastiliidu ulatuses. Nii hulgi- kui ka jaemüügi detsentraliseeritud ostud liidetakse sel juhul, kuna vastavalt selle mõiste olemusele neid kahekordselt arvestada ei ole võimalik, kuid kaupade hulgi- ja jaemüügi-võrku saabumise summas leiab aset kahekordne arvestus. Detsentraliseeritud allikate osatähtsust arvutatakse selle-tõttu harilikult praktikas kui kõigi lülide detsentraliseeritud saabumiste suhet jaekäibe summale.

Kuid see ei osutu veel täiesti õigeks, kuna osa detsentraliseeritud korras saadud kaupu võib osutada veel müümatuks ja jäävad meil hulgi- ja jaekaubanduse jääkidesse või väljastatakse muu väljaminekuna. Õigem on kogu süsteemi detsentraliseeritud kaupade saabumiste osatähtsuse

väljaarvutamiseks võtta nende suhet süsteemi kaupade puhassaabumise summale; selleks on tarvilik kõigisse lülidesse kaupade saabumise üldsummast lahutada sisekooperatiivne käive, s. o. kaupade hulгимүүк tarbijate kooperatiividele, TKML-idele, väljastamine oma jaemүүги- ja tootmisettevõtetele. Arvesse võttes seda, et hulгikäibe aruandluses kaubarühmade läbilõikes puuduvad andmed ostjate rühmituste järgi, on võimalik süsteemi antud kaubagrupi saabumise puhassummat ligikaudselt välja arvutada sel teel, et meie lahutame antud kauba kõigi lülidesse saabumise summast hulгимүүги summa; saadud vahele tulebki kõrvutada antud kauba kõigis lülides detsentraliseeritud allikast saabumise üldsumma selle osatähtsuse arvutamisel.

Kaupade saabumise allikate analüüsimisel pakub meile teatud huvi süsteemisese käibe osatähtsuse kindlaksmääramine. Seda iseloomustab tarbijate kooperatsiooni hulgilülide osatähtsus jaemүүгивõrgu varustamisel kaupadega; näiteks TKML-i osas arvestatakse seda alljärgneva valemi järele:

$$\frac{\text{TKML-i hulгимүүк osatähtsus jaemүүгивõrgu kaupadega varustamisel}}{\text{TKML-i hulгимүүк tarbijate kooperatiividele}} + \frac{\text{kaupade väljastamine oma jaeettevõtetele}}{\text{kaupade saabumine jaevõrku}}$$

Üksikute kaupade osas võib seda näitajat ligikaudselt välja arvutada kui TKML-i hulгikäibe (laokäive ja transiit) suhet antud kauba jaemүүгивõrku saabumise summale.

V PEATÜKK.

KAUBAJÄÄKIDE STATISTIKA.

KAUBAJÄÄKIDE LIIGITAMINE JA KINDLAKS- MÄÄRAMINE.

Kaubakäibe normaalseks ja lünkadeta kulgemiseks on alaliselt tarvilikud teatud kaubavarud kaubandusvõrgus.

Kaubavarude suurus, mida praktikas harilikult nimetatakse kaubajääkideks, oleneb reast tingimustest: kaubandusvõrgu iseloomust, selle paiknemise tingimustest, juurdeveo sagedusest, transpordivahendite ja liiklemisteede olukorrast, mitmesuguste kaupade omadustest ja iseäraldustest jms. Kui kaubajäägid antud tingimustel langevad normaalsest allapoole, siis võib see tekitada kaubakäibes lünki; vastupidiselt, kui need tõusevad, siis tekib kaubanduses vahendite külmumine, kaupade seismajäämine.

Sellepärast on tarvis teostada süstemaatilist kaubajääkide suuruse vaatlust, nende dünaamikat, vastavust plaaniga kindlaks määratud normatiividele, paiknemist kaubanduse lülides. Need osutuvadki kaubavarude statistika ülesanneteks.

Kaubavarudeks nimetatakse kaubabaasides, ladudes, kauplustes ja teistes kaubanduslikes ettevõtetes olevat kaupade kogust või kaubanduslike ettevõtete poolt ostetud, kuid neile veel saabumata (teelolevate) kaupade kogust sel või teisel ajavahemikul.

Kaubajääke jagatakse nende asukoha tunnuste järgi: kaubad teel, kaubad ladudes ja kaubad jaemüügivõrgus. Tarbijate kooperasiiooni kaubajäägid jagatakse lülide järgi: kaubajäägid Tarbijate Kooperatiivide Keskliidu (Tsentrosojuzi) kaubanduslikes ühendustes, kaubajäägid tarbijate ko-

operatiivide vabariiklikes ja oblastite liitudes, kaubajäägid TKML-i kaubabaasides, kaubajäägid tarbijate kooperatiivides, kusjuures igas lülis arvestatakse eraldi kaubad teel, kaubad ladudes, kaubad jaemüügivõrgus (ainult tarbijate kooperatiivides ei eraldata kaubajääke laos kaubajääkidest jaemüügivõrgus, vaid neid arvestatakse koos). Eraldi arvestatakse ostjate juures vastutaval hoiul olevaid kaupi, milliseid kaupi hulgemüügiorganisatsioonid on ostjatele laadinud ja saatnud, kuid on veel ostjate poolt tasumata.

KAUBAJÄÄKIDE ARUANDLUS.

Säärast üksikasjalikku kaubajääkide jaotust, vastavalt nende asukohale, sisaldavad raamatupidamise bilansid. Tarbijate kooperatsiooni statistikaline aruandlus tegeleb ainult ladudes ja jaekaubandusvõrgus olevate tegelike kaubajääkidega, oma vaatlussfäärist välja arvates kaubad teel.

Käesoleval ajal kehtivas tarbijate kooperatsiooni aruandluses arvestatakse kaubajääke kuu-, kvartali- ja aastaaruannetes. Kuuaruannetes näidatakse kaubajääke hinnalises väljendis üldsummana aruandekuu lõpul. TKML-ide koondkuuaruannetes liidetakse kaubajäägid kogu maakonna ulatuses ja näidatakse eraldi kaubajäägid TKML-i ladudes ja kaubajäägid jaekaubandusvõrgus; tarbijate kooperatiivide oblastiliitude koondaruannetes näidatakse peale selle veel eraldi kaubajäägid tarbijate kooperatiivide oblastiliidu ladudes. Kuuaruannetes esinevad peale summaliste andmete ka kogulised andmed (tsentnerites) soolajääkide kohta ladudes ja jaekaubandusvõrgus kokku. Kaubajääkide kuuaruanne on kiireloomuline ja selletõttu esitatakse ülalnimetatud näitajad telegraafiliselt. Peatükkides III ja IV toodud vormidest nähtub, et tarbijate kooperatsiooni kõigi lülide kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad andmeid kaubajääkide kohta kvartali või aasta algul ja lõpul üksikute kaupade ja kaubarühmade läbilõikes. Tarbijate kooperatsiooni kvartali- ja aastaaruande lisana on täiendavalt juba rida aastaid kehtiv aruandlus mitteminevate ja seisvate kaupade kohta. Need on säärased kaubad, mis on kohale veetud mitte sihituse kohaselt või ebasobivas sortimendis ja kvaliteedis, milledele antud maa-

konnas ei ole nõudmist ja millised sel põhjusel seisavad kaua kohalikus kaubandusvõrgus.

See aruandlus jälgib operatiivseid eesmäärke — selgitada sääraseid mittenõutavaid kaupu nende ümberpaigutamiseks teistesse kohtadesse, kus neid kaupu nõutakse. Sellepärast näidatakse selles aruandluses kaubajäägid üksikasjalikus kaupade sortimendis, üksikute konkreetsete kaupade läbilõikes. Mitteminevate ja seisvate kaupade andmetele kvartali- ja aastaaruannetes tuleb lisandada kauba seismajäämise põhjused iga üksiku kauba läbilõikes.

Alates 1947. aastast pandi kehtima tarbijate kooperatsiooni süsteemis kuuline aruandlus (vorm nr. 78/81), mis näitab kaupade liikumist ja ühtlasi kaubajääke kuu algul ja kuu lõpul. Nimetatud aruandlus hõlmab ainult osa toidu- ja tööstuskaupu, ning samuti on seal osa jääke näidatud koguseliselt ja osa summaliselt. Aruandevorm nr. 78/81 lisana esitatakse kuuaruanne seisvate ja mitteminevate kaupade kohta, kus esitatakse andmed kaubajääkide kohta jaekaubandusvõrgus ja hulgiladudes kokku.

KAUBAJÄÄKIDE ANDMETE ALLIKAD.

Kaubajääkide aruandluse koostamise põhiliseks allikaks on kaubajääkide inventariseerimise (ülelugemise) andmed.

Inventuuri nimestikesse märgitakse iga üksiku kauba kogus ja hind, kusjuures kõik olemasolevad kaubad kuuluvad selleks eraldi määratud komisjoni juuresolekul täpsele arvestamisele — ülekaalumisele, ümbermõõtmisele, ümberarvestusele ja teiste mõõduabinõudega kindlaksmääramisele.

Jaekaubandusvõrgus teostatakse inventuuri iga kuu, ladudes — mitte harvemini kui kord kvartalis.

Kogu kaubandusvõrgu tegelik üldine inventuur teostatakse kvartali lõpu kuupäeval, — kuna kuulised inventuurid ei lange sageli kindlale kuupäevale, osa kauplusi teostab seda kuu lõpul, mõned kuu keskel või mõnel teisel kuupäeval. Inventuuri nimestikest väljavolimise teel saadud inventuuri andmeil koostatakse kaubajääkide kohta kvartali- ja aastaaruanne.

Kuuaruande allikaks on meil raamatupidamise arvestuse

andmed kaupade saabumise ja väljamineku kohta. Kaubarve saldo järgi selgitatakse kaubajäägid, s. o. nõndanime-
tatud „raamatujäägid“. Need raamatujäägid, võivad kalduda
kõrvale tegelikust kaupade olemasolust tegeliku kao arvel,
mida kuni inventariseerimiseni ei ole võimalik arvestada ja
raamatutest läbi kanda, varguste ja teiste põhjuste tõttu.

Nende andmete puuduseks on ka see asjaolu, et need näi-
tavad kaubajääke üldsummana, üksikute kaupade läbilõi-
keta. Peale selle raamatupidamise arvestus hilineb tihti.
Sageli kasutatakse ka kaubajääkide andmete allikana nõn-
danimetatud jääkide operatiiv-arvestust. See on kaupluse
juhataja poolt ülekaalumiseta ja ümbermõõtmiseta teosta-
tud olemasolevate kaupade ligikaudse arvestuse kokkuvõte.
Selle arvestuse andmed kalduvad harilikult kõrvale tegeli-
kest kaubajääkide andmeist, kombeõiguse kohaselt vähenda-
mise suunas. Sellepärast võime neid kasutada ainult teiste
täpsemate andmete puudumisel, mitte kaubajääkide abso-
luutse suuruse arvestamisel, vaid ainult nende dünaamika
suhtes.

KAUBAJÄÄKIDE ARUANDLUSE ANALUUS JA KONTROLL.

Kaubajääkide kuuaruannete andmeid kontrollitakse nende
võrdlemise teel sama kuupäeva kvartali-aruannetega. Det-
sembrikuu aruandeid võrreldakse aastaaruandega. Kontrol-
limist on võimalik teostada ka statistiliste kaubajääkide and-
mete võrdlemisel raamatupidamise bilansi andmetega.

Üldnimetatud andmete võrdlemisel tuleb arvestada, et
raamatupidamise bilanssides kaubajääkidesse on arvestatud
ka taara väärtus, millesse on kaup pakitud, kuid statistilises
aruandluses esinevad kaubajäägid puhtal kujul, s. o. ilma
taara väärtuseta; sellepärast peab loomulikult statistiliste
andmete järgi näidatud kaubajääkide summa olema pisut
väiksem vastavaist bilansiandmeist, kauba all oleva taara
hinna arvel.

Kaubajääkide aruande andmete analüüs on põhiliselt suu-
natud nende dünaamika arvestamiseks. Käesoleval juhul on
määratud ülesandeks selgitada, mil määral on kaubajäägid
aruandeperioodil kasvanud või vähenenud; sellepärast võe-

takse dünaamiliste koefitsientide baasina harilikult eelnev periood; kuulise dünaamika puhul — eelnev kuu, kvartaalse puhul — eelnev kvartal ja aastase puhul — eelmine aasta. Kaubajääkide dünaamikat tuleb tundma õppida nii üldsummaliselt kui ka diferentseeritult üksikute kaupade ja kaubarühmade järgi. See võimaldab kindlaks määrata, milliste kaupade osas on teostunud kaubajääkide suurenemine või vähenemine.

Samuti on tingimata tarvilik jälgida kaubajääkide dünaamikat kaubalülide järgi — see lubab teha järeldusi kaupade õiglase paigutamise ja liikumise kohta süsteemis. Näiteks kaupade üleliigne kuhjumine hulgilülide ladudes ajal, mil need puuduvad jaemüügivõrgus, iseloomustab kaubakäibe ebaõiget organiseerimist: kaupu on külluses, kuid need seisavad kaubanduse vahepealseis lülides ega saabu tarbijale õigeaegselt.

Negatiivne nähtus võib aset leida vastupidisel olukorral — järsk varude kasv jaekaubandusvõrgus nende vähenemisel hulgivõrgus; see tähendab seda, et hulgilülid püüavad kõik finantsilised raskused, mis on ühenduses suurte kaubavarude olemasoluga, jaemüügivõrgule ümber paigutada.

Et iseloomustada, mil määral on olemasolevad kaubakogused kaubakäibe kindlustamiseks küllaldased, kas ei ole kaupade seismajäämist või kaupade puudust, selleks tuleb tegelikke kaubajääke võrrelda plaanis ettenähtud normatiividega. Harilikult ei määrata neid normatiive kindlaks kaubajääkide absoluutse suurusena, vaid suhtena ühepäevasele käibele; see suhe näitab, mitmeks päevaks olemasolevad kaubajäägid tagavad normaalse käibe ja nimetatakse kaubajääkideks päevades. Kaubajääkide suhteline väljendus iseloomustab palju selgemini ja õiglasemalt nende tähtsust, kuna absoluutne suurus iseenesest ei signaliseeri kaupade seismajäämisest kaubajääkide plaanilise summa ületamise puhul, kui sellele kaasneb kaubakäibe tõus, samuti nagu ei signaliseeri meile plaaniga võrreldes väiksemad kaubajäägid kaupade puudusest kaubakäibe vähenemisel.

Sellest tulenevalt, tegelike kaubajääkide võrdlusel normatiividega, jagatakse tegelikud kaubajäägid keskmisele päevasele käibele.

Tekib küsimus, millisest käibest tuleb seejuures väljuda, kas kaubajääkide arvestamise momendile eelnenud või

järgneva perioodi käibest, näiteks, kas kaubajääkide päevades arvestamisel seisuga 1. aprillil tuleb väljuda märtsi- või aprillikuu, või isegi I või II kvartali keskmisest päevakäibest. Lähtudes praktilistest kaalutlustest oleme harilikult väljunud eelmise kuu käibest, aga kvartali andmete puhul (üksikute kaupade osas) — eelmise kvartali käibest. Loomulikult oleks küll õigem väljuda järgneva perioodi — kuu- või kvartalikäibest, kuna olemasolevad kaubajäägid peavad kindlustama tulevast, aga mitte möödunud käivet. Kuna aga harilikult järgneva perioodi tegelik käive arvestamise momendil on veel teadmata, siis tuleb väljuda eelneva perioodi käibest.

KAUBAKÄIBE KIIRUS JA ARVUTAMISE MEETODID.

Kaubajääkide ja kaubakäibe omavaheline suhe on tihe- dalt seotud kaubandustegevuse ühe tähtsama kvalitatiivse näitaja — kaubakäibe kiiruse — arvutamise küsimusega. Algul juba rääkisime, et üheks põhilisemaks kaubakäibe statistika ülesandeks on kaubakäibe kiiruse arvutamine. Mida kiiremini teostub kaubakäive, seda vähem käibe- vahendeid tuleb kaubandusse paigutada, seda vähem seisa- vad kaubad kaubandusvõrgus, seda rohkem säilib nende kvaliteet ja seda enam värsketena neid väljastatakse tar- bijale, seda väiksemad on nende hoiukulud ja üldse seda madalamad on kaubanduse käibekulud. Sellepärast peavad kaubanduslikud ettevõtted kaubakäibe kiirendamiseks iga- külgsest oma jõudu pingutama.

Kuidas arvutada kaubakäibe kiirust? Kogu nõukogude kaubanduse kaubakäibe kiirust mõõdetakse ajaga, mille kestel kaubad olid kaubaringluse sfääris, s. o. ajaga kaupade tööstusest väljumise momendist kuni nende väljamise momendini tarbijale. Uksiku kaubandusliku organisatsiooni kaubakäibe kiirust mõõdetakse ajavahemikuga kaupade organisatsiooni saabumise momendist — kuni selle välju- mise momendini organisatsioonist, s. o. kuni müügini. Selle ajavahemiku arvestamine oleks seotud väga suurte raskus- tega, kuna see nõuaks iga kaubapartii saabumise ja välja- mise aja spetsiaalset arvestamist.

Kauba kaubanduslikus organisatsioonis viibimise aega,

mis määrab kindlaks kaubakäibe kiiruse, on võimalik arvutada ka teisiti, kui organisatsioonis alaliselt olev kaupade kogus jagada teatud ajaühikus, näiteks ühes päevas väljatatud kaupade kogusele. Sellega saame teada, mitme päevaga realiseeritakse kaupade üldkogus või mitu päeva viibib see antud organisatsioonis kuni selle müümise momendini. Kuidas tuleks kindlaks teha organisatsioonis pidevalt olevate kaupade kogus, kui see on kogu aeg liikvel: kaupu realiseeritakse, saabuvad uued kaubad ja sellega ühenduses muutuvad kaubajäägid, nii hulgalt kui ka koosseisult. Teatavasti iseloomustab kaubajääkide keskmist suurust antud perioodil organisatsioonis alaliselt oleva kaubakoguse maht. Et välja arvutada kaubakäibe kiirust, mis on mõõdetav kaupade kaubandusvõrgus viibimise ajaga (ringluse ajaga), tuleb keskmine kaubajääk jagada keskmise päeva-käibega; keskmise päeva-käibe saamiseks tuleb teatud perioodi käibe jagada selle perioodi päevade arvule. Kaasaegses kaubanduse praktikas on tavaks nimetada ringluse aega käibekiiruseks päevades või kaubaringluseks päevades. Kaubakäibe kiiruse päevades arvestamise valem:

$$\text{Kaubakäibe kiirus päevades} = \frac{\text{keskmine kaubajääk}}{\text{perioodi käibe}} = \frac{\text{keskmine kaubajääk} \times \text{perioodi päevade arv}}{\text{perioodi käibe}}$$

Kaubakäibe kiirust on võimalik väljendada ka teisiti — mitte ringlusajaga, vaid käibekordadega; sel juhul saame teada, mitu korda ringlevad kaubad teatud kindlal ajaperioodil: (kuus, kvartalis, aastas jne.). Praktiliselt nimetatakse seda näitajat kaubaringluseks kordades.

Et saada teada, mitu korda perioodis kaubad ringlesid, selleks tuleb perioodi päevade arv jagada ajaga, mille kestel teostus üks ring (ringluse aeg).

Esitame siinjuures valemi kaubaringluse kordades arvutamiseks:

$$\text{Kaubaringlus kordades} = \frac{\text{perioodi päevade arv}}{\text{kaubakäibe kiirus päevades}} = \frac{\text{perioodi päevade arv}}{\frac{\text{keskmine kaubajääk} \times \text{perioodi päevade arv}}{\text{perioodi käibe}}}$$

$$\frac{\text{perioodi päevade arv} \times \text{perioodi käive}}{\text{keskmine kauba- jääk}} = \frac{\text{perioodi käive}}{\text{perioodi päevade arv} \times \text{keskmine kauba- jääk}}$$

Kaubaringluse kordades väljaarvutamiseks tuleb järelikult antud ajaperioodi käive jagada organisatsioonis sel perioodil olnud keskmise kaubajäägiga.

Kuidas tuleb keskmisi kaubajääke kindlaks määrata? Et keskmised kaubajäägid esitaksid võimalikult täpsemalt alalist kaupade koguse suurust antud perioodil, selleks tuleb neid arvutada konkreetsete kaubajääkide maksimaalsest arvust; kõige parem oleks, kui see väljaarvutamine teostatakse kaubajääkide igapäevaste andmete põhjal. Kuid aruandlus sisaldab kuuaruannetes ainult kaubajääkide üldsumma ja vorm nr. 78/81 järgi mõningate kaupade kohta osalt summalisel, osalt koguselisel väljendis, ning kvartali- ja aastaaruannetes — andmed üksikute kaupade ja kaubarühmade läbilõikes.

Kuu keskmist jääki on sellepärast võimalik arvutada ainult kui lihtsat keskmist aritmeetilist kuu alguse ja kuu lõpu konkreetseist jääkidest, s. o. valemi järgi:

$$\text{Kuu keskmine jääk} = \frac{\text{jääk kuu algul} + \text{jääk kuu lõpul}}{2}$$

Samuti tuleb arvutada kuu keskmine jääk üksikute kaupade osas.

Keskmise kaubajäägi arvutamist pikema aja kestel (kvartali või aasta kohta), nii üldsummaliselt kui ka üksikute kaupade järgi, tuleb teostada väljudes kõigist olemasolevaist kaubajääkide aruandluse andmeist ajamomendi dünaamilises reas kronoloogilise keskmise meetodi kohaselt, s. o. võtta pooles ulatuses kogu antud perioodi äärmiste aegade jäägid pluss kõik vahepealsed jäägid täies ulatuses ja jagada kõigi nende suuruste summa jääkide arvule ilma üheta. Saame järgmise valemi keskmiste kaubajääkide arvutamiseks enam kui kahe konkreetse jäägi teada olekul:

$$\text{Keskmine kaubajääk} = \frac{\frac{\text{jääk 1}}{2} + \text{jääk 2} + \text{jääk 3} + \dots + \frac{\text{jääk n}}{2}}{n - 1}$$

Märkus. Jääk n on viimane järjekorras teadaolev kaubajääk antud perioodil.

Näide kaubakäibe kiiruse arvutamiseks ülaltoodud valemite kohaselt. Kaubajäägid olid 1. I — 26 tuh. rbl., 1. II — 31 tuh. rbl., 1. III — 32 tuh. rbl. ja 1. IV — 28 tuh. rbl. I kvartali käive oli 120 tuh. rbl.

$$\text{Kvartali keskmine kaubajääk} = \frac{\frac{26}{2} + 31 + 32 + \frac{28}{2}}{3} = \frac{90}{3} = 30 \text{ tuh. rbl.}$$

$$\text{Käibekiirus päevades} = \frac{30 \text{ tuh. rbl.} \times 90 \text{ päeva}}{120 \text{ tuh. rbl.}} = 22,5 \text{ päeva}$$

$$\text{Kaubaringlus kordades} = \frac{120}{30} = 4 \text{ korda kvartalis}$$

Kaubakäibe kiiruse arvutamisel tuleb võtta käive selles ulatuses, mis on kindlustatud antud ettevõtte või organisatsiooni kaubajääkidega. Mõnede kaupluste osas ei tule mitte ainult väljuda antud kaupluse käibest, vaid ka sama organisatsiooni teiste ettevõtete käibest, kui see väljastamine on pideva iseloomuga, kuna sel juhul jäägid ei pea ainult tagama antud kaupluse müüki, vaid ka teiste sama organisatsiooni ettevõtete varustamise kaupadega. Säärases olukorras töötavad näiteks tarbijate kooperatiivide peakauplused, kes ei täida ainult kaupade jaemüügi funktsioone, vaid ka tarbijate kooperatiivi teistele kauplustele ja kioskitele kaupade laost väljamise funktsioone.

Jaemüügi organisatsiooni kohta tervikuna tuleb väljuda ainult kaupade jaemüügi seisukohalt, kuna organisatsioonisisest kaupade sisemine ümberpaigutus ei suurenda tema kaubakäivet ega lühenda kaupade organisatsioonis oleku aega.

Kaubakäibe kiiruse arvutamisel hulгимüügi organisatsioonides tuleb väljuda ainult laokäibest, kuna antud hulгимüügi organisatsioonis transiitkäibe alal ei ole ega saagi olla kaubajääke.

Kaubakäibe kiiruse arvutamiseks kaubandussüsteemis tervikuna, milles on mitu lüli (näiteks TKML-i süsteem), tuleb juhendada alljärgnevalt: võtta süsteemi kõigi lülide keskmiste jääkide summad (kaubajäägid TKML-i ladudes ja kaubajäägid jaemüügivõrgus), ja puhaskäive, s. o. välja arvatud süsteemisene käive. Sel juhul määratakse kindlaks kogu kaupade viibimise aeg süsteemis; kuid see aeg ei lühene süsteemisese käibe kasvu arvel, kuna kaupade

ümberpaigutus (üleminek) süsteemi ühelt lülilt teisele ei muuda kaupade üldist süsteemis oleku aega.

Kaubakäibe kiiruse õigeks arvutamiseks on tingimata tarvilik, et kaubajäägid ja käive oleksid ühes ja samas hinnas. Kui antud perioodil on teostunud hinnamuudatused, siis enne keskmiste jääkide arvutamist tuleb kõik konkreetsed kaubajäägid IV peatükis näidatud meetodi kohaselt ümber arvutada võrreldavatesse hindadesse. Kui hinnamuudatused teostusid aruandeperioodi keskel, siis tuleb samuti kogu perioodi käive arvutada ühtsete hindadega.

Kaubakäibe kiiruse dünaamika analüüsimisel või selle võrdlemisel mitmesuguste organisatsioonide osas tuleb arvestada seda, et kogu kaubakäibe üldkiirus oleneb tunduvalt kaupade sortimendi struktuurist. Kiirelt ringlevate kaupade (leiva- piimasaaduste ja muude kiireltriiknevate produktide või suurenenud nõudmistega kaupade) erikaalu suurenemisel teostub ka üldine kaubakäibe kiirenemine; vastupidiselt aga — aeglaselt ringlevate kaupade (soola, pudukaupade jms.) erikaalu suurenemisel teostub ka üldkaubakäibe kiiruse aeglustumine. Sellepärast osutub õigemaks kõrvutada võrdlemisel üksikute kaupade käibekiirused, kuid üldkiiruse puhul tuleks arvestada, milline üldkäibekiirus oleks olnud aruandeperioodil baasperioodi sortimendi struktuuri puhul ja saadud arvsumma võrrelda baasperioodi üldkäibe kiirusega.

Samuti tuleb kaubakäibe kiiruse võrdlemisel tervikuna kaubandussüsteemi kohta arvestada, et see oleneb tunduvalt lülisusest. — Mida suurema arvu lülisid läbivad kaubad süsteemi sisemuses, seda aeglasemalt teostub süsteemi käive tervikuna. Sellepärast osutub õigemaks võrrelda käibe kiirust üksikute lülide järgi. Süsteemi üldkiiruse suhtes tuleb arvutada, milline oleks kogu süsteemi kaubakäibe kiirus aruandeperioodil baasperioodi lülisuse juures ja saadud arvsuurus võrrelda süsteemi tegeliku käibekiirusega baasperioodil. Uksikasjalisemalt peatumata säärase ümberarvutamise meetoditel tuleb öelda, et need aitavad meil põhjalikumalt selgitada kaubakäibe kiirusele mõju avaldavaid tegureid. Kui ühe või teise kauba osas aruande andmeil jääke üldse ei ole, kuid käive siiski on teostunud, siis sel juhul ei ole võimalik kaubakäibe kiirust üldse välja arvutada.

VI PEATUKK.

PÖLLUMAJANDUSSAADUSTE JA TOORAINETE VARUMISE STATISTIKA.

VARUMISE TAHTSUS JA MÕISTE SISU.

Varumine — see on eri tegevusharu meie rahvamajanduse käibesfääris, mis tunduvalt erineb kaubanduslikust tööst oma ülesannetelt kui ka organiseerimiselt.

Riiklike varumisorganisatsioonide juhtimisel teostatakse mobilisatsioon põllumajanduse kaubatoodangu põhilisele kogusele. Varumistegevuse meetodid ja liigid on täiesti erinevad. Neid võib jagada kahte põhilisse alajaotusse — tsentraliseeritud varumine, mida teostatakse NSV Liidu valitsuse poolt kinnitatud ühtse plaani kohaselt ja — detsentraliseeritud varumine, mida teostatakse kohalike kokkusuorganisatsioonide plaanide kohaselt. Tsentraliseeritud varumise hulka arvatakse: riiklike normide arvel saabumine, sissetulek masina-traktorijaamade naturaalmaksu arvel, mativiljamaks, seemne- ja toiduteraviljalaenu tagastamine.

Tsentraliseeritud varumise arvel varutud toodangu käsutamine on rangelt tsentraliseeritud, s. o. selle kasutamine on lubatud ainult Varumisministeeriumi kesksete organite korralduste põhjal; selle tunnuse järgi arvatakse tsentraliseeritud varumise hulka ka riiklik kokkuost, mida teostatakse pärast riiklike normide plaani täitmist samadel tingimustel ja kõrgendatud hindadega.

Detsentraliseeritud korras varutud toodangu käsutajaks on tegelikult varumist teostanud organisatsioonid.

Detsentraliseeritud varumise eriliigina võime vaadelda turulkujunevate hindadega põllumajandussaaduste ja toor-

ainete kokkuostu, mida teostavad NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. novembri 1946. a. määruse põhjal tarbijate kooperasiiooni organisatsioonid kolhoosidelt ja põllumajajailt pärast riiklike normide tasumist üle jäänud produktide osas.

Põllumajandussaaduste ja toorainete tegelikku saabumist varumise organisatsioonidesse vahetult tootjatelt (sovhoo-sidelt, kolhoosidelt, kolhoosnikutelt, üksiktalupidajatelt) nimetatakse varumiseks. Varujatena (kokkuostjatena) esi-nevad Varumisministeeriumi süsteemi kuuluvad eri-orga-nisatsioonid, kuid samuti tööstuslike ministeeriumide ja peavalitsuste varumisorganid, kes teostavad toorainete kokkuostu tootmise otstarbeks ja kaubanduslike organisat-sioonide varumisorganid, eriti tarbijate kooperasioon. Riikliku varumise üldmahus on tarbijate kooperasioonil suur osatähtsus ja tema töös omab varumistegevus teise koha kaubandustegevuse järel. Varumise arvestus ja aru-andlus omab suurt osatähtsust tarbijate kooperasiooni organisatsioonide kogu statistilises arvestustöös.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI VARUMISE OPERATIIV-STATISTILINE ARUANDLUS.

Kuna riiklik varumine osutub elanikkonna toiduainetega ja tööstuse toorainetega varustamise põhiallikaks, siis on varumise arvestus äärmiselt tähtsaks riiklikuks ülesandeks, mille erijooneks on eriline täpsus, selgus ja tähtajaline esitamine. Mobilisatsiooni korras suunatud põllumajanduse toodangu varumine on suurel määral hooajalise iseloo-muga, ajaldatud samuti kindlaksmääratud, tihti lühikesele hooajale aastas. See varumistöö iseäraldus vajutab pitseri kogu organisatsioonile, varumise arvestuse ja aruandluse korraldusele.

Käesoleval ajal on meil kehtiv varumise operatiiv-sta-tistiline ja raamatupidamise arvestus ja sellele põhjenev aruandlus.

Operatiiv-statistilise arvestuse ja aruandluse põhiliseks ülesandeks osutub plaani täitmise käigu kiire jälgimine ja varumisplaanide täitmist kindlustavate põhiliste tingimuste iseloomustamine.

Varumise operatiiv-statistiline aruandlus erineb eriti lühikese perioodilisuse ja suure kiiruse poolest oma läbimisel varumissüsteemi alamaastmelistest lülidest tsentrumini. Suurem osa põllumajandustoodangu eriliikide varumisarauandlusest koostatakse viispäevakute, dekaadide või viisteistpäevakute kaupa, kusjuures selle aruandluse näitajad esitatakse telegraafiliselt. Telegraafiliste ettekannete laialdase kasutamise tulemusena saabuvad meie maa varumiplaanide täitmise käigu põhilised koondandmed alt üles, s. o. varumise töö juhtivaisse keskorganitesse 5—7 päeva jooksul pärast aruande viispäevaku või dekaadi lõppu.

Paralleelselt sellele kehtib tunduvalt üksikasjalikum varumistegevuse kuu- ja kvartali-aruandlus, näiteks kuu-aruanded: kartuli- ja puu-juurvilja varumise, juurvilja kultivatsiooni, munade, lindude ja metslindude varumise, toorainete varumise alal jms. ja tarbijate kooperatsiooni kogu varumistööd iseloomustavad kvartali-aruanded.

Eriliiki põllumajandussaaduste osas on kehtivad varumise operatiiv-statistilise aruandluse erisugused vormid ja näitajad; see on seoses varumise teostamise tingimuste iseäraldustega, hooajalisusega, põllumajandussaaduste omadustega, nende hoiu eritingimustega, töötlemise ja ärasaatomisega jne.

Peaaegu kõigi toodanguliikide osas esitatakse aruandlus koguselises, naturaalväljendis ja see ei anna meile mitte üldisi, vaid diferentseeritud näitajaid antud toodangu iga liigi ning mõnikord isegi iga sordi kohta. Näiteks arvestatakse teravilja ja juurvilja varumist eraldi kõigi põhiliste kultuuride osas (rukis, nisu, kaer, oder, hirss jne.; kapsas, peet, porgand, kurgid, tomatid, sibulad jne.), kariloomade ja liha varumine vastavalt liikidele (suured sarvloomad, sead, lambad jne.), villa varumine vastavalt sortidele (kevadine, sügisene, kare, poolkare, peenvill jne.). Mõningal juhul ühendatakse sugulusrühmadesse üksikud toodanguliigid. Nii on mitmesugused puuviljad ja marjad ühendatud rühmadesse: seemneviljalised (õunad, pirnid) ja luuviljalised (kirsid, ploomid).

Juhul, kui antud toodangu sordid ja liigid on tarvis üle viia ühele põhiliigile, siis kasutatakse real juhtudel arvutamise hõlbustamiseks tingmõõtühikuid: nii näiteks arvu-

tatakse ümber kindlaksmääratud koefitsiendiga mitmekesised piimatoodangu liigid kindlaksmääratud vastava sisaldusega täispiimale; mais arvutatakse ümber teravilja arvestusse koefitsiendiga 0,75, s. o. 1 kg maisi võrdub 750 g teraviljaga; liha arvutatakse tapakaalust eluskaalu loomaliha ja lambaliha osas koefitsiendiga 2,22, sealihaga osas — 1,5, s. o. 1 kg liha võrdub vastavalt 2,22 või 1,5 kg looma eluskaalule. Suurema osa saaduste kogusest arvestust peetakse kaalu mõõtühikutes — tonnides, tsentnerites, kilogrammides. Sealjuures arvestatakse kõigil juhtudel varutava toodangu tegelikku kaalu; kuid mõningate toodanguliikide juures paralleelselt sellega peetakse arvestust arvestatavas ja ekvivalentses kaalus. Sel juhul arvestatakse seda toodangu kaalu, millega toodangut vastu võetakse plaani täitmise arvele. Viimase käibed võivad erineda tegelikust kaalust kahel juhul: 1) kui äraantav toodang on kvaliteedilt madalam vastavast kinnitatud standardist, siis kogu tegelikku kaalu plaani täitmise arvele ei arvata, vaid seda tehakse teatava mahaarvamisega. Näiteks villa vastuvõtul prahisaldusega üle 3% arvatakse iga liigse prahiprotsendi arvel maha üks protsent vastuvõetud villa tegelikust kaalust — see ongi arvestatav kaal; 2) kui Varumisministeeriumi poolt kindlaks määratud, kinnitatud ekvivalendi põhjal antakse ühe produkti asemel teist, see on siis ekvivalentne kaal.

Hoolimata varumise aruandluse mitmesugustest vormidest ja näitajatest võime suurema osa saaduste aruandluses kindlaks määrata rida ühiseid tähtsaid näitajaid.

Kõigis aruandevormides omavad kesksel kohtal varutud toodangu kogust iseloomustavad näitajad, kusjuures toodangu osas, kus on kehtivad mitmesugused plaani liigid (riiklikud normid, masina-traktorijaamade naturaaltasu, riiklik kokkuost, detsentraliseeritud kokkuost) terve kogus jagatakse selle tunnuse kohaselt, s. o. millise plaani arvel on saadusi vastu võetud. Terve rea põllumajandussaaduste põhiliikide osas jagatakse varumine põllumajanduse sektori järgi (varumine sovhooside, kolhooside, kolhoosnikute ja üksiktalupidajate arvel).

Peale varumise näidatakse aruandluses ka varutud toodangu väljaminekut, ja nimelt: selle laadimist kindlaksmääratud sihituste kohaselt, üleandmist ja kohapeal kasutamist (juhul, kui on lubatud kasutada antud liiki varutud toodan-

gut kohalikeks tarvidusteks); nende produktide väljastamist töötlemiseks, millised kuuluvad esialgsele töötlemisele varumise organisatsioonides (juur- ja puuvilja soolamine, hapendamine ja kuivatamine, nahkade juurdelõikamine, soolikate töötlemine); kaod varumise organisatsioonides. Lõpuks, paralleelselt varumisproduktide saabumise ja väljaminekuga on suuremas osas aruandes näidatud ka nende jäägid varumisvõrgus.

Sel teel kujutab varumise aruandlus endast bilanssi, milles on näidatud varumisorganisatsioonide poolt varutud produktide liikumine, real juhtudel dešifreerituna vastavalt sissetuleku plaani ettenähtud liikidele, millise organisatsiooni arvel on teostatud varumine, põllumajandussektorite järgi, väljaminek aga sihituste ja kasutamisviiside järgi.

NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. novembri 1946. a. määruse põhjal teostatava kokkuostu kohta on kehtima pandud viisteistpäevaku aruandlus (vorm nr. 44), milles näidatakse kokkuostu andmed kasvavas kokkuvõttes aasta algusest, nii koguseliselt kui summaliselt, ning jäägid ainult koguselisest väljendusest mitmesuguste põllumajandussaaduste ja toorainete laiendatud nomenklatuuri kohaselt.

Sellega ei piirdu veel varumistegevuse aruandlus. Selles peab olema näidatud mitte ainult varumise plaani täitmine, vaid ka rida teisi majanduslikke näitajaid, mis tagavad plaani täitmise.

Nii on kõigile tarbijate kooperatiividele kehtiv aruandlus kolhooside ja teiste tootvate organisatsioonidega varumislepingute sõlmimise käigu kohta. Teravilja, puu- ja juurvilja varumise alal kehtib aruandlus varumise organisatsioonide materjali- ja tehnilise baasi valmisolekust varumiskampaania alguseks, varumisladude ja vastuvõtupunktide võrgu olukorra ja arvu kohta, nende sisustamise kohta tarviliku inventariga, varumisorganisatsioonide kindlustamise kohta taaraga ja taaramaterjaliga.

Mõningate varumislükide alal näidatakse aruandluses ka varutud toodangu kvaliteet. Kvaliteedi iseloomustus teostatatakse toodangu jagamisega sortidesse spetsiifiliste tunnuste järgi, mis on iga liiki toodangu kohta erinevad, näiteks teravilja osas — niiskuse, prügisuse astme ja nõndanimetatud loomukaalu järgi, s. o. teatava mahuühiku kaalu järgi.

Varumisorganites hõlmab aruandlus esialgsele töötlemisele kuuluvate produktide osas ka töötlemise protsessi, ära näidates ka töötlemisele antud toorainete koguse ja samuti töötlemise tulemusena saadud produktide koguse.

Samuti nende varumisliikide osas, kus on stimuleerimiseks ette nähtud spetsiaalselt eraldatud kaubafondid, hõlmab varumisorganisatsioonide aruandlus ka stimuleerimiseks ettenähtud vastumüügikaupade liikumise: kui palju sääraseid kaupu on saabunud organisatsiooni, kui palju on väljastatud varumise stimuleerimiseks, kui suured olid kaubajäigid aruande kuupäeval. Kogu ülalnimetatud varumise aruandluse näitajate süsteem on kehtima pandud vastavalt varumise plaanide iseloomule ja ehitusele. Kuna kõik varumise plaanid antakse tervikuna kogu aastaks või antud aasta kogu varumiskampaaniaks, siis näidatakse aruandluses kogu varumistegevuse käiku kasvavas kokkuvõttes aasta algusest või antud varumiskampaania algusest. Põllumajandussaaduste alal peetakse arvestust, vastavalt tavaõigusele, põllumajandusaasta algusest (teravilja osas — alates 1. juulist, varajase juurvilja osas — 1. juunist), aga loomakasvatus-toodangu osas — kalendriaasta algusest, s. o. alates 1. jaanuarist.

Arvestus kasvavas kokkuvõttes võimaldab süsteemaatiliselt jälgida, mil määral on aruandeperioodi lõpuks täidetud aastaplaan varumise, ärasaatmise, töötlemise ja muude varumisnäitajate osas.

VARUMISE OPERATIIV-STATISTILISE ARUANDLUSE KOOSTAMISE ANDMETE ALLIKAD.

Aruandluse andmete põhiliseks allikaks on algdokumendid, millel on vormistatud kõik operatsioonid.

Esmajärjekorras on nendeks vastuvõtu-kviitungid, millised täidetakse varumisproduktide vastuvõtmisel, kuid mida asendavad mõningatel juhtudel — munade, utiliitorainete jms. pisikoguste vastuvõtul — vastuvõtu-nimestikud.

Viispäevaku või dekaadi varumisaruannete üldtulemusi aruandevormidel ettenähtud läbilõikes saame vastuvõtukviitungitel olevate kõigi andmete erilise laialikandmise ja arvestamise teel. Varumise käigu kõigi aruandenäitajate

saamiseks arvates aasta algusest liidame need eelmise aruandeperioodi tulemustega. Samal viisil, väljaminekudokumentide alusel, arvestatakse kõiki varumisproduktide kasutamise operatsioone (laadimine ärasaatmiseks, kasutatud kohtadel, kaod).

Tarbijate kooperasiiooni poolt teostatava mitmet liiki varumise operatiivse arvestuse organiseerimine ja aruandluse koostamine osutub küllaltki keerukaks tegevuseks, eriti sääarastele pisikese võimsusega organisatsioonidele, nagu tarbijate kooperatiivid, kellel tihti puuduvad küllaldaselt kvalifitseeritud arveala töötajad.

Eesmärgiga, vabastada tarbijate kooperatiiv sellest arvestuse pidamisest, kasutatakse üht järgmisest kahest abinõust:

1. Varumisproduktide arvestus nende saabumisel TKML-i ladudesse; sel juhul produktid arvestatakse varutuks mitte nende üleandmise momendil tootjatelt, vaid sellest momendist, kui tarbijate kooperatiiv toob ja annab kogutud produktid TKML-i kokkuostubaasi.

See küll rikub varumise mõiste põhitunnust, mille kohaselt varumiseks loetakse produktide vahetut saamist tootjalt, kuid sellevastu kergendab see tarbijate kooperatiivi tööd. Säärast arvestusviisi kasutati kuni 1944. aastani teisejärgu tähtsusega mittetoiduainete vastuvõtmisel, näiteks utiiltoorainete osas, kus tarbijate kooperatiivil ei ole olnud mingit mõtet jätta elanikkonnalt vastu võetud tooraine edasi andmata TKML-i kokkuostubaasile. Praegusel ajal seda moodust enam ei kasutata.

2. Tsentraliseeritud varumise arvestamine TKML-i kokkuostubaasis seisab selles, et tarbijate kooperatiiv ei pea operatiivset arvestust teostatud varumise kohta, vaid kirjutab täiendava vastuvõtu-kviitungi ja ära kirja teiste varumisoperatsioonide dokumentidest, millised saadab siis TKML-i kokkuostuosakonnale. Maakonna kõigi tarbijate kooperatiivide operatiivne arvestus on koondatud TKML-i kokkuostuosakonda ja peetakse seal tarbijate kooperatiividelt saadud dokumentide ära kirjjade alusel. Säärane tsentraliseeritud arvestus on kehtiv rea tähtsamate varumisoperatsioonide osas, nimelt: teravilja, puu- ja juurvilja, villa jne. riiklike normide ja riikliku kokkuostu arvel varatud produktide osas. Selle arvestuse andmeil koostatakse viis-

päevaku ja dekaadi kiiraruandlus. Kuu- ja kvartaliaruandluse aluseks on tarbijate kooperatiivides peetav arvestus.

VARUMISE AASTAARUANDLUS.

Eesmärgiga kontrollida operatiiv-kiiraruandlust ja saada varumistöö koondkokkuvõtteid, on tarbijate kooperatsiooni aastaaruandluse paigutatud bilansilises vormis nii koguselises kui hinnalises väljendis varumisproduktide liikumist iseloomustavad tabelid. Neid andmeid koostatakse varumise raamatupidamise koguselise-summalise arvestuse põhjal. Tabelis on välja toodud iga liiki produktide kohta alg- ja lõppseisud varumise alajaotusega, millise plaani arvel on see teostatud, ja väljaminek.

Varumise hinnalist arvestust peetakse varumishindades, s. o. toodangu toojaile väljamakstud hindade järgi, kaasa arvatud kokkuostupunktidesse saatmisel neile tehtud kulu.

Aasta- kui ka kvartaliaruandeis jagatakse varumine oma plaani arvel teostatud varumiseks ja kontraheeritud varumiseks, s. o. teostatud teiste varumisorganisatsioonidega sõlmitud lepingute alusel neile määratud varumisplaanide alusel.

VARUMISARUANDLUSE ANALUUSIMINE JA KONTROLLIMINE.

Järgnev operatiivse aruandluse kontrollimine teostatakse põhiliselt selle võrdlemisel raamatupidamise aastaaruande andmetega.

Jooksvat kontrolli teostame aruandes olevate näitajate omavahelise bilansilise sidumise teel: varumine alates aasta algusest + jääk aasta algul peab võrduma kogu väljaminekuga aasta algusest + jääk aruandeperioodi lõpul.

Analüüsi põhilisteks suundadeks osutuvad varumisplaani täitmise astme kindlaksmääramine ja varumise dünaamika tundmaõppimine. Ühenduses sellega, et antud maakonna varumise üldmaht võib aastast aastasse tunduvalt kõikuda saagi erinevuse, viljaliikide külvipinna ja rea teiste tingimuste mõjutusel, ei ole dünaamika tundmaõppimisel abso-

luutsete arvude võrdlemine küllaldaselt näitlik. Palju ülevaatlikum on säärasel juhul võrreldavate aastate üheks ja samaks tähtpäevaks plaani täitmise astmete kõrvutamine, näiteks: kui 1. novembril eelmisel aastal oli maakonna ulatuses kartulite varumise plaan täidetud 50%, aga aruandeaastal — 60%, siis tõendab see varumistöö organiseerimise ja teostamise paranemist.

Tarbijate kooperasiiooni varumistöö analüüsimisel pakub teatavat huvi tarbijate kooperasiiooni varumise erikaalu arvestamine maakonna üldisest varumisest rea maakonnas varutavate põhiliste põllumajandussaaduste osas.

Varumise plaani täitmise ja üldmahu dünaamika analüüsi on võimalik teostada tarbijate kooperasiiooni aastaaruannetes leiduvate varutud produktide hinnaandmete alusel. Sealjuures tuleb arvestada seda, et varumise hinnalist arvestust peetakse tegelikes varumishindades ja varumishindade muutumisel ei iseloomusta varumise summaline muutus enam varutud produktide füüsilise mahu muutusi. Ulevaate saamiseks viimasest tuleb varutud produktide väärtus ümber arvutada püsivhindadesse.

Ümberarvestamine ei tekita erilisi raskusi, kuna peaaegu kõigi toodanguliikide alal peetakse koguselist arvestust ja aruandluses leiduvad koguselised andmed; korrutades neid koguseid püsivhindadega saame kerge vaevaga varumise andmed püsivhindades. Säärase meetodiga teostab näiteks NSV Liidu Statistika Keskvalitsus kogu NSV Liidu varumise ümberarvutamist 1926/27. majandusaasta püsivhindadesse, s. o. tööstuse ja põllumajanduse toodangu arvestamise hindadesse.

VII PEATUUK

KAUBANDUSVÖRGU JA KOOPEREERIMISE STATISTIKA.

KAUBANDUSVÖRGU LIIGITAMINE JA ARVESTUSUHIK.

Kaubakäibe teostamiseks peame tingimata omama ladude, kaupluste, kioskite ja muude kaubanduslike ettevõtete võrku. Elanikkonna normaalseks ja kultuurseks teenindamiseks sobiva kaubandusvõrgu arendamine osutub nõukogude kaubanduse üheks tähtsamaks ülesandeks.

Neljas viie aasta plaan teeb meile ülesandeks taastada ja suurendada riikliku ja kooperatiivkaubanduse võrk linnades ja maal, kuid samuti suurendada kaubabaaside ja ladude arvu.

Statistika ülesandeks on olemasoleva kaubandusvõrgu arvuline arvestamine selle üksikliikide järgi ja see nõuab arvestusühiku täpsustamist. Kaubandusvõrgu arvestusühikuks loetakse iga üksikut territoriaalselt eraldatud ruumis asuvat kaubanduslikku ettevõtet. Järelikult määravad arvestusühiku mõiste kindlaks kaks tunnust: 1) ruum, milles teostatakse kauplemist ja 2) et see ruum on teistest ruumidest territoriaalselt eraldatud (ainult rajooni- ja peakauplused on erandiks: neid arvestatakse üheks ettevõtteks isegi sel juhul, kui nende osakonnad asuvad mitmes eraldatud ruumis). Kaubandusvõrk jagatakse hulgi- ja jae-kaubanduse võrguks. Hulgivõrk — see on ladude võrk; jae-kaubandusvõrk koosneb elanikkonnale kaupu väljastavast kaupluste, kioskite, telkide, kandelaudade ja teiste ettevõtete võrgust. Jaekaubandusvõrk jagatakse statsionaarseks (püsivaks), mis teostab kauplemist püsivatel kohtadel (kauplused, kioskid, telkpoed) ja liikuvaks kaubanduseks (kande-

lauad, veokaubandus, autopoed, vagunpoed). Statsionaarse võrgu osas arvestatakse eraldi kauplused ja poed ning eraldi väike-jaevõrk — kioskid, telkpoed, kusjuures kaupluste ja poodide liiki kuuluvad kõik kauplemissaali ja ostjate jaoks eri sissekäiku omavad ettevõtted, kioskite ja telkpoodide liiki — kauplemissaali ja ostjate jaoks eri sissekäiku mitteomavad ettevõtted.

Peale kaubandusvõrgu jagamist vastavalt ettevõtete liikidele rühmitatakse ladude ja kaupluste võrk kaubandusstatistikas kehtiva üldise liigituse kohaselt kaubanduse spetsialiseerimise ja tegevusharude järgi: ühte või mitmesse sugulusrühma kuuluvate kaupadega kauplev spetsialiseeritud võrk, mitmesuguse laialdase sortimendiga kauplev segavõrk; eraldi arvestatakse: toidukaupade, tööstuskaupade ja segavõrk, s. o. üheaegselt toidu- ja tööstuskaupadega kauplev võrk.

KAUBANDUSVÕRGU ARUANDLUS.

Tarbijate kooperasiioni ladude osas on kehtiv aastaaruandlus. Kõik tarbijate kooperasiioni organisatsioonid esitavad oma aastaaruandes andmeid nende valduses olevate kauba- ja kokkuostuladude arvu kohta. Aruandluses näidatakse kõik hulgimüüki teostavad, kaupu jaendavad ja varumise produktide kogumisega tegelevad laod, niihästi need, mis asuvad oma ruumides, kuid samuti ka renditud laod. See aruandlus ei hõlma üksnes kaupluste juures asuvaid laoruume, mis tegelikult teostavad antud kaupluste kaupade hoidmisel panipaiga funktsioone.

Arvestatavad laod jagatakse vastavalt nende sihitusele ja spetsialiseerumisele. Eraldi tuuakse välja kaubalaod, mis omakorda jagatakse üldkaubaladudeks, s. o. kus hoitakse ja realiseeritakse mitmesuguseid kaupu, ja spetsiaalladudeks, nimelt: metsamaterjalide-, soola- ja petrooleumilaod, keldrid ja jääkeldrid. Samuti näidatakse eraldi kartuli- ja juurviljalaod ning muud varumis- (kokkuostu-) laod.

Peale ladude arvu iseloomustab aruandlus ka nende suurus, kusjuures spetsiaalladude suurus mõõdetakse nende mahutusega tonnides, s. o. antud kauba kogusega tonnides, mida on võimalik üheaegselt lattu paigutada; üldkauba-

ladude ja üldkokkuostuladude suurust mõõdetakse nende ruutmeetrites arvestatud põrandapinna järgi.

Tarbijate kooperatsiooni jaekaubanduse võrgu alal on praegusel ajal kehtiv kvartali- ja aastaaruandlus, milles nähtub tegutseva jaekaubandusvõrgu seis kvartali või aasta algul ja lõpul. Tegutsevasse võrku kuuluvad kõik aruande esitamise momendil, s. o. kvartali lõpul tegelikult töötavad ja samuti mitmesugustel põhjustel (kaupade inventuur, jooksev remont jms.) ajutiselt, tähtajaga kuni 1 kuu, suletud ettevõtted.

Tarbijate kooperatsiooni jaekaubandusvõrk jagatakse aruandluses: rajoonikauplusteks, peakauplusteks, muudeks kauplusteks ja poodideks, kioskiteks, telkpoodideks, kande- ja veokaubanduse võrguks. Järelikult on selle rühmituse kohaselt ette nähtud statsionaarse ja liikuva võrgu eraldamine ja statsionaarse võrgu koosseisu jaotus tema põhiliikide järgi — kaupluste võrk ja väikejaemüügivõrk. Eriti tuuakse välja rajooni ja peakauplused, millised peavad esitama eeskujulikult näitlikku kaubandusvõrku maakohdades; nende avamise puhul koostab vabariiklik tarbijate kooperatiivide liit eri akti ja need seisavad eri arvel.

Aastaaruandes näidatakse ka spetsiaalkaubanduse võrk maal, nagu: kultuurkaupade- pudu- ja parfümeeria, ehitusmaterjalide-majapidamistarvete ja leivakauplused. Selles aruandes näidatakse kõrvuti ettevõtete arvu ja samuti viimase kvartali kaubakäibe andmed ja letitööliste arv aasta lõpul aruandes eraldatud kaubandusettevõtete liigitluse kohaselt, mis lubab meil teha järeldusi nende suuruse ja kaubandusliku koormuse kohta.

KAUBANDUSVÕRGU ARUANDLUSE ANALÜÜS.

Kuna aruandluse näitajate ring on väga piiratud, siis on võimalik teostada kaubandusvõrgu analüüsi antud aruandluse andmete põhjal väga kitsais piirres. Põhiliselt võib aruandluse järgi selgitada kaubandusvõrgu arvulist dünaamikat, s. o. kindlaks määrata, kui palju suurenes või vähenes arvuliselt antud organisatsiooni või maakonna kaubandusvõrk aruandekvartali või -aasta jooksul.

Kaubanduslike ettevõtete arvulise kasvu võrdlemine võrgu arendamise aruande perioodiks antud plaaniliste ülesannetega võimaldab analüüsida plaani täitmise astet, nii tervikuna kui ka aruandes eraldatud üksikute ettevõtte liikide järgi. Kuid selle kindlaksmääramine, mille arvel teostusid muudatused kaubandusvõrgu arvulises osas ja kõrvalekaldu-mised plaanist, on aruandeandmete järgi võimatu, kuna selles puuduvad kaubandusvõrgu liikumist iseloomustavad näitajad: a) kaupluste avamine uuesti ehitatud majades, mitte-kaubanduslike ruumide kaubanduse otstarbeks ümberehitamine, teistelt organisatsioonidelt kauplusruumide vastuvõtmine ja b) ruumide sulgemine kõdunemise ja looduslike õnnetuste tõttu, üleandmine teistele organisatsioonidele, kaubandusvõrgu kasutamine teisteks otstarveteks. Jooksev aruandlus ei võimalda üksikasjalisemalt tundma õppida kaubandusvõrku — selle suuruse, territoriaalse paiknemise, sisustuse ja rea teiste tunnuste seisukohalt, mis iseloomustavad olemasoleva võrgu sobivust tarbijate vastaval teenindamisel. Kaudselt võime kaubandusvõrgu suurust välja arvutada ühele ettevõttele langeva keskmise käibe ja keskmise töötajate arvu järgi. Aruandes on kõik selleks tarvilikud andmed ja nende näitajate väljaarvutamine on väga kerge ja lihtne; tuleb ainult arvestada seda, et ühele ettevõttele langeva käibe väljaarvutamisel tuleb antud perioodi käibe jagada selle perioodi keskmise ettevõtete arvuga (arv perioodi algul + arv perioodi lõpul jagatud kahele).

Kaubandusvõrgu ühtlast paiknemist territooriumil ja samuti kaubandusvõrgu tihedust võime kindlaks määrata ühele kaubandusettevõttele langeva teenindava elanikkonna arvu ja maavõrgu osas ühele ettevõttele langeva territooriumi suuruse järgi. Viimane näitaja iseloomustab kaudselt ka antud koha kaubandusvõrgu keskmist teenindavat raadiust.

Suurt huvi analüüsimisel pakub ka tarbijate kooperatsiooni aastaaruandluses rida aastaid püsinud kaubandusvõrgu spetsialiseeritud rühmituse andmed vastavalt kaubakäibe suurusele.

See rühmitus võimaldab tundma õppida kaubandusvõrgu struktuuri vastavalt suurte, keskmiste ja väikeste ettevõtete iseloomule.

KAUBANDUSVÕRGU LOENDUSED.

Kaubandusloendused sisaldavad kaubandusvõrgu üksikasjalisema ja sügavama statistilise iseloomustuse. NSV Liidus on teostatud mitu kaubanduslikku loendust: 1923. a. (linna kaubandusvõrgu loendus), 1930. a. (ladude loendus), 1931. ja 1932. a. (jaemüügi võrgu loendus), 1935. a. (üldine kaubandusloendus) ja viimane ning täielikum loendus 1948. a., mis hõlmas linna kui ka maa jaekaubandust ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid, ladusid ja muid kaubandusorganisatsioone.

Viimane loendus hõlmas laia ringi kaubanduslike organisatsioonide olukorda iseloomustavaid näitajaid: kaubanduslike ruumide pindala, nende sisustus, tehniline olukord (valgustus, küte, vesivarustus jms.) ja rida teisi.

Peale selle annab loendusmaterjalide põhjalik läbitöötamine mitmesuguste rühmituste teostamisega võimaluse kindlaks määrata: kaubandusvõrgu territoriaalset paiknemist (rühmitus ettevõtete paiknemise järgi ja kauguse järgi raudteejaamast või sadamast), võrgu jaotus suuruse, ruumide tehnilise olukorra, nende sisustuse, kaubandusvõrgu pideva lahtioleku aja jne. järgi. Samasuguseid põhjalikke kaubandusvõrgu olukorra andmeid on võimalik saada varematal aastatel teostatud kaubandusvõrgu pasportiseerimise materjalidest.

Iga ettevõtte kohta koostatud pass sisaldab tema üksikasjalise iseloomustuse kõige erinevatelt seisukohtadelt.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI VÕRGU ORGANISATSIOONILINE ARUANDLUS.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemis on mitukümmend tuhat mitmesugust organisatsiooni (maa tarbijate kooperatiivid, linna tarbijate kooperatiivid, TKML-id, kooperatiivkaubatud jne.), mis tihti muutuvad nii arvuliselt kui ka koosseisult; mitu väikest organisatsiooni liidetakse üheks organisatsiooniks või vastupidi — ühest suurest organisatsioonist moodustatakse mitu väikest organisatsiooni; organiseeritakse uusi tarbijate kooperatiive ja TKML-e, mõningad

organisatsioonid aga likvideeritakse. Seetõttu tekib tarvidus võrgu organisatsiooni statistiliseks arvestamiseks. See arvestus esineb TKML-ide ja oblastiliitude kvartali- ja aastaaruannetes, kus näidatakse maakonna või oblasti ulatuses kooperatiivsete organisatsioonide arv kvartali või aasta algul ja lõpul alljärgneva alajaotusega: maa tarbijate kooperatiivid, sovhooside tarbijate kooperatiivid, linna tarbijate kooperatiivid, rajooni tarbijate kooperatiivid, TKML-ide, TKML-ide kokkuostukontorid ja oblasti maakonnaliidu kaubabaasid. Need arvud võimaldavad kindlaks määrata organisatsioonilise võrgu dünaamikat.

Peale selle näidatakse aastaaruannetes juba pikemat aega käibe suuruse järgi jagatud tarbijate kooperatiivide rühmitust koos terve rea põhinäitajatega, mis iseloomustavad nende tööd (kaubandusvõrk, kaubakäibe plaani täitmine, detsentraliseeritud ostud, käibekulud, kaubanduslik hinnalisand, rentaablus). Säärane rühmitus ei anna meile ainult võimalust kooperatiivse võrgu struktuuri selgitamiseks suurte, keskmiste ja väikeste organisatsioonide omavaheliste suhete mõttes, vaid ka tundma õppida kaubanduse põhiliste kvalitatiivsete näitajate olenevust organisatsiooni suuruselt (käibe suuruse järgi).

KOOPEREERIMISE JA OSAMAKSUDE KOGUMISE ARUANDLUS.

Tarbijate kooperatiivid on tarbijaid ühedavad organisatsioonid, mis koosnevad tarbijate kooperatiivide liikmeks tasunud liikmetest. Tarbijate kooperatsiooni ülesandeks on koopereerimisega hõlmata kogu küla elanikkonda alates 16. eluaastast ja koguda liikmetelt ettenähtud liikmemaksud.

Ühenduses tarbijate kooperatsiooni töö ja seisukorra tundmaõppimisega statistika teel tekib tarvidus liikmete arvu ja kogutud liikmemaksu summade arvestamiseks.

Kvartali- ja aastaaruannetes esitatakse andmed liikmete arvu kohta kvartali või aasta algul, kvartali või aasta vahel koopereerunud uute liikmete ja kogu liikmete arvu kohta kvartali või aasta lõpul.

Raamatupidamise kvartali- ja aastaaruannetes esitatakse andmed kvartali või aasta jooksul kogutud liikmemaksude kohta, milliseid andmeid tuleb võrrelda antud perioodi plaaniliste ülesannetega.

Aruandlus selgitab kõigil neil juhtudel kooperasiiooni uute liikmete värbamist ja uute liikmemaksude kogumist (uute liikmete osamaksu tasumist ja liikmemaksu võlgnevuse likvideerimist) ning näitab liikmete siirdumist ühest organisatsioonist teise ja nende liikmemaksude ülekandmist. Selletõttu ei sisalda koopereerimise ja osamaksude kogumise andmed dubleeritud arvestuse elemente ja näitavad nende näitajate osas täiesti reaalseid suurusid. Nii üksiku tarbijate kooperatiivi kui ka kogu tarbijate kooperatsiooni süsteemi andmed on täiesti võrreldavad plaaniga, kuna ka plaan seab ülesandeks ainult uute liikmete koopereerimise ja uute osamaksude kogumise.

Selle aruandluse andmete analüüsi põhiülesandeks on nende kõrvutamine antud plaaniga. Peale selle pakub analüüsimisel teatavat huvi koopereerimise protsent, mis kujutab enesest kogu liikmete arvu protsendilist suhet teatud kindlaksmääratud momendil kogu maakonna elanikkonna arvule, keda oleks võimalik põhikirja kohaselt koopereerida (kõik elanikud alates 16. eluaastast, välja arvatud need, kellelt on valimisõigus ära võetud).

Osamaksude kogumise töö edukuse võrdlevaks iseloomustamiseks kasutatakse keskmise osamaksu suuruse näitajat, mida on võimalik arvutada raamatupidamise bilansist teatud momendiks võetud osamaksude summa jagamisega liikmete arvule samal ajamomendil.

VIII PEATUKK.

HINDADE STATISTIKA.

NÕUKOGUDE KAUBANDUSE HINNALIIGID JA HINDADE STATISTIKA ULESANDED.

Nõukogude kaubanduse eri etappidel hinnatakse kaupu erisuguste hindadega. Praegusel ajal kehtivad kaubahinnad võiksimel jagada järgmistesse liikidesse:

1) Varumishinnad — need on riikliku varumise alal põllumajandustoodangu andjaile ja müüjaile makstavad hinnad. Hinnad on erinevad tsentraliseeritud varumise, riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud kokkuostu puhul.

NSV Liidu valitsus määrab kindlaks tsentraliseeritud varumise ja riikliku kokkuostu hinnad, kusjuures rea produktide osas need on diferentseeritud meie kodumaa vabariikide, oblastite ja rajoonide järgi ning on kõikuvad vastavalt varutud toodangu kvaliteedile.

TKML-ide ja tarbijate kooperatiivide poolt teostatakse kolhoosnikuilt ja talupidajailt põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu põllumajandussaaduste ja toorainete müüjatega kohapeal kokku lepitud hindadega.

2) Tööstuse ja varumisorganisatsioonide hulgiväljalaskehinnad — need on hinnad, milledega tööstus ja varumisorganid väljastavad oma toodangut kauplevaile organisatsioonidele ja teistele ostjatele. Vastavad ministeeriumid töötavad läbi nende hindade hinnakirjad ja valitsus kinnitab need tähtsamate kaupade osas.

Tööstuskaupade hulgiväljalaskehinnad koosnevad komertsomahinnast + tööstuse kasum + käibemaks, aga põllumajanduskaupade osas — varumishinnast + kaupade esma-

astmelise töötlemise maksumus + käibemaks + varumis-organisatsioonide kasum.

3) Jaemüügihinnad — need on hinnad, millega kaubad müüakse tarbijaile. Need koosnevad väljalaskehinnast + kaubanduslik juurdehindlus.

Jaemüügihinnad jagatakse vastavalt nende reguleerimise meetoditele: a) riikliku ja kooperatiivse kaubanduse hinnad ja b) kolhoosituru kaubanduse hinnad. Riikliku ja kooperatiivse kaubanduse jaemüügihinnad — need on kindlad, valitsuse poolt reguleeritud hinnad, kusjuures kõik kaubad, millega kaupleb riiklik ja kooperatiivne kaubandus, on jagatud kolme gruppi. NSV Liidu valitsus määrab kindlaks esimese grupi kaupade hinnad või kaubanduslikud hinnalisandid. Sellesse gruppi kuuluvad kõik tähtsamad toiduained ja tööstuskaubad. Teise grupi kaupade jaemüügihinnad määravad kindlaks NSV Liidu Kaubandusministeeriumi vabariiklikud ja oblastite organid ja neid kinnitavad vabariikide ministrite nõukogud või oblastite täitevkomiteed; siia gruppi kuuluvad peasjalikult hooajalise iseloomuga toidukaubad — piimasaadused ja juurvili. Kolmanda grupi kaupade kaubanduslikud hinnalisandid ja jaemüügihinnad kinnitatakse kauplevate organisatsioonide endi poolt.

Kooperatiivset kaubandust linnades teostatakse kauplevate organisatsioonide endi (TKML-i juhatuse) poolt kinnitatud hindadega, arvestades ostuhinda, käibekulusid ja kaubanduse kasumit. Kolhoosituru kaubanduse jaemüügihinnad — need on vastavalt nõudmistele ja pakkumistele turul kujunenud hinnad. Nendele hindadele ei laiendata administratiivset reguleerimist. Valitsus mõjutab neid majanduslikul teel ja nimelt: vastava hinna kindlaks määramisega riiklikus ja kooperatiivses kaubanduses ja selle kaubakäibe suuren- damisega.

HINDADE STATISTILISE VAATLUSE ORGANISEERIMINE NSV LIIDUS.

Tööd hindade statistika alal on käesoleval ajal kontsentreeritud NSV Liidu Statistika Keskvalitsuse organitesse.

Varumishindade osas ei teostata erilist vaatlust, kuna eespooltoodud varumise aastaaruandlusest, milles on näi-

datud varutud produktide kogus ja väärtus, on kerge selgitada hindade keskmist taset ja dünaamikat. Jagades varutud toodangu väärtuse nende kogusele, saame keskmise varumishinna eraldi tsentraliseeritud varumise, riikliku kokkuostu ja detsentraliseeritud kokkuostu osas.

Ei ole mingit tarvidust tööstuse ja varumisorganisatsioonide väljalaskehindade statistilise vaatluse teostamiseks. Nende kohta omame ministeeriumide hinnakirjad, millest nähtuvad ükskõik millise kauba väljalaskehinnad, kusjuures need hinnad alluvad kõikumisele väga nõrgal määral.

Sama tuleb öelda ka riikliku ja kooperatiivkaubanduse esimese grupi kaupade jaemüügihindade suhtes. Teise grupi kaupade osas esinevad eri vabariikides ja oblastites hindade erinevused. NSVL Statistika Keskvalitsus kogub vabariiklikelt ja oblastite statistika valitsustelt andmeid nende kaupade jaemüügihindade taseme kindlaks määramiseks, kellele omakorda oblasti täitevkomitee kaubandusosakond või vabariiklik kaubandusministeerium teeb teatavaks andmed aruandekuul kinnitatud hindade kohta.

NSVL Statistika Keskvalitsus kogub vabariiklikelt ja oblastite statistika valitsustelt andmeid kolmanda grupi kaupade kohta, milleks ta nõuab oblasti tsentrumis kauplevailt organisatsioonidelt (eriti tarbijate kooperatiivide oblastiliidult) kord kvartalis andmeid kaubanduslike hinnalisandite suuruse kohta tööstuse väljalaskehindadelt.

Eriti suur hindade kõikumine leiab aset kolhoosituru kaubanduse jaemüügihindade osas: siin ei muutu hinnad üksnes aja jooksul, vaid need on erinevad ka eri kohtades, tühe ja sama linna eri turgudel ja isegi ühel turul päeva kestel.

Turuhindade dünaamika ja taseme iseloomustamiseks on tarvilik teostada laialdast statistilist vaatlust, mis hõlmaks küllaldaselt suure objektide arvu. Muidugi on võimatu teostada kõigi turgude täielikku ja kõike hõlmavat ostumüügi tehingute arvestamist, mistõttu hindade vaatlus peab kandma valikvaatluse iseloomu.

Kolhoosituru kaubanduse hindade valikvaatlus on meil organiseeritud järgmiselt: vaatlust teostatakse 200-s mitmesugust tüüpi — suurtes, keskmistes ja väikestes — linnades ja umbes 800-s maa-rajoonide tsentrumites. Linnades, kus on mitu turgu, teostatakse vaatlust ühel-kahel suuremal

turul. Vaatlust linnades teostatakse kolm korda kuus, s. o. igal 5., 15. ja 25. kuupäeval, kusjuures 5. ja 15. kuupäeval teostatakse piiratud vaatlust 15 kaubanimetuse suhtes nimekirjade alusel, kuid 25. kuupäeval laiendatud nimestik-kude alusel, mis hõlmavad kuni 50 mitmesugust põllumajandussaaduste nimetust; maakohtades asuvatel turgudel teostatakse vaatlust kord kuus, s. o. igal 25. kuupäeval kaupade laiendatud nimekirja põhjal. Turuhindade registreerimine teostatakse kõige elavamatel turukauplemise tundidel; iga kauba osas registreeritakse modaalne, s. o. kõige tihedamini esinev hind.

Kolhooside ja kolhoosnikute ning üksiktalupidajate põllumajandussaaduste individuaalmüügihinnad registreeritakse eraldi.

Kauplevate organisatsioonide endi poolt kinnitatud hindadega kooperatiivse kaubanduse organiseerimine linnades tõstis esile tarviduse nii ostu- kui ka jaemüügihindade statistilise vaatluse teostamiseks, kuna nii ühed kui teised kinnitatakse tunduvate kõikumistega eri aegadel, territoriaalselt ja eri organisatsioonides. Ostuhindade keskmine tase määratakse kindlaks vabaturu kokkuostu viisteistpäevaku aruandluse (vorm nr. 44) põhjal, mis sisaldab andmeid ostetud produktide koguse ja väärtuse kohta (vt. lk. 72).

Jaemüügihindade taseme ja dünaamika vaatlemiseks on kehtiv eriline kuaruanne (vorm nr. 4 — linn), milles esitatakse andmeid põllumajandussaaduste hindade kohta antud linnas aruandekuu 25. kuupäeval ja eelmise kuu samal kuupäeval. Nende tähtsamate põllumajandussaaduste hindade registreerimist teostatakse 25 nimetust sisaldavate nimekirjade kohaselt.

HINNAMATERJALIDE STATISTILINE TÖÖLEMINE.

Kogutud hinnamaterjalide statistiline töötlemine teostatakse mitmesugustes eri suundades:

1) Hindade dünaamiliste ridade ehitamine.

Dünaamilised read näitavad nii absoluutse hindade taseme kui ka dünaamika suhtelisi muudatusi; suhte arvutamisel võetakse harilikult aluseks hind aasta algul; mõnikord võetakse arvutamise aluseks muutlik baas, s. o. iga

Hindade dünaamilise rea näide.

Kaupade nimetused	Mõõtühik	Hind rublades ja kopikates							% -des 25. I = 100						
		25. I	25. II	25. III	25. IV	25. V	25. VI	25. VII	25. II	25. III	25. V	25. V	25. VI	25. VII	
		Kartulid	kg	8	9	9,50	8,50	7,50	10	11	112,5	118,5	106,3	95,5	125,0
Piim jne.	l	22	23	22	20	18	16	17	104,5	100,0	99,9	82,0	73,0	77,5	

järgneva hinna arvestamiseks võetakse selle suhe eelnevaga (25. II suhe 25. I; 25. III—25. II; 25. V—25. IV jne.). Kui mingil kuupäeval antud kaup puudub, siis kõnesoleva dünaamilise rea täitmiseks interpoleeritakse seda, s. o. määratakse kindlaks kaudsel teel; kõige lihtsamaks interpolatsiooni viisiks osutub kahest naaberhinnast lihtsa aritmeetilise keskmise arvutamine, kui näiteks puudub piima hind 25. IV, siis on võimalik seda kaudselt arvutada kui keskmist 25. III ja 25. V hindadest ($\frac{22+18}{2} = 20$).

Antud juhul piima hind ühtis tegeliku piima hinnaga 25. IV, kuid igakord seda muidugi ei juhtu. Sellepärast kirjutatakse harilikult tuletatud arvsuurus sulgudesse.

2) Keskmiste hindade arvutamine. Seda tuleb teostada mitmel viisil, olenevalt antud ülesannetest ja arvestamise tingimustest. Teatud kindlal ajavahemikul keskmiste hindade väljaarvutamisel, juhul kui on antud hinnad teatud kindlateks momentideks, kasutatakse teatud momendi hindade dünaamilise rea kronoloogilist keskmist, s. o. võetakse hindade rea äärmiste hindade poolsummad pluss kõik vahepealsed hinnad ning jagatakse hindade arvule miinus ühega. Näiteks keskmine kartulite hind poolaastas võrdub:

$$\frac{8+9+9\frac{1}{2}+8\frac{1}{2}+7\frac{1}{2}+10+11}{6} = \frac{54}{6} = 9 \text{ rbl.}$$

Riikliku ja kooperatiivse kaubanduse reguleeritavate hindade osas, kus meil on võimalik hindade muutmise kuu-

päeva täpselt kindlaks määrata, arvutatakse ajavahemiku keskmine hind kui võrdkaalutud keskmine kuni muutmiseni olnud endisest hinnast ja hinnast pärast muutmist, kusjuures kaaluks arvestatakse nii vana kui uue hinnaga teostatud kaubakäivet.

Kaubakäibe arvestamisel koguselises väljendis arvutatakse keskmine hind nii kui aritmeetilist võrdkaalutud keskmist, kuid hinnalise väljenduse puhul — nii kui harmoonilist võrdkaalutud keskmist.

Näiteks 1. IV oli liha hind 8 rbl., alates 25. V kõrgendati hinda 9 rublale kg; alates 1. IV kuni 25. V müüdi 400 kg liha, aga 25. V—1. VII — 200 kg. Sel juhul keskmine liha hind II kvartalil peab võrduma:

$$\frac{8 \times 400 + 9 \times 200}{600} = \frac{3200 + 1800}{600} = \frac{5000}{600} = 8 \text{ rbl. } 33 \text{ kop.}$$

Kui kaubakäivet arvestati ainult hinnaliselt ja meil on teada, et 1. IV kuni 25. V liha käive oli 3200 rubla; aga 25. V kuni 1. VII — 1800 rubla, liha hind kuni 25. V oli 8 rubla, aga pärast 25. V — 9 rubla kg, siis on võimalik välja arvutada kvartali keskmist hinda alljärgnevalt:

$$\frac{\frac{5000}{3200} + \frac{5000}{1800}}{\frac{1}{8} + \frac{1}{9}} = \frac{5000}{400 + 200} = \frac{5000}{600} = 8 \text{ rbl. } 33 \text{ kop.}$$

Juhul, kui puuduvad andmed kaubakäibe jaotusest perioodidel enne ja pärast hinnamuutmist, siis tuleb välja arvutada keskmine hind ligikaudselt, konkreetsete hindade juures võtta kaaluks mitte müüdnud kaupade kogus ega väärtus, vaid uue ja vana hinna kehtivuseloleku päevade arv. Meie näites võrdub sel juhul keskmine hind:

$$\frac{8 \times 55 + 9 \times 36}{91} = \frac{440 + 324}{91} = \frac{764}{91} = 8 \text{ rbl. } 40 \text{ kop.}$$

See keskmine langeks ühte eespool arvatud keskmisega sel juhul, kui kaubakäive kulgeks ühtlaselt. Kuid tegelikult seda kunagi ei juhtu. Kaubakäive suureneb harilikult hindade alandamise puhul ja vastupidiselt — alaneb hindade kõrgendamise puhul.

3) Keskmiste kaubanduslike maha- ja juurdehindluste väljaarvutamine.

Jaemüügihinna struktuuri (s. o. selle põhiliste osade suhted — tööstuse väljalaskehind käibemaksuta, käibemaks ja kaubanduslik juurdehindlus) tundma õppimisel, aga samuti hindade taseme ja dünaamika tundmaõppimisel tuleb kasutada kaubanduslike maha- ja juurdehindluste andmeid ning välja arvutada keskmised kaubanduslikud mahahindlused ja keskmised kaubanduslikud juurdehindlused. Kaubanduslikud mahahindlused määratakse kindlaks protsendilises suhtes kaupade jaemüügihinnast, aga kaubanduslikud juurdehindlused protsentides tööstuse väljalaskehindadele. Sellepärast tuleb keskmist kaubanduslikku mahahindlust arvutada kui aritmeetilist võrdkaalutud keskmist selle jaekäibe suurusel, millesse kuuluvad need konkreetsed mahahindlused, milliste keskmist arvutatakse. Keskmise kaubandusliku juurdehindluse väljaarvutamist tuleb teostada kui aritmeetilist võrdkaalutud keskmist kaalutult tööstuse väljalaskehindadega ümberarvestatud jaekäibe. Selleks tuleb esmalt arvutada jaekäive tööstuse väljalaskehindades, mille saame jagades jaekäibe 100 + juurdehindlusmääraga (%-des) ja saadud summa korrutada sajaga.

Näited. Teatud kaubarühma mahahindlus jaemüügihindadest moodustab ühes maakonnas 6%, aga teises — 5%; selle kaubarühma jaekäive oli esimeses maakonnas 300 tuhat rubla, teises aga 200 tuhat rubla. Keskmise mahahindluse protsent mõlema maakonna kohta võrdub:

$$\frac{6 \times 300 + 5 \times 200}{500} = \frac{1800 + 1000}{500} = \frac{2800}{500} = 5,6\%$$

Antud rühma kaupade väljalaskehinna kaubanduslik juurdehindlus moodustab ühes organisatsioonis 8%, teises aga 9%; esimeses organisatsioonis on jaekäive 600 tuhat rubla, aga teises — 400 tuhat rubla. Arvutades esimese organisatsiooni jaekäibe tööstuse väljalaskehindadesse — võrdub see $\frac{600}{108} \times 100 = 556$ tuhat rubla, aga teise organisatsiooni osas $\frac{400}{109} \times 100 = 367$ tuhat rubla.

Keskmise kaubandusliku juurdehindluse protsent võrdub:

$$\frac{8 \times 556 + 9 \times 367}{923} = \frac{4448 + 3303}{923} = \frac{7751}{923} = 8,4\%$$

Keskmine kaubandusliku hinnalisandi protsent tervikuna kogu kaubakäibest arvutatakse nagu realiseeritud hinnalisandi summa protsendimäära jaekäibe summast.

4) Hinnaindeksite arvutamine. Hinnaindeksite ülesandeks on iseloomustada kaubarühmade (rühmaindeksid) hindade või kogu kaubakäibe (üldine hinnaindeks) hindade üldist muutmist. Riiklikus ja kooperatiivkaubanduses on hindade indeksi üldiseks ümberarvutamise aluseks jaekäibe arvestuse andmed kaubarühmade läbilõikes. Iga üksiku kaubarühma hinnaliselt väljendatud aruandekvartali või — aasta käive jagatakse selle rühma hinnaindeksiga ja saadud osad liidetakse kõigi kaubarühmade osas ning kogu aruandeperioodi kaubakäibe üldsumma jagatakse saadud summaga.

Näide.

Kaubarühmad	Aruandekvartali jaekäive tuh. rbl.	Kaubarühma hinnaindeksid	
Õmbluskaubad	500	0,95	hinnad alanesid 5%
Trikookaubad	100	0,93	hinnad alanesid 7%
Pudukaubad	200	1,10	hinnad kõrgen. 10%
KOKKU: 800			

Keskmine hinnaindeks ülalnäidatud kolme rühma osas võrdub:

$$\frac{800}{\frac{500}{0,95} + \frac{100}{0,93} + \frac{200}{1,10}} = \frac{800}{526 + 107,5 + 182} = \frac{800}{815,5} = 0,98,$$

s. o. keskmiselt hinnad alanesid 2% võrra.

Veel suuremaid raskusi tekitab üldise hindade indeksi arvutamisel asjaolu, et ühenduses sellega tekib möödapääsematu tarvidus esmalt rühmade indekseid leidmiseks. Praktilises statistikas rakendatakse nende leidmiseks mitmesuguseid viise:

a) kui hindade muutmise direktiiv hõlmab tervikuna arvestatavat kaubarühma, siis on juba direktiivis valmis kujul antud rühma hinnaindeks, näiteks direktiivis oli

nimetatud, alandada kondiitritoode hinda 10% võrra, järelikult selle rühma hinnaindeks võrdub 0,9;

b) juhul, kui direktiiv puudutab aruandluses tervikuna arvestatava kaubarühma alakaubagruppe erinevalt, näiteks alandati vastavalt direktiivile õmbluskaupade rühma kuuluvailt kaupadelt valmisriiete hinda 5%, aga pesu ja muude õmbluskaupade hinda 10% võrra, siis tuleb arvutada kogu antud kaubarühma keskmine hinnaindeks lähtudes direktiivis näidatud alagruppide indeksitest. Selleks tuleb muretseda andmeid (tööstusbaasidest, oma kaubanduslikest baasidest, kaubatundjate või teiste operatiivtöötajate asjatundlike hinnangute järgi) näidatud alagruppide osatähtsuse kohta kogu kaubarühma üldkäibes. Oletame, et valmisriiete osatähtsus õmbluskaupade rühmas moodustab 70%, järelikult moodustavad pesu ja muud kaubad — 30%.

Kogu õmbluskaubarühma keskmine hinnaindeks on käesoleval juhul järgmine:

$$\frac{100}{\frac{70}{0,95} + \frac{30}{0,9}} = \frac{100}{74+33} = \frac{100}{107} = 0,93,$$

s. o. indeks näitab hindade alanemist 7% võrra;

c) juhul, kui direktiivis on kindlaks määratud hinnad kaubarühma kuuluvate üksikute kaupade kohta, siis arvutatakse hindade rühmaindeks lähtudes selle kaubarühma mõningate tähtsamate kaupade, nõndanimetatud „kaupadesindajate“, aruandeperioodil müüdud koguste ja võrreldavate perioodide hindade andmeist.

Näiteks kinnitatakse hinnad eraldi iga juurviljaliigi kohta. Võtame näitena mitu põhilist liiki juurvilja, olgu need kapsas, porgandid ja peetid.

Oletame, et nende kilogrammihinnad olid rublades:

	kapsas	porgandid	peetid
elmisel kvartalil	5 rbl.	3 rbl.	2 rbl.
aruande kvartalil	4 „	2 „	2,5 „

Aruandekvartalil müüdi 12 tuh. kg kapsaid, 5 tuh. kg porgandeid ja 6 tuh. kg peete.

$$\text{Keskmine hinnaindeks} = \frac{4 \times 12 + 2 \times 5 + 2,5 \times 6}{5 \times 12 + 3 \times 5 + 2 \times 6} = \frac{48 + 10 + 15}{60 + 15 + 12} = \frac{73}{87} = 0,84$$

Seda keskmist hinnaindeksit — 0,84 (hinnad alanesid 16% võrra) kasutamegi kogu juurviljarühma hinnaindeksina. Juhul, kui ühel antud viisil on kõigile arvestatavatele kaubarühmadele leitud rühmaindeks, ei tekita üldhinnaindeksi väljaarvutamine enam raskusi.

Nagu juba ülalpool on nimetatud, teostatakse praegusel ajal NSVL Statistika Keskvalitsuse organite poolt süstemaatilist tööd hindade statistika alal.

Tarbijate kooperasiiooni kohuslikus aruandluses ei ole ette nähtud analoogilist tööd, kuid kooperatiivsete organisatsioonide nõueteks oma majandusliku tegevuse ökonoomilise analüüsi süvendamise eesmärgidel tuleks tarbijate kooperasiiooni organisatsioonidel organiseerida enda juures statistilist hindade tundmaõppimist. Õppimist tuleb organiseerida ülalnimetatud suundades. Organisatsiooni kaubandusosakonnas leiduvad alati tarvilikud materjalid (reguleerijate organite direktiivid jaemüügihindade ja kaubanduslike juurdehindluste ja mahahindluste kohta). Nende materjalide alusel võime koostada üksikute kaubahindade dünaamilisi ridu, arvutada keskmisi hindu, keskmisi kaubanduslikke mahahindlusi ja juurdehindlusi ning hindade indekse. Mitmesugustel organisatsioonidel võib olla kaubakäibe struktuuri erinevuse järelalusena tunduvaid keskmiste suuruste ja indeksite lahkuminekuid hoolimata ühtsetest hindadest, mahahindlustest ja juurdehindlustest. Nende arvutuste tulemused võimaldavad igale organisatsioonile teostada oma kaubakäibe ümberarvutamist võrdleva isse hindadesse ja abistavad kaubandusliku tegevuse rea põhiliste kvalitatiivsete näitajate analüüsimist (kaubakäibe kiirus, käibekulude tase, kaubandustöötajate koormus, kaubanduse rentaablus jms.).

IX PEATUKK.

KAIBEKULUDE STATISTIKA.

KAIBEKULUDE PIIRITLEMINE JA LIIGITAMINE.

Kaubandusliku tegevuse organiseerimiseks ja teostamiseks osutuvad möödapääsmatult tarvilikuks teha terve rida kulutusi kaupade veo, nende hoiu, ruumide üüri, töötajate töötasu jne. alal. Kaubakäibe teostamisega ühenduses olevate kõikide kulutuste üldsummat nimetatakse käibekuludeks. Nõukogude majanduse käibekuludena arvestatakse rahvamajanduse seisukohalt kõiki käibeprotsessis teostatud reaalseid töö ja materiaalseid kulutusi.

Selles piiritleuses peatume allakriipsutatud tunnustel. Käibekuludeks nimetatakse kogu rahvamajanduse, kuid mitte ainult antud organisatsiooni seisukohalt teostatud töö ja materiaalseid kulutusi. Kaubanduslikel organisatsioonidel on terve rida väljaminekuid, mida aga rahvamajanduse seisukohalt tervikuna ei loeta kulutusteks. Need on igasugused makstud trahvid, viivised, igasugused arvlemised kõrgemaastmeliste organisatsioonide ülalpidamiseks, mis on antud organisatsioonile väljaminekud, kuid rahvamajanduses tervikuna ei arvestata neid kulutusteks, kuna siin tegelikult teostub sissetulekute ja kasumite ümberpaigutamine. Kogudes makse ja määrates trahve kaubandusalal, kasutab valitsus saadud vahendeid teiste sihituste kohaselt, vähendades sellega kaubanduse kasumit ja suurendades teiste rahvamajandusharude vahendeid. Sellepärast ei arvestata käibekuludeks säärast liiki kulutusi, nagu: maksumad, trahvid, viivised, arvlemised.

Samuti ei arvestata käibekuludesse kaubanduslike organisatsioonide kaubandus- ja varumistegevusega mitte seo-

ses olevaid väljaminekuid (s. o. kaupade ringlemise protsessiga mitte ühenduses olevaid kulutusi), vaid mis on ühenduses teiste majandusharudega, näiteks: tööstusega, põllumajandusega jms. Mitmele tegevusharule langevad segaväljaminekud, näiteks kõiki majapidamisharusid juhtiva administratiiv-haldamispersonaali töötasu või veokulud, kui üheaegselt veetakse kaubandusvõrgu kaupu ja tööstusele tooraineid, — tuleb jagada tegevusharudele ja ainult kaubandusele ja varumisele langev osa näidatakse käibekuludena.

Käibekulude tundmaõppimisel peame neid rangelt jagama majapidamisharude järgi, kuna käibekulude suurus ja koostis erineb tunduvalt mitmesugustes eri tegevusharudes. Sellepärast on käibekulud jagatud juba esmaastmeliste organisatsioonide raamatupidamise arvestuses: hulgikaubanduse, jaekaubanduse ja varumise käibekuludeks. Kooperatiivkaubanduse arendamine linnades kutsus esile käibekulude edasise diferentseerimise tarviduse.

Nii on jaekaubanduse käibekulud jagatud: a) käibekuludeks NSVL Ministrite Nõukogu 9. veebruari 1946. a. määruse alusel avatud võrgus ja b) muus kaubandusvõrgus. Käibekulud kokkuostu ja varumise alal on jagatud: a) käibekuludeks NSVL Ministrite Nõukogu 9. novembri 1946. a. määruse alusel kokku ostetud põllumajandussaaduste alal ja b) muu varumise alal. Peale selle jagatakse käibekulud vastavalt kulutuste liikidele: kaupade veokulud (transpordikulud), töötasu töötajaile, ruumide üür ja korrahoid, kaubakaod, intresside tasumine laenudelt jne. Säärane alajaotus võimaldab selgitada kaubanduses esinevate üksikute majanduslike operatsioonide maksumust ja kindlaks määrata, millistelt operatsioonidelt on võimalik teostada kokkuhoidu ja muuta odavamaks kaupade ringlemise maksumust.

Selleks, et teha vastavaid järeldusi mitte ainult üksiku kaubandusorganisatsiooni, vaid tervikuna kogu nõukogude kaubanduse kohta, peab meil kehtima käibekulude ühtlane liigitamine kulutuste läbilõikes. Seda on võimalik saavutada kõigile kaubanduslikele organisatsioonidele plaanimiseks ja arvestamiseks sunduslike ühtsete käibekulude nomenklatuuri ja kulukirjete sisu kehtimapanemisega. Tarbijate kooperatsioonis on kehtiv ja raken-

datud säärane ühtne kulukirjete nomenklatuur, mille kohaselt peetakse raamatupidamise arvestuse süsteemi kõigis lülides ja organisatsioonides.

Käibekulude analüüsimisel omab suurt tähtsust administratiiv-haldamiskulude eraldamine, s. o. kulud, mis ei ole seoses kaubanduse operatiivtööga, vaid kaubandustegevuse juhtimisega.

Tarbijate kooperasiiooni administratiiv-haldamiskuludeks loetakse kõiki liidu lülide (TKML-id, ETKVL jne.) kontori ja juhatuste ülalpidamiseks tehtud väljaminekuid, tarbijate kooperasiivide osas ainult linna kooperasiivide väljaminekuid. Siia kuuluvad juhatuse ja kontoritöötajate töötasud, kontoriruumide ülalpidamine ja korrashoid, komandeerimiskantselei-, posti-, telegraafi- jne. kulud. Tarbijate kooperasiivi juhatuse kulusid ei arvestata administratiiv-haldamiskulude hulka, vaid need kantakse tervikuna operatiivkulude liiki. Käibekulude arvestus ja aruandlus kannab praegusel ajal puht raamatupidamise arvestuse iseloomu. Raamatupidamise kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad käibekulude andmeid, milles näidatakse kasvavas kokkuvõttes aasta algusest tegelikult teostatud kulutuste summased kehtiva nomenklatuuri üksikute kulukirjete järgi ja eraldi hulgikaubanduse, jaekaubanduse ja varumise alal. Peale selle on neis näidatud üldise summana administratiiv-haldamiskulud iga majandusharu läbilõikes ning on eraldi välja toodud kulukirjed: töötasu, komandeerimis-, kantselei- ja posti-telegraafikulud.

Statistika ülesandeks on üksikute organisatsioonide, lülide, kaubandussüsteemide ja tervikuna kogu nõukogude kaubanduse käibekulude tundmaõppimisel saadud üldistavatest aruandeandmetest koondkokkuvõtete tegemine, kõigi käibekulude materjalide edaspidine statistiline töötlemine, saadud kokkuvõtete võrdlemine plaaniliste näitajatega ja nende andmete analüüsimine.

KÄIBEKULUDE TASEME ARVUTAMINE.

Käibekulud osutuvad üheks tähtsamaks kvaliteediliseks näitajaks kaubanduslikus tegevuses, mis iseloomustavad antud organisatsiooni seisukorda ja tegevuse kõiki positiiv-

seid ja negatiivseid külgi. Käibekulude suuruse järgi võrreldakse ja hinnatakse kvalitatiivseid saavutusi töös. Kuid absoluutsuuruste võrdlemine on vähenäitlik, kuna nende kindlaksmääramisel ei arvestata mitte ainult iga kaubandusorganisatsiooni kulude ulatust, vaid ka töömahu ulatust. Sellepärast teostatakse käibekulude analüüsi esmajoones nende suhtelise suuruse järgi.

Käibekulude suhteline suurus kujutab endast käibekulude summa protsendilist suhet kaubakäibe summale, mida nimeatakse käibekulude tasemeks. Käibekulude tase näitab meile, kui palju on tehtud kulutusi iga 100 käiberubla kohta. Tekib küsimus, kas käibekulude taseme väljaarvutamisel tuleb lähtuda kaupade müügi või saabumise seisukohalt, kas kogukäibest või puhaskäibest, lao- või transiitkäibest. Tarbijate kooperasiiooni tegevuse eri harude osas tuleb sellele küsimusele vastata erinevalt.

Kaubandusliku tegevuse käibekulude arvutamise aluseks tuleb võtta kaupade müügikäive, mitte aga ostukäive; kaubad ostetakse nende müümiseks ja peale selle on suurem osa käibekulusid seoses kaupade müügi protsessiga, mitte aga nende ostuga (kõik kaupluste ja ladude kulud, säilitamise kulud, kaubakaod, tarbijate informeerimine-reklaam jne.). Jaekaubanduse osas tuleb lähtuda jaemüügivõrgu müügikäibest, arvestamata jaemüüki kokkuostupunktidest ja tööstusettevõttest, kuna nende operatsioonide kulusid ei arvestata jaemüügi käibekuludes. Müügi puhul kokkuostupunktidest arvestatakse nende operatsioonide puhul tehtud väljaminekud kokkuostu (varumise) käibekuludes, aga müügi puhul tööstusettevõttest tööstuse kuludes. Hulgikaubanduse käibekulude tase tuleb arvutada kogu hulgikäibelt, lao- ja transiitkäibelt, kuna nii lao- kui ka transiitoperatsioonid on ühenduses väljaminekutega, kuigi kulutuste suurus nende operatsioonide osas on järsult erinev. Praktiliselt võtame hulgikaubanduse käibekulude taseme arvutamisel aluseks laokäibe + tasutud transiit. Tasumata transiiti ei arvestata sel põhjusel, et raamatupidamine seda üldse ei arvesta ja selle operatiivne arvesutus on tunduvalt ebatäpne. Juhul, kui hulgikaubanduse organisatsioonis on teostatud kaupade jaemüüki laost, tuleb ka see käive sisse arvata, kuna nende müükide osas tehtud

kulutused arvestatakse koos kõigi laokulutustega ja seega näidatakse hulgikaubanduse käibekuludes.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemi kaubandusliku tegevuse käibekulude arvutamisel, mis hõlmavad nii hulgi- kui jaelülisid, tuleb lähtuda süsteemi lõplikust, puhtast käibest; praktilikas väljutakse kogu jaekäibest, mis hõlmab kaubandusvõrgu jaekäivet ja jaemüüki ladudest, kokkuostupunktidest ja tootmisettevõttest. Mingil juhul ei ole lubatud võtta arvestuse aluseks kogukäivet, kuna see viib meid ilmselt käibekulude taseme näitaja moonutamisele; mida suurem on kogukäive, s. o. mida suurem on lüüsus — seda väiksem on käibekulude tase (see on täiesti absurd, sest mida rohkem on lüüsid, seda suuremad on käibekulud, kuid mitte väiksemad).

Arvestades puhaskäibega või jaekäibega, saame täiesti õige ja ülevaatliku näitaja, mis räägib sellest, kui palju käibekulusid oli süsteemil tema poolt realiseeritud kaubamassi iga 100 rubla kohta.

Varumise käibekulude taseme arvutamine erineb oluliselt kaubanduse omast. Siin on kaupade voolu suund vastupidine kaupade liikumise suunale kaubanduses. Kaubanduses lähevad tsentraliseeritud kaupade massid maakohtadesse (perifeeriasse) ja jaotatakse seal suure hulga ostjate vahel. Kuid varumise alal on vastupidiselt: paljude tootjate laialiolevat toodangut koguvad kokkuostjad kokku ja suunavad keskustesse.

Kokkuostutegevuse põhiülesandeks on toodangu kogumine, mitte aga realiseerimine, ja sellepärast arvutatakse kokkuostu käibekulude taset kokkuostukaupade saabumiselt, mitte aga nende realiseerimiselt. Kokkuostu käibekulusid arvutatakse kokkuostuhindadega arvestatud käibelt, s. o. hindadega, millega teostati tegelikku kokkuostu. Ülalnimeetatud sisu kohaselt näitab see, kui palju kulusid oli kokkuostuorganisatsioonil kokkuostetud saaduste iga 100 rubla kohta.

MITMESUGUSTE KÄIBEKULUDE TASET MÕJUTAVATE TEGURITE TUNDMAÕPPIMISE STATISTILISED MEETODID.

Käibekulud osutuvad liitunud suurusteks, olles mõjutatud mitmesugustest teguritest. Uheks põhiliseks teguriks osutub käibesuurus. Mida suurem on käive, seda väiksem peab tavakohaselt olema käibekulude suhteline tase. See on seletatav sellega, et kõrvuti nõندانimetatud proportsionaalsete väljaminekutega, mis suurendavad vastavalt (proportsionaalselt) kaupade massi mahu suurenemisega (näiteks, mida enam veetakse kaupu, seda rohkem tuleb maksta nende veokuludeks), on ka püsivaid kulusid, mis ei suurene käibe kasvamise puhul (näiteks ruumide üüri kulud, administratiiv-haldamiskulud). Mida suurem on käibesumma, seda väiksemad on suhteliselt viimati nimetatud kulud käibele, järelikult peavad kogu kulud käibe suurenemisel suhteliselt vähenema.

Eirühmituste kaasabil on võimalik statistiliselt selgitada käibekulude taseme olenevust käibe suurusest. Rühmitades käibe suuruse järgi kaubanduslikke organisatsioone ja arvutades käibekulude taseme iga rühma järgi on võimalik kindlaks määrata ülalnimetatud olenevuse olemasolu.

Esitame siinjuures 1935. a. teostatud kaubandusloenduse materjalidest koostatud rühmituse:

Kaupluste rühmad 1935. aastal I kvartali käibe suuruse järgi		Käibekulude tase käibest	%-des
kuni	20 tuh. rbl.		19,2
20—	40	"	13,9
40—	80	"	9,9
80—	160	"	6,7
160—	320	"	5,9
320—	640	"	5,5
640—	1280	"	5,0
üle	1280	"	5,0

Selle tabeli andmed kinnitavad täie kindlusega ülalpool teoreetilise analüüsi alusel kindlaks määratud olenevust.

Suurt mõju käibekulude tasemele avaldab kauba sortimendi struktuur. Erisuguste kaupade osas erineb järsult kaubanduslike kulude absoluutne suurus, aga veel enam erinev on nende suhteline tase hindade taseme suurte erinevuste järe-

dusena. On selge, et odavate ja kabariitsete (suurekoguseliste) kaupade, näiteks kartulite, juurvilja, soola, kindlaksmääratud käibesummale tuleb palju kaupa, see tähendab ka palju kulusid, aga kallite ja portatiivsete (väikesemõõteliste) kaupade osas, näiteks: õmbluskaupade, jalatsite, kondiitritoodete osas — on olukord vastupidine.

Sellepärast kauba sortimendi struktuuri mittevõrreldavuse puhul jääb ka käibekulude tase mittevõrreldavaks. Tunduvalt õigem oleks võrrelda iga üksiku kauba või kaubarühma käibekulude taset, kuid see nõuaks käibekulude arvestust üksikute kaupade või kaubarühmade läbilõikes, kuid mis olemasoleva kaubandustehnika juures osutuks erakordselt raskeks.

Tuleks võrrelda katseliselt käibekulude taset kogu kaubakäibes, aga et see võrdlus osutuks õigeaks, tuleb sealt kõrvaldada kaupade sortimendi muudatuste mõju. Seda on võimalik teostada lähtudes üksikute kaupade (või kaubarühmade) käibekulude taseme ligilähedastest andmetest, hankides neid kaubanduslike loenduste andmeist või eriuurimustest ja arvutades nende käibekulude võrdkaalutud keskmised baasperioodi ja aruandeperioodi sortimendi juures näitab arvutatud keskmiste suhe meile sortimendi struktuuri mittevastavuse mõju käibekulude tasemele.

Näide. Ühe organisatsiooni käibekulud olid baasperioodil 6%, aga aruandeperioodil — 5%, ütleme lihtsuse mõttes, et organisatsioon kauples ainult liha ja juurviljaga, kusjuures baasperioodil moodustas käibest liha — 50% ja juurvili 50%, aga aruandeperioodil moodustas liha 60% ja juurvili 40%. 1935. a. kaubandusliku loenduse andmeil oli käibekulude tase lihakaubanduses — 6%, aga juurvilja alal — 10%. Siis peaksid kaubakäibe struktuuri muutused muutma käibekulude keskmist taset alljärgnevalt:

	Osatähtsus protsentides		Kaubanduslik käibekulude tase	Võrdkaalutud keskmine tase sortimendiga	
	baas-perioodil	aruandeperioodil		baas-perioodil	aruandeperioodil
Liha	50	60	6%	300	360
Juurvili	50	40	10%	500	400
	100	100		$\frac{800}{100} = 8\%$	$\frac{760}{100} = 7,6\%$

Näeme, et sortimendi muudatuste arvel oleks pidanud käibekulude tase alanema 8%-dilt — 7,6%-le ehk $(\frac{7,6}{8} = 0,95$

suhteliselt 5% võrra. Tegelikult alanes see suhteliselt $(\frac{5}{6}=0,83) = 17\%$ võrra. Tähendab, et ülejäänud alanemine, välja arvatud 5%, teostus teiste tegurite arvel. Struktuuri sortimendi seisukohalt võrreldavate käibekulude tasemete kindlakstegemiseks tuleb tegeliku muudatuse suhteline indeks (meie näites 0,83) jagada sortimendi mittevastavuse mõju näitavale käibekulude taseme indeksile (meie näites 0,95). Resultaadiks saame $\frac{0,83}{0,95} = 0,88$ või alanemist 12%.

Tähendab juhul, kui sortimendi struktuur ei oleks muutunud, siis oleks antud organisatsiooni käibekulude tase alanenud ainult 12%, aga mitte 17% võrra. Analoogiliselt käibekulude tasemele määratakse kindlaks ka teiste kaubakäibe struktuuri muudatuste mõju, nagu: lao- ja transiidikäibe suhteline muutus hulgikäibes, muudatus kaubaliikluse lülisuses, s. o. hulgi- ja jaekäibe suhe kogukäibes jne. Kõigil neil juhtudel tuleb kasutada indeksilist meetodit, s. o. ümber arvutada võrreldavate perioodide käibekulud kaubakäibe muutmatule koostisele.

MAJANDI RENTAABLUSE KINDLAKSMÄÄRAMINE.

Kaubanduse- või kokkuostutegevuse rentaablus (s. o. töötamine kasumiga või kahjumiga) määratakse kindlaks realiseeritud hinnalisandi ja käibekulude vahe järgi. Hoolimata sellest ei näita see vahe veel lõplikku kasumit või kahjumit, sest kaubanduslikel organisatsioonidel on veel terve rida muid väljaminekuid, mida käibekuludes ei arvestata, nagu: maksude, trahvide ja viiviste tasumine ja kaod (raiskamiste ja värguste järeldusena, lootusetud võlad jms.) ja samuti võivad organisatsioonid saada ka juhuslikke sissetulekuid. Raamatupidamise kvartali- ja aastaaruannete kasumite ja kahjumite tabelis arvestatakse organisatsioonide iga liiki sissetulekuid ja väljaminekuid, jagatuna majapidamisharudele. Samuti on näidatud raamatupidamise aruannetes antud organisatsiooni puudujääkide ja raiskamiste summade liikumine. Kõigi sissetulekute ja väljaminekute ning kahjumite vahe näitab meile antud majapidamisharu lõplikku kasumit või kahjumit.

TÖÖJÕU JA TÖÖTASUDE STATISTIKA.

NÕUKOGUDE KAUBANDUSE TÖÖJÕU JA TÖÖTASUDE STATISTIKA ÜLESANDED.

Igasuguse majandusliku töö, sealhulgas ka kaubandus-
alase, möödapääsmatuks tingimuseks on töötajatekaadri ole-
masolu, kes, omades kvalifikatsiooni, suhtuvad neile pan-
dud tööülesannete täitmisele ausalt ja kohusetruult. Seltsi-
mees Stalin ütleb, et „tehnikat valdav kaader otsustab kõik“.

Uhenduses sellega on statistika ülesandeks arvestada ja
tundma õppida olemasolevaid tarbijate kooperatsiooni töö-
jõu ressursse, nii arvu kui ka kvaliteedi suhtes kooskõlas
neile pandud ülesannetega.

Tööjõu ressursse iseloomustavateks põhinäitajateks on
töötajate arv ja tööaeg. Uhenduses kaubandustöötajate poolt
mitmesuguste funktsioonide täitmisega ja tööprotsessi
pidevuse puudumisega on kaubanduses raske pidada
tööaja arvestust, nagu seda tehakse tööstusalal. Sel-
leparast ei hõlma tegelik kaubandusliku tööjõu statistika
töötatud aja arvestust ja tööaja kadu, vaid piirdub töötajate
arvu ja nende koostise tundmaõppimisega mitmesugustest
eri seisukohtadest. Kõrvuti sellega on tema ülesandeks
tundma õppida kaubandustöötajate töötasusid ja nende töö-
jõudlust.

Tarbijate kooperatsiooni plaaninäitajate süsteemis omab
töötajate arv ja nende töötasu esmajärgulist tähtsust ja sel-
lega kooskõlas on üles ehitatud tööjõustatistika.

Kõigi statistiliste tööjõuandmete põhiallikaks on kõi-
gis rahvamajandusharudes, samuti ka kaubanduses, spetsi-
aalselt kehtiv töötajate arvu ja töötasufondi aruanne. Täien-

dusena aruandlusele on võimalik kasutada 1932. aastal, 1935. a. ja 1948. a. teostatud kaubandusloenduse materjale (kaubanduskaadri osas).

TARBIJATE KOOPERATSIOONI TÕOJÕU JA TÕO- TASUDE JOOKSEV ARUANDLUS.

Tarbijate kooperatsioonis on praegusel ajal kehtiv töötajate arvu ja töötasufondide kuuaruandlus (vorm nr. 3- töö). Selle aruande põhinäitajaks on töötajate arv aruandekuul algul ja lõpul ning neile arvestatud töötasu, millised näitajad on kõrvutatud aruandekvartali plaaniliste ülesannetega.

Nimistulise koosseisu töötajate hulka arvestatakse kõik alalised ja ajutised töötajad, koosseisulised ja mittekoosseisulised, kelle kohta ettevõtte või asutise administratsioon on kohustatud NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu 20. novembri 1938. a. määruse alusel sisse seadma tööraamatud. Tööraamatud seatakse sisse kõigi töötajate kohta, kes on palgatud tööle tähtajaga üle 5 päeva. Nimistulisse koosseisu arvatakse kõik antud ajaperioodil tegelikult tööl olevad töötajad, kuid ka ühel või teisel põhjusel töölt puudujad (korralisel puhkusel olijad, haiged, komandeerimisel olijad, lühiajaliste kursustele läkitatud, ajutiselt sõjalistel tagavara-väe õppustel olijad, ühele või teisele majanduslikule hoogtööle — metsatöödele, põllumajanduslikele töödele — mobiliseeritud). Seega iseloomustab organisatsiooni nimistulist töötajate arvu kogu organisatsiooni töötajate arv, aga mitte tegelikult tööle ilmunud töötajate arv. Viimane näitab meile ainult tegelikult tööst osavõtvate töötajate arvu. Tööle ilmunud töötajate arvu on võimalik kindlaks teha tööle ilmumise igapäevase arvestuse alusel ja tööle mitteilmunud töötajate üldnimekirjade põhjal, s. o. tööaja arvestuse alusel; tööleilmumised iseloomustavad töötatud aega, mitteilmumised — tööaja kadu. Kaubanduses ei peeta tööaja arvestust, järelikult ei peegeldu ka aruandluses tööle ilmunud töötajate arv. Aastaruandes on üldiselt samad tööjõunäitajad kui kuuaruannetes, välja arvatud mõningad täiendused. Nii kuu- kui ka aastaruannetes on näidatud kõrvuti töötajate arvuga aruandeperioodi algul ja lõpul veel keskmine töötajate arv kuus või aastas.

Kooperatsiooni süsteemis arvutatakse kuu keskmist töötajate arvu lihtsustatud viisil, s. o. kui aritmeetilist keskmist aruandekuu alguse ja lõpu andmetest. Aasta keskmist töötajate arvu arvutatakse kõigi aasta kuude keskmiste summa jagamise teel 12-ga. Teistes rahvamajandusharudes, eriti tööstuses, kus esinevad töötajate koosseisus suured kõikumised, arvutatakse seda suurema täpsusega — nimistuliste töötajate igapäevase arvu andmete aritmeetilise keskmisena.

Tööjõu kuu- ja aastaaruandes jagatakse töötajad tarbijate kooperatsiooni tegevusharude järgi, eraldi näidatakse jaekaubandusvõrgu, hulgiladude, kokkuostuladude ja -punktide, leivatööstuste, ühiskondliku toitlustamise, kapitaalehituste, transpordi, abimajandite, tootmis- ja töötlemisettevõtete, metsatöötlemise ja muude tegevusharude töötajate arv.

Eraldi on välja toodud administratiiv-haldamisaparaadi personaal, millise liigi hulka arvestatakse kõik liidu süsteemi lülide kontoreite ja juhatuste töötajad, alates TKML-i keskaaparaadi töötajatest ja ülespoole. Sealjuures on administratiiv-haldamiskooseisu töötajatest eraldi välja toodud ainult kokkuostu- (varumis-) ala töötajad ja teised kaubandust ja muid tegevusharusid teenindavad töötajad.

Nende rühmituste eesmärgiks on kindlaks määrata igas üksikus majandusharus tööjõuplaani täitmine ja tööjõuresursid.

Mõningad tegevusharud sisaldavad aruandluses, vastavalt töötajate poolt teostatavatele funktsioonidele, töötajate arvu sisemist jaotust. Nii jagatakse jaemüügivõrgu töötajad: a) töötajad NSV Liidu Ministrite Nõukogu 9. nov. 1946. a. määrusega avatud jaemüügi ettevõteteis; b) s e l l e s t — letitöölisi; c) töötajad muudes jaemüügi ettevõteteis; d) s e l l e s t — letitöölisi.

Letitöötajate hulka kuuluvad: kaupluste ja kioskite juhatajad, müüjad, kassapidajad, ja muude töötajate hulka — valvurid, öövahid, õpilased, koristajad jne.

Leivatööstuste töötajad on jagatud: a) leivatööstuste tootvad töölised ja b) muud töötajad. Tootvateks töolisteks leivatööstuses loetakse: pagarid, tainasegajad ja muud tootmis-tegevusega vahetult tegelevad töötajad; muudeks töötajateks loetakse: valvurid, veekandjad, administratiiv-majanduspersonaal, puulõhkujad ja muud.

Märtsi- ja septembrikuu ning aastaaruannetes on töötajad jagatud soo järgi, s. o. naissoost töötajad on eraldatud lahtritesse „neist naised“.

Tarbijate kooperatsiooni üksikute tegevusharude töötajate koosseisu, nende poolt täidetavate funktsioonide seisukohalt, iseloomustab palju üksikasjalisemalt aastaaruande spetsiaal-tabel töötajate koosseisu jagunemise kohta ametikohtade järgi aasta lõpul. Selles on näidatud töötajate arv majandusharude läbilõikes antud tegevusharu iseloomustavate ametirühmituste järgi, näiteks: jaemüügivõrgu osas on eraldi välja toodud: kaupluste juhatajad, nende asetäitjad, sektorite juhatajad, müüjad, kassapidajad, õpilased, valvurid jms.

Kaubanduskaadri koosseisude hulga enam detailiseeritud andmeid sisaldavad loenduse materjalid, eriti kaubanduskaadri 1935. a. loenduse materjalid. Neis on teostatud kaubandusala töötajate rühmitamine terve rea erinevate tunnuste seisukohalt: soo, vanuse, rahvuse, parteilisuse, ametiühingu liikmeks oleku, üldharidusliku taseme ja kaubandusliku erihariduse järgi, tööstaaži järgi kaubanduslikes organisatsioonides, komplekteerimise allikate järgi. Rühmituse viimane tunnus võimaldab tundma õppida, millistest elanikkonnast gruppidest on kaubandusala töötajaid värvatud, kui palju neist on endisi töölisi, kolhoosnikuid ja teiste majandusharude teenistujaid, elupõliseid kaubandusala töötajaid, endisi erakaupmehi jne. Rühmitus kaubandusliku staaži järgi pakub meile huvi kahest seisukohast: esiteks selgitab see kaubandusala töötajate kvalifikatsiooni (tava kohaselt omavad suure staažiga kaubandusala töötajad ka kõrget kvalifikatsiooni), ja teiseks voolavust (väikese tööstaažiga töötajate arvu suur osatähtsus näitab meile kaadri tihtist vahetamist ja järelikult ka kaadri voolavust).

Kõrvuti töötajate arvuga peegeldub aruandluses andmeid ka töötasufondide kohta.

Tööjõudluse, keskmise töötasu ja majandusliku tegevuse analüüsimisel on töötasufond meile üheks tähtsamaks elemendiks, kuna see määrab kindlaks töötajate elatustaseme ja on ka samaaegselt käibekulude põhiliseks koosteosaks.

Kuna töötasufond osutub meil rangelt limiteerituks, siis peab ka seoses sellega olema täielik selgus selle mõiste sisu suhtes. Töötasufondi mõiste ühtse arvestuse alusena on keh-

tiv NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures asuva Statistika Keskvalitsuse juhend tööliste ja teenistujate töötasufondide koostise kohta, kús on üksikasjaliselt loetletud kõik töötasufondi kuuluvad töötasuliigid. Töötasufond on antud perioodil töötajatele vastavalt nende töömahule ja -kvaliteedile arvestatud kogu töötasu, olenemata töötasu arvestamise vormist (põhitöötasu, premiaal-põhitöötasu, liht-tükitöötasu, progressiivne tükitöötasu, akordtöötasu). Siiä kuuluvad veel mitmesugused juurdemaksud, nagu lisatasud teenitud aastate eest, tasu õpilaste väljaõppe eest, juurdemaks ületunnitöö eest, lepingus ette nähtud täiendused plaanide täitmisel, preemiad, tooraine, kütte- ja elektrienergia säästu preemiad; seadusega või lepinguga ette nähtud tasu töö katkestuste puhul, korralise puhkuse tasu, kompensatsioon kasutamata puhkuse eest, vallandamishüvitused, tasu mitte tööliste süü läbi tekkinud tööseisakute eest, tasu alaealistele soodustustundide eest, tasu töövaheaegade eest imetajaile emadele jne.

Töötasufondi ei arvestata: mahaarvestusi sotsiaalkindlustuse fondi ja ajutise töövõimetuse puhul selle fondi arvelt teostatavaid väljamakse, pensione, stipendiume ja ühekordseid lepingutega mitte ettenähtud ratsionaliseerimise ja leiutiste preemiaid ning preemiaid sotsialistlikus võistluses saavutatud eriliste saavutuste eest, igasuguseid ühekordseid preemiaid üksikute konkreetsete ülesannete täitmise eest, komandeerimise- ja ümberpaigutamisrahasid; tasu töölistele isiklike materjalide, kaitsevahendite, tööriistade ja transpordivahendite kasutamisel.

Töötasufondi arvestatakse nii nimistulise koosseisu töötajale kui ka juhuslikele päevatöolistele, s. o. mittenimistulistele töötajale makstud töötasusummad. Hoolimata sellest tuleb neid kahte töötasufondi arvestada eraldi, kuna ka nende plaanimine teostatakse eraldi ja erinevate meetoditega.

Ühenduses sellega näidatakse tarbijate kooperatsiooni tööjõu aruandluses eraldi nimistulise koosseisu töötasufond ja eraldi mittenimistulisele koosseisule välja makstud töötasufond. (Esimest nimetatakse aruandluses teisiti ja nimelt — arvestatud töötasu kulupeatüki „Töötasud“ järgi, need on säärased töötasuliigid, mis kulude eelarves kantakse läbi peatükist „Töötasud“, samal ajal kui väljamak-

sud mittenimistulistele töötajale teostatakse põhiliselt kulude eelarve teiste peatükkide põhjal: — transpordikulude, ruumide korrashoiu, jooksva remondi jne. arvel).

Töötasufondide esimene osa on põhiline fond nii oma tähtsusest kui suuruselt, ning see jagatakse aruandes samuti nagu mittenimistuline töötasufond ülalnimetatud majandusharude ja töötajate liikide järgi.

Tarbijate kooperasiiooni tööpraktikas esineb tihti juhtumeid, kus üks ja sama töötaja teenindab kõrvuti mitut majandusharu, näiteks — tarbijate kooperatiivi juhatuse esimees ei juhi ainult kaubanduslikku, vaid ka kokkuostu ja abimajandite tegevust: tarbijate kooperatiivi raamatupidaja arvestab samuti kõigi majandusharude tegevust raamatupidamise seisukohalt; kaupluse müüjad võtavad tihti vastu kokkuostusaadusi. Sellepärast on statistilises aruandes nimistulisele koosseisule tegelikult arvestatud töötasufond aruandekuu eest (aastaaruandes — aruandaasta eest) jagatud alljärgnevasse lahtritesse: a) põhitöötasu; b) premiaal-lisatasu ETKVL-i juhatuse määruse nr. 665, 17. VII 1945, põhjal; c) lisatasu põllumajandussaaduste ja toorainete põhivarumise eest; d) lisatasu turukujunevate hindadega põllumajandussaaduste ja toorainete kokkuostu eest; e) kokku töötasu.

Premiaal-lisatasud ETKVL-i juhatuse määruse nr. 665, 17. VII 1945, põhjal on preemiad, mida makstakse kõrgemaastmelise organisatsiooni loal töötajale põhitöötasu lisaks kaubakäibe ja kokkuostuplaanide täitmise puhul.

Hoolimata sellest, et need preemiad osutuvad töötasufondi koosteosadeks, näidatakse neid aruannetes siiski eraldi, nende erilise tähtsuse tõttu antud organisatsiooni plaanitaimise võitluse iseloomustamiseks.

TOOTAJATE ARVU JA TÖÖTASUFONDIDE ARUANDLUSE KOOSTAMISE ANDMETE ALLIKAD.

Nimistulise töötajate arvu andmed kuu algul ja kuu lõpul võetakse töötasude arvestamise aruandeist (palgalehtedest). Samuti võetakse sealt ka andmed nimistulistele töötajale arvestatud töötasude kohta. Mittenimistulisele koosseisule makstud töötasude arvestamist teostatakse välja-

kirjutuste teel teistest kuludokumentidest (töötajate arved, allkirjad töötasu vastuvõtu kohta, töölepingud ja muud allikad).

TÖÖJÕU JA TÖÖTASUDE ARUANDLUSE KONTROLLIMINE JA ANALUUSIMINE.

Töötajate arvuliste andmete kontrollimiseks kõrvutatakse kaks üksteisele järgneva perioodi aruannet; töötajate arv aruandekuu (-aasta) algul peab ühtima eelneva kuu (aasta) aruande töötajate arvuga kuu lõpul. Samuti tuleb tingimata võrrelda aastaaruande andmeid töötajate arvu ja töötasufondide kohta vastavate kuuaruannete näitajatega. Statistilises aruandluses tuleb võrrelda nimistulise koosseisu töötasufondi (kulupeatüki „Töötasude“ osa) raamatupidamise aruannete andmetega kuluposti „Töötasud“ tabelites „Käibekulud kaubanduses ja kokkuostul“, „Teiste tegevusharude tootmiskulud“ kulupeatüki „Töötasude“ ja administratiiv-haldamispersonaali osas „Administratiiv-haldamiskulude“ järgi. Ühenduses sellega, et raamatupidamise ja statistilise aruandluse üldkulude jaotuse printsiibid eri tegevusharudes on erinevad, ei saagi siin olla täielikku ühtimist, kuid kui aruandluse andmed on õiged, siis ei tohiks siin suuri erinevusi esineda. Aruandeandmeid analüüsitakse esmajärjekorras iga majandusharu tegelike andmete kõrvutamise teel plaanilistega. Sealjuures tuleb arvestada seda, et kvartaliplaaniga antakse keskmine nimistuline töötajate arv ja töötasufond kvartalis, sellepärast tuleb võrdlemisel kõigepealt välja arvutada keskmine töötajate arv kuus, mida arvutatakse lihtsa aritmeetilise keskmisena töötajate arvu andmeist kuu algul ja kuu lõpul.

Suure tähtsusega on töötajate arvu ja töötasufondide dünaamika tundmaõppimine, eriti tegevusharude läbilõikes.

Üheks tähtsamaks tööjõu analüütiliseks näitajaks on keskmine töötasu, mille arvutamiseks jagatakse nimistulise koosseisu töötajate töötasufond keskmise nimistulise töötajate arvuga. Keskmine töötasu on tööliste ja teenistujate üheks tähtsamaks elu- ja heaolutaseme mõõdupuuks, eriti meie kodumaal, kus on tööpuudus tundmatu, aga tükិតöötasu tingimustes iseloomustab see ka töötajate tööjõudlust.

Kuid nii, nagu igasugune üldine keskmine, nii ka see ei näita meile töötajate üksikute liikide töötasu taset ja nende osatähtsust. Madalalpalgaliste töötajate kategooriate arvulise osatähtsuse suurenemisel väheneb keskmine töötasu ja vastupidi — kõrgemalpalgaliste (näiteks juhtiva koosseisu) osatähtsuse kasvamisel kõrgeneb ka keskmine töötasu, kuigi iga üksiku töötaja töötasu ei muutunud. Seepärast tuleb keskmise töötasu analüüsimisel orienteeruda iga tegevusharu ja iga ametirühma keskmisele töötasule. Keskmist töötasu tuleb arvutada diferentseeritult aruandluses näidatud üksikute töötajate gruppide läbilõikes.

Tööjõuplaani täitmise ja dünaamika analüüsimist tuleb siduda kaubakäibega. Loomulikult võib töötajate arv ja töötasufond tõusta ja ületada plaani juhul, kui tõuseb ka kaubakäive ja ületab plaani. Töötasufondi ja kaubakäibe omavahelist seost on vaja väljendada suhteliselt, s. o. töötasu protsentides arvutamisega käibest. Töötasu protsendilist käibele arvutamist tuleb teostada eraldi kaubanduses (müügikäibele), ühiskondliku tootlustamise alal (omatoodangu ja ostetud kaupade realiseerimise käibele) ja kokkusu alal (kokkuostetud produktide väärtusele).

Käibe suhtes protsentides arvutatud töötasu analüüsimisel tuleb arvestada, millised töötasude arvestamise vormid on ühel või teisel juhul kasutamisel. Kindlate töötasude arvestamise süsteemi korral (kindlad kuupalgad) peab töötasu protsent muutuma vastuproportsionaalselt käibesuurusele, s. o. mida suurem on käive, seda suhteliselt väiksem on töötasude tase. Säärane töötasude suhe ja olenevus on tarbijate kooperatsiooni administratiiv-haldamispersonaali osas, kes on kõik kindla kuupalgalised. Laotöötajad saavad liht-tükitöötasu määratud protsendi kujul käibest, sellepärast nende töötajate töötasude suhteline tase ei muutu ka kaubakäibe suuruse muutumisel. Suur arv letitöölisi — jaemüügi võrgu töötajate põhikategooria — töötab progressiivse tükitöötasu alusel; nad saavad igalt plaanipiirilt 1000 rbl. müügisummalt kindla summa, mis on kõrgendatud üleplaani müügi puhul. Säärane töötasude süsteem viib mõnel määral töötasude taseme suhteliselt kõrgemale kui kaubakäibe suurenemine võrreldes plaaniliste ülesannetega. Teatud osa letitöölisi — väikejaemüügi võrgu töötajad — saavad nõndanimetatud protsendilist töötasu: nad saavad

teatud protsendi hinnaalandust kaupade jaemüügihinnalt, mis on arvestatud neile töötasuks ja mõningateks kaubanduslikeks kuludeks (kaupade toomine kioski, kioskiruumi üüri ja korrastamise kulud, pisiremont jms.), mida nad tasuvad oma arvel.

Selle kategooria töötajate töötasu võime kindlaks määrata ainult tingimusi, kuna ei ole teada, milline osa töötajale antud mahahindlusest läheb töötasudeks ja milline osa teiste kulude katteks. Samuti tingimusi on võimalik välja arvutada ka nende töötajate tükitöötasu, kes saavad tasu igalt 1000 rublalt teatud summa pluss 30 rubla kuus kaupluse juhtimise eest. Selle kategooria töötajate töötasu suhteline tase on samuti seoses kaubakäibe muudatustega nagu lihttükitöötasul olevatel letitöölistel.

Kõigi kaubandusala töötajate kategooriate osas tervikuna peaks kaubakäibeplaani tõus ja ületamine viima töötasutaseme suhtelisele alanemisele.

KAUBANDUSTÖÖTAJATE TÖÖJÕUDLUSE ARVESTAMINE.

Tööjõudlust mõõdetakse töötaja poolt teatud ajaühikus (tunnis, päevas, kuus, aastas) tehtud töömahuga. Kaubanduses harilikult määratakse tööjõudlust kindlaks nõnda nimetatud kaubandusliku koormuse järgi, s. o. ühele töötajale kuus, kvartalis, aastas langeva käibe järgi.

Selleks tuleb käibe jagada vastava ajaperioodi keskmise nimistulise töötajate arvuga. Mõnikord arvestatakse kaubanduslikku koormust ühele kaubandusala töötajale, võttes arvestuse aluseks kõik kaubandusalal tegutsevad töötajad, kuid sagedamini arvestatakse koormust ühele letitöölisele lähtudes ainult keskmisest nimistulisest letitöötajate arvust. Viimasena arvestatud koormus näitab meile, millise summa eest müüs keskmiselt üks letitööline kaupu antud perioodil.

Kaubanduslik koormus osutub tööjõudluse iseloomustamise seisukohalt väheütlevaks näitajaks. Esiteks sellepärast, et selles näidatakse ainult kaupade müügi operatsioonid ega ole väljendatud teised tarbija teenindamisega ühenduses olevad operatsioonid (tema informeerimine, kau-

pade pakkumine ja näitamine jne.). Teiseks sellepärast, et käivet arvestatakse kehtivais hindades, järelikult hindade muutumise korral muutub automaatselt ka koormatise suurus, kuigi tööjõudlus võib-olla ei muutunudki. Sellepärast tuleb mitmesuguste ajaperioodide koormuste võrdlemisel teostada kaubakäibe ümberarvutamist võrreldatavatesse hindadesse, jagades aruandeperioodi käibe hinnaindeksile (nagu seda on näidatud IV peatükis).

Kolmandaks, kogu kaubakäibe kohta tervikuna, välja arvatud kaubandusliku koormuse suurus, oleneb tunduvalt kaupade struktuurist käibes, kuna eri kaubad nõuavad nende käsitamisel erinevat töökulutust (ostmisel, hoidmisel, töötlemisel, müümisel) ja peale selle on väga erinev nende maksumus. Kallite ja vähe jõudu kulutavate kaupade osas (õmbluskaubad, jalatsid) on koormus tunduvalt kõrgem kui odavate ja jõudukulutatavate kaupade osas (juurvili, sool). Sellepärast võivad kaubakäibe struktuuri muutused järsult muuta koormuse suurust, mis ei ole kaugeltki kooskõlas tegeliku tööjõudluse muutumisega.

Selleks et töökoormuse muudatused õigemini peegeldaksid kaubandustöölise tööjõudluse dünaamikat, on vaja arvesse võtta eri kaubaliigi erinevaid töökulutusi (töömahtu) ja teha parandus töökoormuses sortimendi muudatuse tõttu.

Paranduse tegemiseks korrutame kaubandusliku koormuse indeksit (muudatuse näitaja) töökulu (töömahu) indeksiga. Viimane arvutatakse välja selteel, et määratakse kindlaks töötajate arv, mis on vajalik teatud käibesumma ulatuses kaupade müümiseks aruandeperioodi sortimendi struktuuri ja baasperioodi sortimendi struktuuri puhul, kusjuures töökoormuse norm kaubarühmades jääb ühesuuruseks mõlema perioodi osas. Saadud aruandeperioodi arvusuuruse suhe baasperioodi arvusuurusele annab meile töökulu (töömahu) indeksi.

Näide. Antud organisatsiooni letitöölise koormus oli I kvartalil — 50 tuh. rbl., II kvartalil — 70 tuh. rbl. Järelikult on koormuse indeks $\frac{70}{50} = 1,4$. Oletame lihtsustuse mõttes, et organisatsioon kaupleb ainult kahe kaubarühmaga — leivaga ja juurviljaga; leiva osas on koormuse norm 90 tuh. rbl. kvartalis, aga juurvilja osas — 30 tuh. rbl. (arvud on võetud leppe kohaselt):

	100 tuh. rbl. käive jagunes		Koor- muse normid	Tarvilik töötajate arv sama sortimen- di juures 100 tuh. rbl. müümiseks	
	I kvart.	II kvart.		I kvart.	II kvart.
Leib	60 tuh. rbl.	80 tuh. rbl.	90 tuh. rbl.	0,67	0,89
Juurvili	40 -"-	20 -"-	30 -"-	1,33	0,67
	100 tuh. rbl.	100 tuh. rbl.		2,00	1,56

Töökulu (töömahu) indeks $-\frac{1,56}{2} = 0,78$

Tööjõudluse indeks $= 1,4 \times 0,78 = 1,09$. On teostunud järsk töökulu (töömahu) alanemine tervikuna sortimendi koguste muutumise arvel ja selle järelalusena näitab meie näide tööjõudluse kasvu mitte enam 40%, vaid 9% võrra. Juhtivate töötajate tööjõudluse mõõtmise küsimus on seni veel läbi töötamata, sellepärast tuleb otsustada administratiiv-haldamispersonaali vähesuse või rohkuse üle selle suhte järgi operatiivpersonaalile: välja arvutada, mitu operatiivtöötajat tuleb ühe administratiiv-haldamisaparaadi töötaja kohta.

XI PEATUKK.

UHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE STATISTIKA.

UHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE TAHTSUS JA ISE- ARASUSED.

Uhiskondliku toitlustamise organiseerimine maakohtades omab tarbijate kooperatsioonile pandud teiste ülesannete kõrval suurt tähtsust. Uhiskondlik toitlustamine vabastab naiste tööjõu kodusest majapidamisest ja võimaldab seda rohkem kasutada kolhooside ühiskondlikul tootmistegevusel. Uhiskondlik toitlustamine kujutab enesest täiesti erinevat majanduslikku tegevusharu, milles on kõrvutatud tootmise ja kaubanduse funktsioonid. Uhiskondliku toitlustamise ettevõtted teostavad toorproduktide töötlemist valmistoiduks ja organiseerivad üheaegselt tarbijale valmistoodangu ja osalt ühiskondliku toitlustamise toodangu tarbimisega seoses olevate muude kaupade jaemüüki (leib, suhkur, kondiitritooted jms.).

Uhiskondliku toitlustamise funktsioonide kahekülgsus nähtub ka sama majandusharu aruandlusnäitajate süsteemis. See hõlmab kaubandusliku tegevuse näitajaid (kaubakäive, mida nimetatakse ühiskondliku toitlustamise osas ühiskondliku toitlustamise ettevõtete käibeks, lühendatult UTE käive) ja tööstuslikke (toodang, tooraine).

TARBIJATE KOOPERATSIOONI UHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE ARUANDLUS.

UHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE KÄIBE ARVESTUS.

Uhiskondliku toitlustamise käive põhiosas osutub jae-käibeks, mis hõlmab ühiskondliku toitlustamise ettevõtete

toodetud valmistoidu kui ka selle tarbimisega ühenduses olevate muude teistes tööstusharudes toodetud kaupade vahetut müüki tarbijaile. Samuti nagu kaubandusvõrgu jaekäive, hõlmab ka ühiskondliku toitlustamise käive paralleelselt müüki elanikkonnale, individuaalsele tarbijale kui ka kollektiivsele tarbijale, kinnistele asutistele (koolidele, lasteaedadele, haiglatele jms.). Ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis esinevad ka hulgakäibe iseloomuga müügioperatsioonid, näiteks: jäätmete realiseerimine, kaupade väljastamine teistele ühiskondliku toitlustamise ettevõtetele ja mõnikord isegi mitte mingil tingimusel jaekäibesse kuuluv teenuste müük — sissetulek elanikkonnalt sissesõiduhoovide, piljardi jms. kasutamise eest; nende operatsioonide osatähtsus on tühine ja tarbijate kooperatsiooni aruandluses neid ei arvestata. Järelikult on aruandluses näidatud ühiskondliku toitlustamise käive tervikuna ainult jaekäive.

Käesoleval ajal on tarbijate kooperatsiooni süsteemis kehtiv ühiskondliku toitlustamise käibe poolekuune kiiraruandlus (vorm nr. 1.), milles on näidatud samuti ka kaubandusvõrgu jaekäibe andmed. Järelikult peegeldub selles tarbijate kooperatsiooni kogu jaekäive. Ühiskondliku toitlustamise käive, kui puhas kaubakäive, näidatakse kasvavas kokkuvõttes kvartali algusest ning võrreldakse kvartaliplaaniga.

Kvartali- ja aastaaruannetes näidatakse ühiskondliku toitlustamise käive, täpsustatud raamatupidamise andmete järgi, realiseeritud toodangu alajaotusega vastavalt selle päritolu tunnustele. See jagatakse omatoodangu (eraldi põhitoodang ja muu omatoodang) ja ostetud kaupade käibeks. Omatoodangu käive, see on ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis valmistatud mitmet liiki toodete müük, kusjuures põhitoodangu hulka kuulub ühiskondliku toitlustamise ettevõtete köökides või abikäitistes toodetud esimeste, teiste ja kolmandate roogade, kuid samuti külmade ja soojade suupistete söögisaali või einelaua kaudu realiseerimine portsjonitena. Kõik muu omatoodang, mida ei realiseerita portsjonitena, vaid kaaluga, tükkides, liitrites, nimetatakse muu omatoodangu käibeks. Siia liiki arvatakse ühiskondlikus ettevõttes toodetud pirukad, tee, kohvi, kakao, alkohoolita joogid, keedetud munad, keedetud piim, jäätis jne. Ostetud kaupade käibesse arvatakse teistes tööstusharudes

toodetud ja ühiskondliku tootlustamise ettevõtteis olulisele töötlemisele mittekuuluvate toodete müük, nagu: leib, kondiitritooted, vein, puuvili, paberossid, viin, vorstid jne.; ka arvatakse siia liiki võileibade müük.

Ühiskondliku tootlustamise käibe alajaotus võimaldab vastavalt toodangu päritolu tunnustele selle struktuuri tundma õppida ja kindlaks määrata, missugust osatähtsust käibes omab omatoodang ja millist — ostetud kaubad.

See võimaldab meil järeldada, mil määral täitsid ühiskondliku tootlustamise ettevõtted oma põhiülesannet — toorproduktide töötlemist valmistoiduks.

ÜHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE TOODANGU ARVESTUS.

Toodang on tootmistegevuse resultaat, mida võime arvestada nii koguselises kui ka hinnalises väljenduses. Ühiskondliku tootlustamise toodangu väärtus peab täielikult ühtima omatoodangu (põhi- ja muu omatoodangu) käibe näitajaga, kuna toodangu väljastamine ja selle realiseerimine ajaliselt peaaegu ühtivad, sest tava kohaselt ei ole ühiskondliku tootlustamise ettevõtteis mingisuguseid valmistoodete jääke. Sellepärast näidatakse väljastatud toodangu hinnalist väärtust kvartali- ja aastaaruannete näitajas „omatoodangu käive“.

Ühiskondliku tootlustamise toodangu koguline arvestus on raskendatud mõõtühikute ebatäiuslikkuse tõttu. Selles tootmisharus valmistatud toodangu mõõtmist ei ole võimalik teostada, nagu see on läbi viidud teistes tootmisharudes, naturaalmõõtühikuis — kaaluga, tükiviisi, mahuliselt jne., kuna toodang väljastatakse tarbijale tava kohaselt kohe selle valmissaamise momendil, s. o. kuumalt. Ühiskondliku tootlustamise kogulist arvestust teostatakse tarbijale väljastatud portsjonites, mida nimetatakse roogadeks. Roogade arv, s. o. portsjonite arv, peab iseloomustama väljastatud toodangu mahtu, kuid kuna roog (portsjon) ei ole täpne kindlaksmääratud mõõtühik nagu kilogramm, liiter, meeter jne., siis iseloomustab roogade arv toodangut võrdlemisi ebatäpselt. Portsjon võib koguliselt olla väiksem ja suu-

rem ning erineda oma koostiselt. Kuna väljastatav toodang on väga mitmekesine, siis roogade üldine arvestus, diferentseerimata roogade liikide järele, vähendab tunduvalt andmete väärtust. Kuna ühiskondlikus toitlustamises ei ole rakendatud muid mõõtühikuid, siis tuleb piirduda selle ebatäiusliku arvestusega.

Koguseliselt arvestatakse roogades ainult oma põhitoodangut. Väikest osatähtsust omavat muud omatoodangut aruandluses koguseliselt ei arvestata.

Ühiskondliku toitlustamise toodangut, koguseliselt väljendatud roogade arvu, näidatakse kuulistes kiiraruannetes ja hiljem täpsustatud andmeil kvartali- ja aastaaruannetes.

Tarbijate kooperasiiooni aruandluses näidatakse põhitoodangut roogade üldarvuna, ning seal ei leidu roogade alajaotust roogade liikide järgi — esimesed, teised, kolmandad, liha-, kala-, tangainete-, juurvilja- jne. road, nagu see on kehtiv riikliku kaubanduse suuremates ühiskondliku toitlustamise ettevõtetes.

ÜHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE TOORAINETE ARVESTUS.

Säärane ühiskondliku toitlustamise toodangu aruandlusandmete ebatäiuslikkus tingib tarviduse täiendavate näitajate järgi, mis aitaksid meil iseloomustada tarbijale väljastatud toodangu koostist ja mahtu. Sellisteks näitajateks osutuvad meil andmed ühiskondliku toitlustamise ettevõtteis tarvitatud toorainete ja muude produktide kohta. Kvartali- ja aastaaruandes on tabel töötlemiseks tarvitatud või töötlemata kujul realiseeritud tähtsamate produktiikide koguse ja väärtuse kohta, jaemüügihindades.

See nomenklatuur koosneb 26-st nimetusest, näiteks: leib ja pagaritooted, jahu ja toiduteravili, tangud ja kaunvili, makaronid, liha ja linnuliha, vorstikaubad, kala ja heeringas, koorevõi, toiduõlid, muud rasvained, suhkur, kartulid, aed- ja juurvili, viin, liköörid ja peenviinad, muud alkohoolsed joogid jne.

Selle tabeli andmed on meile tähtsad mitte ainult toorainete tarvitamise seisukohalt, vaid esmajärjekorras — ühis-

kondliku toitlustamise ettevõtete toodangu mahu ja koostise iseloomustamiseks.

Umbert arvatades võrreldavatel perioodidel tarvitatud toorainete kogused püsivhindadesse ja liites hinnalisandi, arvutades seda ühesuguses suuruses iga toodangu ühiku (portsjoni) kohta nii baas- kui ka aruandeperioodil, saame toodangu väärtused püsivhindades. Säärasel viisil välja arvatud aruandeperioodi toodangu väärtuse suhe baasperioodi väärtusele annab meile ühiskondliku toitlustamise käibe füüsilise mahu indeksi.

Kõrvuti toorainete ja produktide tarvitamise andmetega sisaldavad kvartali- ja aastaaruanded samuti näitajaid nende saabumise kohta detsentraliseeritud allikaist. Detsentraliseeritud allikaist kaupade saabumine ühiskondliku toitlustamise ettevõtteisse omab suurt osatähtsust teiste toorainete ja kaupade varustamise allikate hulgas ning selletõttu on detsentraliseeritud ostude arvestus suure tähtsusega.

Kuuaruannetes näidatakse üldsummana kaupade saabumine detsentraliseeritud allikatest, kuid kvartali- ja aastaaruannetes kaubarühmade läbilõikes, s. o. sama 26 rühma järgi, milliste kohaselt arvestatakse toorainete ja produktide tarvitamist.

Detsentraliseeritud kaupade saabumist ühiskondliku toitlustamise ettevõtteisse arvestatakse jaemüügihindades.

ÜHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE ETTEVÕTETE VÕRGU ARVESTUS.

Statistilised kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad andmeid ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrgu seisundi kohta. Mõõtühikuteks on siin, analoogiliselt kaubandusvõrgule, iga territoriaalselt eraldatud ühiskondliku toitlustamise funktsioone teostav ettevõtte. Sellepärast tuleb väljaspool sööklat või restorani asetsev einelaud lugeda eraldatud ettevõtteks, hoolimata sellest, et see organisatsiooniliselt on söökla või restorani üks koosteosasid (filiaal); restorani või söökla ruumides asuvat einelauda (puhvetit) eraldatud ettevõtteks ei arvestata.

Ühiskondliku toitlustamise ettevõtete arv näidatakse aruannetes seisuga kvartali või aasta algus ja lõpp, kusjuures

ettevõtted on jagatud alaliikidesse alljärgnevalt: 1) restoranid, 2) sööklad, 3) teemajad ja 4) muud ühiskondliku toitlustamise ettevõtted, kuhu kuuluvad einelauad, õllebaarid, suupistelokaalid jne.

Üksikasjalik ühiskondliku toitlustamise ettevõtete iseloomustus on antud 1933. a. teostatud üleliidulise ühiskondliku toitlustamise loenduse materjalides, milles paralleelselt võrgu arvestusega on esitatud andmeid ettevõtete tootmise ja tarbimise võimsuse, nende sisustuse, tehnilise olukorra ja terve rea muude näitajate kohta.

ANDMETE ALLIKAD ÜHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE ARUANDLUSE KOOSTAMISEKS.

Ühiskondliku toitlustamise aruandluse koostamise põhi- allikaks on raamatupidamise arvestamise andmed, mil- lest võime saada andmeid käibe ja toorainete tarvitamise kohta. Operatiivse arvestusega on meil kindlustatud käibe jaotuse andmed vastavalt toodanguliikidele ja andmed väljastatud roogade arvu kohta, selle saamiseks tuleb teos- tada väljakirjutusi köögijuhataja aruannetest. Produktide detsentraliseeritud saabumist arvestatakse väljakirjutuste teel kaubahankijate arvetest.

ÜHISKONDLIKU TOITLUSTAMISE ARUANDLUSE KONT- ROLLIMINE JA ANALUUSIMINE.

Ühiskondliku toitlustamise aruande andmete kontrollimist teostatakse peaaesjalikult poolekuu-, kuu-, kvartali- ja aasta- aruandluse summalise käibe ja väljastatud roogade arvu andmete võrdlemise teel.

Peale selle võime statistilises aruandluses näidatud ühis- kondliku toitlustamise ettevõtete käivet võrrelda raamatu- pidamise kvartali- ja aastaaruande ühiskondliku toitlusta- mise kulude tabelis näidatud käibega. Sama tabel sisaldab ka andmeid tarvitatud toorainete ja ostetud kaupade maksu- muse kohta, mis peavad olema identsed statistilises aru- andes näidatud tarvitatud toorainete ja produktide üld- summa andmetega.

Analoogiliselt teistele majandusharudele teostatakse ka ühiskondlikus toitlustamises aruandeandmete analüüsimist plaani täitmise ja dünaamika põhinäitajate — käibe ja väljastatud roogade arvu — iseloomustamise suunas. Dünaamika analüüsimisel, hindade ja toodangu koostise muutmise puhul, tuleb ühiskondliku toitlustamise käibe ja toodangu füüsilise mahu indeks välja arvutada leheküljel 117 näidatud meetodi põhjal.

Ühiskondliku toitlustamise käibe struktuur on üheks tähtsamaks näitajaks analüüsimisel, näidates meile omatoodangu (põhitoodangu ja muu toodangu) ja ostetud kaupade osatähtsust üldises käibes. Mida suurem on omatoodangu (eriti põhitoodangu) osatähtsus, seda suuremal määral täidetakse ühiskondliku toitlustamise põhiülesannet ja vastupidi — ostukaupade suur osatähtsus tõendab, et ühiskondliku toitlustamise ettevõtte on muutunud lihtsalt jaekaubanduse ettevõtteks.

Olulist huvi pakub ka ühele roale langeva mitmesuguste produktide keskmine kogus, mille väljaarvutamiseks tuleb tarvitatud toorainete kogus (jahu, tangaine, liha, kala, rasv, kartulid, juurvili) jagada väljastatud roogade arvuga. Nende keskmiste näitajate põhjal võime kindlaks määrata toodangu koostises aset leidnud muudatusi; mida rohkem langeb ühele roale liha, kala, rasvaineid ja muid kõrgemakvaliteedilisi tooraineid, seda kõrgeväärtuslikum on tarbijale väljastatava toidu koostis.

Toorainetega ja kaupadega varustamise allikate analüüsimisel tuleb kindlaks teha detsentraliseeritud allikate osatähtsus, mida on võimalik ligikaudselt välja arvutada kui detsentraliseeritud kaupade saabumise suhet tarvitatud produktide väärtusele. Kuna ühiskondliku toitlustamise ettevõtete toorainete jäägid omavad väikest tähtsust, siis on see suhe väga ligilähedane detsentraliseeritud allikate osatähtsuse tegelikule suurusele.

Nagu igal majandusliku tegevuse alal, osutub ka siin tööjõudluse erakordselt tähtsaks näitajaks. Tööjõu ja töötasude fondide kuuaruanne sisaldab ühiskondliku toitlustamise töötajate arvu ilma töötajate jaotuseta kategooriatesse.

Sellepärast on võimalik otsustada tööjõudluse kohta ainult ühele nimistulisele töötajale langeva käibe järgi,

s. o. kaubanduslikule koormusele analoogiline näitaja. Kuid ühiskondlikus toitlustamises on nimetatud näitaja veel puudulikum kui kaubanduses (vt. X peatükk). Ühiskondliku toitlustamise tööjõudlust võime õigemini kindlaks määrata tootmis- ja kaubandusliku tegevuse diferentseeritud näitajate põhjal. Tööjõudlust tootmisalal iseloomustatakse ühele tootmisgrupi töötajale (kokad, kokaabid, köögijuhatajad) langeva roogade arvuga; kaubandustegevuses — ühe kaubandusgrupi töötajale (ettekandjad, einelauapidajad jne.) langeva käibega.

Selleks on hädavajalik ühiskondliku toitlustamise töötajate diferentseerimine ametirühmade järgi, mis on teostatud tarbijate kooperatsiooni statistilise aastaaruande vastavas tabelis (vt. X peatükk) ja milles on eraldi näidatud ühiskondliku toitlustamise töötajate põhirühmitused: ettevõtete juhatajad, nende asetäitjad, einelauapidajad, agendid, laohoidjad, kokad ja köögijuhatajad, ettekandjad, köögitöölised, arveala töötajad, õpilased, valvurid ning muud töötajad.

Ühiskondliku toitlustamise rentaabluse analüüs teostatakse raamatupidamise kvartali- ja aastaaruandluse andmete põhjal, kus tabelis „ühiskondliku toitlustamise kulud“ on näidatud toorainete ja ostetud kaupade ostuväärtus ning kõik muud ühiskondliku toitlustamise kulud, jagatuna põhiliste kulupunktide järgi, ja käive. Omatoodangu käibe ja tarvitatud toorainete maksumuse vahe annab meile omatoodangu tootmis-kaubandusliku hinnalisandi absoluutse suuruse. Ostetud kaupade käibe ja ostetud kaupade maksumuse vahe näitab meile selle käibe osas kaubanduslikku juurdehindlust. Ühiskondliku toitlustamise käibe üldsumma ja kõigi kulude vahe näitab meile ettevõtte rentaablust (kasum või kahjum) absoluutsetes suurustes.

XII PEATUKK.

LEIVATOOSTUSE STATISTIKA.

LEIVATOOSTUSE STATISTIKA ULESANDED.

Paralleelselt kaubandusliku ja varumistegevusega omab tarbijate kooperatsioon suurt osatähtsust tööstusliku tegevuse organiseerimisel. Tarbijate kooperatsiooni tööstuslikud ettevõtted omavad selles mõttes abikäitiste iseloomu, kuna nad on määratud põhi-tegevusharude teenendamiseks, — kaubanduse kaupadega varustamiseks või varumisproduktide töötlemiseks. Tarbijate kooperatsiooni tööstustegevusest omab NSV Liidus leivatööstus esikoha nii oma tähtsusest kui ka osatähtsusest. Statistika ülesandeks leivatööstuste tundmaõppimisel on — selgitada tööstusliku programmi täitmise käiku nii toodangu mahu kui ka teiste tööstuslikku tegevust määratlevate põhitegurite suhtes.

Selles peatükis astume tööstusstatistika valdkonda, kus tähtsamaks näitajaks osutub tööstuslikku mahtu iseloomustav toodang. Toodangut arvestatakse selle üksikliikide läbilõikes naturaalses, koguselises väljenduses. Kogu toodangu koondandmed arvutatakse välja hinnalise arvestuse baasil, kusjuures tööstuskogutoodang arvestatakse käesoleval ajal tegelikult kehtivais tööstuse hulgiväljalaskehindades, s. o. koos käibemaksuga, ja ettevõttehindades — ilma käibemaksuta. Esimene hinnang iseloomustab toodangu reaalsel maksumust, kuna teine võimaldab selgitada toodangu füüsilise mahu dünaamikat.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI LEIVATÖÖSTUSTE ARUANDLUS.

Leivatööstuse toodangu arvestus ja liigitamine.

Tarbijate kooperatsiooni süsteemis on leivatööstuste alal kehtiv statistiline kuu- ja aastaaruandlus.

Nii ühe kui teise aruandluse näitajad langevad peajoontes ühte ja aastaaruanded ainult täpsustavad kuuaruandeid. Leivatööstuse toodanguks nimetatakse nii oma kui ka tellija jahust kogu tarbimiskõlbliku leiva ja leiva-saiatoodete küpsetamist, — nii oma leivatööstustes kui ka talupojaahjudes. Sellest piirtlusest selgub, et toodangu hulka ei arvestata tarbimiseks mittekölblikku praaki; väljapraagitud tooted lähevad uuesti töötlemisele. Tööstuslikus statistikas arvestatakse tootmine tellija toorainest toodangu täieliku maksu-musega, kaasa arvatud ka tellija toorainete väärtus. Kooperaatiivse leivatööstuse praktikas esineb tihti kolhoosidele nende jahust leiva küpsetamise juhtumeid; vastavalt ülalnimetatud põhimõttele arvestatakse see leivaküpsetus täies ulatuses tarbijate kooperatsiooni leivatööstuse toodangusse. Teisest küljest esineb tihti ka sääraseid olukordi, mil kooperatiivsed organisatsioonid tööstusliku baasi väikese võimsuse tõttu annavad ümbruskonna talupoegadele eritasu eest leiva küpsetamiseks jahu. Säärane küpsetamise moodus arvestatakse ka tarbijate kooperatsiooni leivatööstuse toodangusse; leivaküpsetusele talupojaahjudes tuleb vaadata kui kodutöötajate kaudu tööstuse organiseerimisele.

Leivatööstuse toodang jagatakse kõigepealt kahte liiki: leib ja mitmesugused leiva-saiatooted (rõngaskuivikud, kuivikud, väikesaiad jms.). Leib jagatakse omakorda jahu liikide ja sortide järgi: liht-rukkijahust leib „oboinaja“ (95%), kroovitud rukkijahust leib, peenleib rukkিপூlíst, liht-nisujahust leib ehk sepik (96%), II sordi jahust (85%), I sordi jahust (72%) ja kõrgema sordi, nisujahust (30%). Sõja-aastail küpsetati segatud jahust leiba — rukki- ja nisujahu oli segatud teiste kultuuridega (oder, kaer, mais) ja kartulilisandiga. Kõigi nende liikide ja sortide osas näidatakse aruandluses küpsetatud leiva ja küpsetamiseks tarvitatud jahu kogus. Kõigi leivaliikide ja sortide järgi näidatakse leiva-

küpsetamiseks tarvitatud kõigi jahusortide kogus ühes lisanditega (nõndanimetatud segu-kombinatsioon), kui lisandina tarvitatakse kartuleid, siis tuleb see vastavalt kinnitatud koefitsiendile ümber arvestada jahule: 3,4 kg kartuleid 1 kg jahu vastu. Need paralleelsed andmed ei võimalda järeldusi teha ainult toodangu mahu ja kulutatud tooraine kohta, vaid ka välja arvutada toodangu väljaküpsetamise protsenti kulutatud jahust.

See näitaja kujutab endast väljaküpsetatud leiva ja selleks tarvitatud jahu koguse protsendilist suhet ja osutub leivatööstuse tähtsamaks kvaliteedinäitajaks. Sisuliselt iseloomustab see juurdeküpsetuse suhtelist suurust, s. o. kaalu kasvu leivas, võrreldes küpsetamiseks tarvitatud toorainega, taina valmistamisel jahule lisandatud vee arvel. Kaubandusministeeriumi poolt on kinnitatud igale leivaliigile ja -sordile toodangu väljaküpsetamise normid %-des tarvitatud jahu kogusest. Kui nimetatud normide ületamine ei toimu leiva kvaliteedi arvel, siis see suurendab toodangut, säästab toorainet, tagab leivatööstuse kasumiga töötamise ja on neil juhtudel positiivseks nähtuseks. Kuid täiesti lubamatu on normide ületamine madala kvaliteedi arvel, toorevõitu poolküpsetamata leiva väljastamise teel. Leivaküpsetuse toodangut liigitatakse ka küpsetusviisi järgi — leib jagatakse põrandaleivaks, mis küpsetatakse ilma vormita, otse ahju põrandal, ja erilistes vormides küpsetatud vormileivaks, kuid ka kaalu järgi, s. o. ühe leivapätsi kaalu järgi. Säärane jaotus on tähtis leiva kvaliteedi iseloomustamiseks ja toodangu väljaküpsetusnormide kindlaks määramiseks, kuna normid erinevad mitmesuguste küpsetusviiside ja mitmesuguste kaalude puhul.

Statistiline aruandlus arvestab leivatööstuse toodangut ainult koguseliselt, kaaluliselt. Üksikute leiva- ja leiva-saiatoodete liikide ja sortide kaaluandmete liitmisel saame leivatööstuse koondkokkuvõtted. Rukkileiva tsentnerite arv liidetakse kõrgemasordilise nisujahust leiva tsentnerite arvuga ja rõngaskuivikute ja väikesaiade tsentnerite arvuga. Sel viisil liidetud koondkokkuvõtetes kaovad ja hääbuvad leivatoodete eri liikide ja -sortide kvaliteedilised erinevused. Sellepärast on ilmingimata tarvilik pidada paralleelselt koguselisele arvestusele ka hinnalist arvestust, milles väljendub väljastatud toodangu kvaliteediline erinevus.

Küpsetuse väärtust hulgiväljalaske-hindadega (ilma käibemaksuta) ja omahinnaga arvestatakse raamatupidamise kvartali ja aastaaruannetes.

Leivahindade muutmise puhul ei võimalda leivaküpsetuse maksumus ülevaadet leivatööstuse toodangu füüsilise mahu dünaamikast. Selle dünaamika selgitamiseks tuleks toodangu arvestust pidada püsivhindades, nagu seda teostatakse meie suurtööstustes. Säärast arvestust oleks eriti raske pidada väikestes kooperatiivorganisatsioonides, mistõttu seda ei ole ka kooperatiivsüsteemis rakendatud. NSVL Statistika Keskvalitsus teostab tarbijate kooperatsiooni koondaruannete põhjal kogu leivatööstuse toodangu ümberarvutamist 1926/27. majandusaasta püsivhindadesse.

Leivatööstuse tooraine, kütte ja töötajate arvestus.

Väike-leivatööstuste tähtsamateks tootmise teguriteks on tooraine, peamiselt jahu, küttepuid ja tööjõud. Jahukulutust arvestatakse ülalmainitud toodangut iseloomustavas aruandetabelis.

Paralleelselt sellega on kauplevais ja leivaküpsetamise organisatsioonides kehtiv eriline turufondi jahu ja tangainete kulutamise kuuaruanne, vorm nr. 1-vili, milles näidatakse koguseliselt tsentraliseeritud fondist saadud jahu, tangainete ja makaronide jäägid kuu algul, nende saabumine organisatsiooni kuu jooksul, kulutatud leivaküpsetamiseks, kulutatud muuks otstarbeks ja jäägid kuu lõpul. Selle aruandluse põhiliseks otstarbeks on rangelt kontrollida tsentraliseeritud fondi jahu ja tangainete kulutust.

Leivaküpsetamise kuuaruanded (vorm nr. 3, tabel I) sisaldavad alatabeli, kus on näidatud tootmisotstarbeline küttekulu kuu jooksul ja kütte jäägid kuu lõpul. Küttematerjalide liikumist näidatakse aruandes leivatööstustes kasutatavate kütteleikide järgi naturaalmõõtühikuis, küttepuid — ruumimeetrites, turvas ja brikett — tsentnerites, kivisüsi — tsentnerites, samuti teised kohalikud kütteleigid (õled jms.). Küttekulutuse ja küttejääkide üldtagajärgede saamiseks tuleb mitmesugused kütteleigid ümber arvutada ühele liigile, nõndanimetatud tingküttele, mis sisaldab ühes kilogrammis 7000 kalorit. Ümberarvutamine teostatakse kinnitatud koe-

fitsientide alusel vastavalt mitmesuguste kütteliikide soojusväärtusele.

Näiteks naftakütte kinnitatud koefitsient on — 1,43, Donbassi kivisöel — 0,98, Moskva-alusel kivisöel — 0,46, turbal — 0,45, okaspuuküttel — 0,43 lehtpuuküttel — 0,42.

Nagu on märgitud juba X peatükis, sisaldab tööjõuaruanne andmeid leivatööstustes töötajate arvu kohta seisuga aruandekuul algul ja lõpul, kusjuures töötajate üldarvust on eriti välja toodud — tootvad töölised.

Sama aruanne sisaldab ka andmeid leivatööstusala töötajatele aruandekuul arvestatud töötasude kohta. Kõik need ülalnimetatud näitajad võimaldavad teha järeldusi leivatööstuse toorainetega, küttega ja tööjõuga kindlustamise, tootmise põhielementide ratsionaalse kasutamise ja leivatööstuse tööjõudluse kohta.

Leivatööstuste võrgu arvestus.

Kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad andmeid leivatööstuste arvu kohta. Vastupidiselt jaekaubanduse ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtete võrgu arvestamisele arvestatakse leivatööstuste alal kogu tarbijate koostööle kuuluvat pagaritööstuste võrku, nii aruandeperioodi lõpul tegutsevaid kui ka mitmesugustel põhjustel mittetegutsevaid ettevõtteid. Paralleelselt sellega näidatakse aruandluses aruande tähtpäeval faktiliselt tegutsevate leivatööstuste arv.

Leivatööstuste põhiliseks sisustuseks on leivaahjud. Ahjud määravad kindlaks leivatööstuste tootmisvõimsuse, s. o. toodangu koguse, mida on võimalik väljastada ühel ajavahemikul (öö-päeva, vahetuse jne. jooksul).

Leivaahjude võimsuse tähtsamaks teguriks on nende põrandapind, kuhu paigutatakse küpsetamiseks leiba. Mida suurem on põrandapind, seda rohkem leiba on võimalik toota ühe küpsetuskorraga. Leivatööstuste tootmisvõimsuse iseloomustamiseks näidatakse leivatööstuste võrgu aruannetes samuti ka andmeid tegutsevate leivatööstuste ahjude üldpõrandapinna kohta.

Leivatööstuse aruandluse koostamise andmete allikad.

Leivatööstuse aruandluse põhilised näitajad võetakse raamatupidamise arvestusest. Toodangu väljatuleku ja jahu kulutamise andmed leivaliikide ja -sortide järgi näidatakse analüütilise arvestuse arve järgi „Ettevõtete ekspluateerimine“. Küttematerjalide kulutuse ja jääkide andmed saadakse analüütilise arvestuse arve järgi „Materjalid“.

Brigaadi tootmisleht on algdokumendiks, millele põhjeneb leivatööstuse arvestus, kuna tootmislehel on märgitud brigaadile välja antud jahu ja teist liiki toorainete kogus, väljaküpsetatud toodete kogus, antud päeval töötanud brigaadi liikmete arv, tehtud töötundide arv ja terve rida muid tarvilikke näitajaid.

Leivatööstuse aruandluse analüüsimine.

Tootmise plaani täitmise analüüsimisel tuleb arvestada asjaolu, et plaaniga on hõlmatud kogu toodangu maht. Sellepärast tuleb seda võrrelda nii oma kui ka tellija jahust, leivatööstustes ja talupojaahjudes välja küpsetatud leiva üldkogusega.

Plaaniga kõrvutamist ja dünaamilises läbilõikes võrdlemist tuleb teostada mitte ainult väljaküpsetuse üldmahu, vaid ka toodangu üksikute liikide ja sortide järgi, et näidata asetleidnud plaanist kõrvalekaldumisi või toodangu koosseisu muudatusi.

Kuna toodang protsentides kulutatud jahule osutub üheks põhiliseks leivatööstuse kvaliteedi näitajaks, siis üheks tähtsamaks analüüsimise suunaks on meil toodete iga liigi ja sordi osas tegeliku väljaküpsetuse protsendi võrdlemine kinnitatud normidega.

Küttematerjalide ratsionaalse kulutamise iseloomustamiseks tuleb välja arvutada keskmine küttematerjali kulutus toodangu ühele tonnile, millise näitarvu saame kogu tarvitatud kütte jagamisel leivatööstustes välja küpsetatud toodangu kogusele (välja arvatud leivaküpsetus talupojaahjudes). Juhul, kui on tarvitatud mitut liiki kütet, siis tuleb see esmalt vastavate koefitsientide alusel ümber arvutada tingküttele. Ühe tonni leiva küpsetamiseks tarvitatud kesk-

mise küttekulu võrdlus kinnitatud normidega võimaldab teha järeldusi küttematerjalide kokkuhoidmisest ja selle ülekulutamise vastu võitlemisest.

Leivatööstuse võimsuse kasutamise iseloomustamiseks võrreldakse tegelikku leiva väljaküpsetust samal ajavahe-
mikul maksimaalse võimalikkusega täie koormatuse juures. Selleks tuleb kõigepealt välja arvutada leivatööstuse võimsus. Leivatööstuse võimsuse kindlaksmääramiseks tuleb leivaahju põrandapind korrutada leivaahju ühelt ruutmeet-
rikt ühe küpsetuse puhul saadava leivakogusega (üks põrandakäive) põrandakäivete arvuga ühes vahetuses, vahetuste arvuga öö-päevas ja aruandeperioodi tööpäevade arvuga. Kuna kõik korrutise liigesed kindla leivaliigi ja ühesuguse kütteaine kasutamise puhul, välja arvatud ahju-
põranda pind, osutuvad muutmatuteks suurusteks, ahju-
põrandate pindala on aga näidatud aruandluses, siis ei tekita võimsuse väljaarvutamine raskusi. Kõrvuti toor-
ainete, küttematerjalide ja tööstusliku võimsuse kasutamise ulatuse iseloomustamisega tuleb analüüsimisel selgitada, mil määral on leivatööstuse tegevus kindlustatud olemas-
olevate jahu- ja küttematerjalide tagavaradega. Selleks tuleb välja arvutada, mitmeks päevaks jätkub olemasole-
vaid jahu ja küttematerjalide jääke, jagades nii üht kui teist keskmisele päeva kulutusele.

Tööliste tööjõudluse ja nende kasutamise analüüsimist teostatakse tööjõudluse näitajate alusel. Tööjõudlust leiva-
tööstustes arvutatakse kõige lihtsamal meetodil, s. o. väl-
jastatud toodangu kogus jagatakse tootvate tööliste keskmise nimistulise arvuga. Toodangu sortimendi mitmekesi-
mise ja muudatuste puhul võime teha selle meetodi kasu-
tamisel olulisi vigu, mispärast tuleb tööjõudluse analüüsi-
misel tingimata arvestada toodangu koosseisu ja selles aset leidnud muudatusi.

Leivatööstuse tulukus ja omahind peegelduvad raamatu-
pidamise kvartali- ja aastaaruannetes, kus on eri tabelis
näidatud kõik leivatööstuse kulud, nende jaotamisega üksikute kulupostide kaupa ja toodangu maksumus hulgi-välja-
laskehindades (ilma käibemaksuta). Kogu tööstuskulude
aldsumma kujutab endast toodangu omahinda. Hulgivälja-
laske maksumuse ja omahinna vahe näitab meile leiva-
tööstuse rentaablust. Iga liiki võrdlemisel tuleb nii oma-

hind kui ka rentaablus arvutada ühele kindlale toodanguüksusele, s. o. tuleb välja arvutada ühe tonni omahind ning leiva ja leiva-saiatoodete ühele tonnile langev kasum või kahjum. Siinjuures tuleb arvestada seda, et kuna aruandlus ei näita tööstuskulusid toodete liikide järgi, vaid kogu toodangule, siis osutuvad igasugused omahinna võrdlemised eriti tinglikeks ega võimalda teha küllaldaselt põhjendatud järeldusi.

XIII PEATUKK.

TOOSTUSTEgevuse STATISTIKA.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI TOOSTUS- ETTEVÖTTED.

Peale leivatööstuste omab tarbijate kooperatsiooni süsteem laialdast võrku erisugustesse tööstusharudesse kuuluvaid mitmesuguseid laiatarbekaupu töötlevaid tööstusettevõtteid. Eriti tunduval tõusuteel arenes tarbijate kooperatsiooni tööstuslik tegevus Suure Isamaasõja aastatel, kuna siis tehti tarbijate kooperatsioonile ülesandeks suurendada maaelanikkonna kaupadega varustamist omatööstuse ja kohalike ressursside arvel.

Tarbijate kooperatsiooni tööstusettevõtete seas omavad suuremat tähtsust põllumajandussaaduste töötlemise ettevõtted (juur- ja puuvilja kuivatused, hapenduse ja soolamise punktid, seeneköögid) alkoholita jookide, mööbli, jalatsite, õmblustoodete, pudukaupade, puidutöötlemise jne. tööstused.

TOOSTUSSTATISTIKA PÕHINÄITAJAD.

Seoses tarbijate kooperatsiooni tootmise kasvuga kerkis tarvidus võtta nõukogude kooperatiivkaubanduse statistika kursusse sisse tööstuse põhiküsimuste statistilise vaatluse teostamine.

TOOSTUSTOODANGU ARVESTAMINE.

Toodang — see on inimtöõjõu kulutuse tulemus ja samaaegselt tootmistegevuse tulemusena saadud tarbimisvää-

tuste kogum. Statistika ülesandeks on — arvestada väljastatud toodangu mahtu, selle koostist ja kasutamist.

Toodang koosneb: a) valmistoodetest, s. o. antud ettevõttes (vabrikus, tehases, töökojas) täiesti lõplikul kujul valmistatud tooteist; b) pooltoodetest (poolvabrikaatidest) — toodetest, mille töötlemine antud tsehhis on lõppenud, kuid mis vajavad edasist täiendavat töötlemist sama ettevõtte teistes tsehhides; c) lõpetamata toodangust, s. o. tsehhide tootmisprotsessis olevatest lõpetamata esemetest ja üksikosadest ja d) nõndanimetatud teenustest, s. o. abitsehhide tööst (oma elektrijaam, remonditsehh jne.). Ainult mõnedes pikaldaselt kestva tootmisperioodiga tööstusharudes (masina-, laevaehituse, turbatööstuse jne. suuretevõtteis) arvatakse lõpetamata toodang toodangu hulka. Sääraseid tööstusharusid tarbijate kooperatsioonis peaaegu ei leidugi. Tarbijate kooperatsiooni väiketööstustel tava kohaselt peaaegu ei olegi abitsehhe. Sellepärast koosneb tarbijate kooperatsiooni tootmisettevõtete toodang peaaesjalikult valmistoodetest ja harvemal juhudel ka pooltoodetest.

Tööstuse üldmahtu hinnalises väljendis iseloomustab näitaja, nõndanimetatud kogutoodang. Seda on võimalik välja arvutada mitmesuguste meetodite põhjal; peaaesjalikult arvutatakse kogutoodangut tehase meetodil. Siia arvatakse kogu ettevõtte toodang, välja arvatud selle sisemine korduv arvestus; järelikult kuuluvad siia kõik valmistooted, aga muud toodangu elemendid (pooltooted, lõpetamata toodang, teenused) ainult selles osas, mida ei tarvitatud valmistoodete valmistamiseks, s. o. realiseeriti väljapoole ettevõtet või jäi aruandeperioodi lõpuks töötlemata.

Tehase meetodi järgi arvestatud kogutoodangusse ei arvata tehases enese kasutamiseks toodetud pooltooteid (teenuseid). Kogutoodang vastab tööstusse paigutatud tööjõu kogusele, kuid see ei iseloomusta tööstusest tarbijakonnale väljastatud väärtusi, kuna sellesse arvatakse ka pooltoodete ja lõpetamata toodangu jäägid, mida tarbijakond ei saa veel kasutada enne lõplikku töötlemist. Toodang — tarbimisväärtuste kogumikuna peegeldub nõndanimetatud kaubatoodangus. Realiseeritud või realiseerimisele kuuluvat toodangut nimetatakse kaubatoodanguks.

Sellesse arvatakse kõik valmistooted ja ainult realiseeritud pooltooted ja teenused.

Pooltoodete ja lõpetamata toodangu jääke kaubatoodangus ei näidata. Kogutoodangu ja kaubatoodangu vahe tellija toorainest (materjalist) töötlemisel määratakse kindlaks veel selle tooraine väärtusega, tellija tooraine väärtus arvutatakse kogutoodangusse, kuid kaubatoodangusse seda ei arvata.

Vaadeldes toodangut kogu rahvamajanduse ulatuses, tuleb arvestada asjaolu, et nii kogutoodangus kui ka kaubatoodangus esineb korduv arvestus, s. o. üks ja sama toodang võib leida arvestamist mitu korda. Suhkur läheb kondiitritoodete, riidekangad — õmblustoodete ja nahk — jalatsite koosseisu, ja kui arvestada kõigi nende tööstusharude toodangut, siis arvestatakse neis suhkur, kangad ja nahk kahekordselt. Rahvamajanduse lõpliku toodangu iseloomustavaks näitajaks, ilma korduva arvestuseta rahvamajanduses, osutub nõndanimetatud puhastoodang. Seda on võimalik välja arvutada, kui kogutoodangust lahutame kõik tööstuse materiaalsed kulutused (tooraine, küte, abimaterjalid, seadmete amortisatsioon jne.), kuna need osutuvad varem loodud toodanguks. Puhastoodangut arvestab NSV Liidu Statistika Keskvalitsus ainult tervikuna kogu rahvamajanduse ulatuses.

Ülalnimetatud toodangu iga näitaja omab erilist mõtet ja tähtsust. Need osutuvad kõik väga mitmekesiseid toodete liike ja toodangu elemente ühendavateks koondnäitajateks. Need koondnäitajad väljendatakse ainult hinnaliselt, kuna kõigi toodangu liikide ühiseks mõõtühikuks võib olla ainult nende väärtus. Tööstuse hinnalist arvestust peetakse tööstuse hulgiväljalaskehindades (koos käibemaksuga) ja ettevõtte hindades (ilma käibemaksuta).

Paralleelselt sellega peetakse tööstustoodangu arvestust ka koguselises, naturaälväljendis (mõõtühikutes). Koguselist arvestust peetakse üksikute toodanguliikide järgi, iga tooteliigi järgi, kuid arvestades toodangu mitmekesisust ei ole muidugi võimalust neid andmeid üldistada, s. o. ümber arvutada kilogramme, liitreid, tükke, ruutmeetreid jne. ühele mõõtühikule.

TOO ARVESTAMINE TOOSTUSES.

Töõjõud on tööstusliku tegevuse tähtsamaks teguriks. Tööstuses kasutatavat töõjõu hulka näidatakse töötajate arvu või tööaja kasutamise arvestuses. Töötajate arvuna arvestatakse kas nimistulist arvu, s. o. ettevõtte nimekirjades näidatud arvu (vt. peatükk X) või kui tööle ilmunute arvu, s. o. tööle ilmunute ja tegelikult töötavate arvu. Nimistuline töötajate arv näitab ettevõtte käsutuses olevat töõjõu hulka, tööle ilmunute arv — tegelikult kasutatud töõjõu hulka.

Töõaja arvestust peetakse inim-töõpäevades ja inim-töõtundides.

Töõjõu arvestus nõuab kõigi töötajate liigitamist sõltuvalt sooritatavast tööst. Vastavalt sellele tunnusele on tööstusstatistikas kehtiv alljärgnev töötajate liigitamine: 1) töölisel, 2) insener-tehniline personaal, 3) teenistujad, 4) noorem teenindav personaal ja 5) õpilased. Töölised jagatakse omakorda tootvateks, s. o. vahetult tootmisprotsessis töötavad ja abitööliseks (mittetootvateks). Paralleelselt töötajate arvu ja tööaja arvestamisega hõlmab tööstuse töõjõu statistika ka töötasufondide arvestust, jaotatult vastavalt nendesse kategooriatesse, millisesse on liigitatud kõik töötajad. Töötasufondi mõiste ja sisu on antud X peatükis.

Tähtsamateks tööstuse kvaliteedi näitajateks on töõjõudlus ja toodangu omahind.

Töõjõudluse mõõtmiseks tööstuses on tarvitusele võetud mitmesugused meetodid. Neist on põhilisemad ja laialdasemalt kasutatavad:

a) naturaalmehod seisneb selles, et töötletud toodangu üldkogus jagatakse tööajaga. See mehod annab töõjõudlustes enam-vähem õigema ja selgema ülevaate; kuid seda kasutatakse ainult ühesugust või omavahel võrreldavat toodangut väljalaskvates tööstusharudes;

b) arvestus- või tingühikute mehod erineb eelmisest mehodist sellega, et seda on võimalik kasutada ka mitmekesise toodangu arvestamisel. Mitmesugused toodanguliigid arvestatakse vastavalt nende töõmahule, ühele liigile, kindlaks määratud koefitsientide alusel. Näiteks näidatakse konservitööstuses kogu toodangut neljasajagrammiliste ting-

purkide arvuna, vaguniehituse tööstusharus arvutatakse iga liiki vagunid ümber — kaheteljega vaguniteks jne. Tingimõõtühikutes näidatud toodang jagatakse tööajaga;

c) hinnalise meetodi juures 1926/27. majandusaasta püsihindades arvestatud kogutoodangu väärtus jagatakse tööajaga. Meetod on lihtne ja kergeltkäsitatav ning seda kasutatakse laialt rahvamajanduslikes väljaarvutamistes. Üksikutes ettevõtetes, kus on valmistatud tööstustoodangu sortimendis aset leidnud tunduvad muudatused, võib see põhjustada olulisi häireid tööjõudluse dünaamika väljaarvutamisel;

d) töömeetodit väljendab suhe ajas, mida oleks pidanud kulutama aruandeperioodi toodangule baasperioodi tööjõudluse juures aruandeperioodis tegelikult tarvitatud tööajale. Selle suhte lugeja arvutamiseks on tarvilik aruandeperioodil väljalastud iga liiki toodangu kogust korrutada ajaga, mis kulutati toodanguühikule baasperioodil. See meetod annab väga täpse ja õige ülevaate tööjõudluse dünaamikast, kuid seda võib kasutada ainult toodangu iga liigile kasutatud tööaja arvestuse tingimusel, mida praktikas kaugeltki ei teostata — eriti väiketööstustes;

e) normeeritud aja meetod seisneb aruandeperioodi toodangule normi järgi arvutatud ajakulutuse kõrvutamises tegelikult töötlemiseks kasutatud ajaga. See võrdlus näitab, mil määral täidetakse keskmiselt ettenähtud norme. Aruandeperioodi normide täitmise astme võrdlus baasperioodi sama normide täitmise astmega näitab meile tööjõudluse dünaamikat. See meetod on kasutatav ettevõtetes, kus on rakendatud tehniline normeerimine, kuid mida väiketööstustes kaugeltki ei ole.

Omahind — see on toodanguühikule langevate tööstuskulude summa. Omahinna väljaarvutamist (kalkulatsiooni) teostab raamatupidamine. Tööstuskulud jagatakse otseseks, s. o. mis on tervikuna seoses teatud kindla toodangu-liigiga (tooraine, tootvate tööliste töötasu jms.), tsehhikuludeks, s. o. kulud, mida arvestatakse kogu tsehhile, ja tehase- või tööstuse üldkuludeks, mis on seoses kogu ettevõtte tegevusega. Tsehhi- ja tööstuse üldkulud jaotatakse tingimusi üksikutele toodangu liikidele, tihti proportsionaalselt töötavate tööliste töötasule. Selle arvestuse tulemusena saame nõndanimetatud tehase või tööstuse oma-

hinna. Juhul, kui liidame tööstuse omahinnale antud toodangule langeva toodangu realiseerimise (laokulud) ja tööstuse juhtimise kulud — saame nõndanimetatud kommerts-omahinna.

Statistika ülesandesse kuulub omahinna alandamise plaani täitmise ja dünaamika tundmaõppimine.

Omahinna tundmaõppimist teostatakse omahinna indeksi arvutamise alusel. Selle arvutamiseks kasutatakse statistika üldteoorias näidatud agregaatset valemit, mille olemus seisneb aruandeperioodi tööstuskulude suhtes aruandeperioodi toodangu baasperioodi omahinnaga arvutatud tööstuskulude summale.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI TÖÖSTUSETTEVÕTETE ARUANDLUS.

Tööstustegevuse alal on käesoleval ajal kehtiv kuu- ja aastaaruandlus. Kuuaruannetes (vorm nr. 3, tabel II) näidatakse aruandekuul töödeldud toodangut hulgiväljalaskehindades (tegelikes hindades, aga mitte püsivhindades). Peale selle kvartali- (vorm nr. 10-võrk) aga samuti ka aasta statistilises aruandes esitatakse andmeid ka tööstusettevõtete võrgu kohta aruandeperioodi algul ja lõpul, kusjuures see aruanne sisaldab nomenklatuurselt kuni 53 tööstusharu, kuuaruanne sisaldab nii koguseliselt kui ka summaliselt üle 40 toodangu üksiku põhiliigi. Aastaaruanne sisaldab üldiselt sama näitajate süsteemi, kusjuures igas tööstusharus on eraldi välja toodud aasta keskmine tööliste arv ja sellest kodutöötajaid. Tööstusharude ja toodete liikide nomenklatuur on aastaaruannetes veidi laiem ja üksikasjalisem kui kuuaruannetes. Sel viisil annab kehtiv aruandlus põhilise ülevaate tarbijate kooperatsiooni tööstusettevõtete arvu, koguselise ja hinnalise toodangu kohta. Aastaaruandes näidatud andmed tööliste keskmise arvu kohta aastas võimaldavad meil iseloomustada tööjõudlust väga ligikaudselt, mida on võimalik arvutada hinnalise meetodi kaasaabil, kuna on antud keskmine töötajate arv aastas ja toodang on väljendatud tegelikes, aga mitte püsivhindades. Suuremas osas tööstusharudes on võimatu kasutada naturaalmetodit tööjõudluse väljaarvutamisel, kuna nende

toodang on mitmekesine ja aruandes on toodud mitte kõigi, vaid ainult tähtsamate toodete liikide koguselised andmed.

Tööstusettevõtete toodangu omahind peegeldub raamatupidamise aruannetes. Nii kuu- kui ka aastaaruannetes on toodud toodete põhiliikide koguselised andmed paralleelselt nende maksumusega hulgiväljalaskehindades, mis võimaldab kindlaks määrata toodangu ühiku keskmise väljalaskehinna.

XIV PEATUKK.

PÖLLUMAJANDUSLIKE ABIKÄITISTE STATISTIKA.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI ABIMAJANDITE TÄHTSUS JA LIIGID.

Tarbijate kooperatsioon omas isegi ennesõjaaegsetel aastatel oma põllumajanduslike ettevõteteid, kuid nende arv ja osatähtsus olid sel ajal tähtsusetud. Peaaegu kõigis majanduslikes organisatsioonides, samuti ka tarbijate kooperatsioonis arenes laialdaselt Suure Isamaasõja aastatel põllumajanduslike abikäitiste (abimajandite) organiseerimine.

Abimajandite põhiülesandeks oli — laiendada tarbijate kooperatsiooni toidukaupade baasi, varustada kaubandusvõrku ja ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid selle põllumajandussaadustega.

Tarbijate kooperatsiooni kasutuses olid suuremalt osalt väheldase põllupinnaga abimajandid, millised arendati taimekasvatuse osas — juurvilja ja söödateravilja suunas ning loomakasvatuse alal — liha- ja piimatootmise suunas. Abimajandite arendamise tulemusena lülitati tarbijate kooperatsiooni aruandlusse põllumajanduse toodangu näitajaid. Need näitajad võimaldavad põhiliselt iseloomustada abimajandite toodangut ja selle kasutamist, samuti ka põllumajanduse tootmise põhilisi tegureid.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI VILJAKASVATUSE ARUANDLUS.

Viljakasvatuse toodangu mahu kindlaksmääramise tähtsamateks teguriteks on külvipinnad ja viljasaak.

Tarbijate kooperasiiooni abimajandites osutuvad põhiliselt külvatavateks viljaliikideks suviviljad: kartul, juurvilja, kaer, oder. Sellepärast peegeldub aruandluses esmaajoones ettevalmistused suviviljade külviks (viisteistpäevaku aruandlus alates 1. veebruarist kuni külvitööde alguseni) ja suviviljade külviki kõik (viisipäevaku telegraafiline aruanne, mida esitatakse külvikampaania perioodi algusest kuni lõpuni). Esimeses aruandes näidatakse andmeid ettevõtetud abinõude kohta, mis tagavad kõrgel agrotehnilisel tasemel normaalse külvitööde teostamise (ettevalmistus, sorteerimine, seemnete puhastamine, inventari remont jms.). Teises aruandes näidatakse kasvavas kokkuvõttes külvihooajate algusest kevadkülviplaani täitmise andmed, s. o. seemendatud pindala hektaaride arv. Pärast kevadkülvitööde lõppu koostatakse lõplik aruanne jooksva aasta külvitööde tulemuste kohta, milles näidatakse: kogu külvatud pindade hektaaride arv nii möödunud aasta sügisel taliviljade alla kui ka jooksva aastal suviviljade alla külvatud pindala, aga samuti ebasoodsates talvitingimustes hävinenud taliviljaoraste külvipinna hektaaride arv ja hävinenud taliviljaorastele kevadel teostatud korduv külviki alla võetud pindala. Kõik see võimaldab kindlaks määrata külvipinna üldulatust, s. o. seda pinda, millele kulutati seemneid. Siia kuuluvad nii tali- kui ka suvivilja külviki uuesti ülekülvatud pindade korduva arvestusega; samuti on võimalik kindlaks määrata külvatud pindala, kui üldse seemendatud pindalast maha arvata teistkordselt seemendatud pindala ja lõpuks kevadist tootvat pindala, kui üldisest külvipinnast lahutada kogu talvetingimustes hävinenud vilja pindala.

Põllumajanduslikku saaki on võimalik kindlaks määrata kahes mõttes: saak juurel, mis näitab kõike, mis kasvas ja mida oleks võimalik maksimaalselt koguda, kui ei oleks kadu, ja majanduslik saak, s. o. tegelikult kogutud saak. Saak juurel määratakse kindlaks esialgselt, enne viljade valmimist sovhooside ja kolhooside töötajate subjektiivsete hinnangute — saagilootuste kohaselt, aga pärast viljade lõplikku valmimist arvestatakse saaki juurel rea väikeste külvipindade (teraviljade osas — ühelt ruutmeetrit) valikmõõtmise alusel saadud toodangu koguse järgi. Tarbijate

kooperatsiooni abimajandid saaki juurel ei arvesta ja selle kohta aruandlust ei esita.

Majanduslik saak määratakse kindlaks pärast viljakoristamist kogutud toodangu üldkoguse arvestuse alusel kogu koristatud põllupinnale. Tarbijate kooperatsiooni abimajandite osas on kehtiv telegraafiline eri aruandlus dekaadide järgi, mis iseloomustab koristustööde käiku ja selle tulemusena kogutud toodangu hulka (s. o. majanduslikku saaki). Selles on näidatud kasvavas kokkuvõttes viljakoristuse hoogtöö algusest saadik koristatud pindala suurus ja sellelt pindalalt kogutud saak, eraldi teravilja-, kartuli-, juurvilja- ja söödakultuuride osas. Kuna koristustööd ühtivad harilikult järgneva aasta saagi ettevalmistuse sügistööde ajaga (sügiskünn, taliviljade külv), siis näidatakse selles aruandes ka taliviljade alla külvatud pindala hektaride arv ja sügiskünniga hõlmatud pindala.

Pärast koristustööde lõppu koostatakse lõplik koristustööde aruanne, milles näidatakse eraldi iga kultuuri järgi koristatud pindala ja kogutud saak.

Viljakasvatuse aastaaruandes näidatakse täpsustatud andmeid külvatud, koristatud ja pekstud vilja põllupinna kohta, kogutud põhitoodangu ja selle kasutamise kohta — riiklikeks normideks, ühiskondliku toitlustamise ja kaubandusvõrku üle antud toodangu kohta. Kõike seda näidatakse viljakultuurirühmade järgi dekaadilises aruandluses ette nähtud rühmituste kohaselt. Aasta-aruandluse andmed võimaldavad selgitada tali- ja suviviljapindalade üldhävinemist, see on külvi- ja koristuspindalade vahet; välja arvutada keskmist saaki hektaarilt, nii koristatud kui ka külvatud pindalalt, võime näha saadud toodangu üldmahtu ja selle kasutamist.

Statistiline aruandlus näitab viljakasvatuse toodangut ainult koguselises väljenduses. Toodangu ümberarvutamisel rahalisse väärtusse võime nende andmete põhjal kindlaks määrata kogutoodangut ja kaubatoodangut. Kõigi kogutud viljade hinnaline väljendus näitabki viljakasvatuse kogutoodangut (täpsema arvestuse juures tuleks viimases samuti näidata lõpetamata toodangu kasvu, s. o. taliviljade külvi-kulude maksumust, sügiskünni ja teisi järgneva aasta saagiga ühenduses olevaid töid, kuid kuna tarbijate kooperatsiooni abimajandites on taliviljade eri-

kaal tähtsusetu, siis selle tulemusena parandused lõpetamata toodangu osas ei avalda olulist muudatust kogutoodangu suurusele). Aruandes näidatud viljakasvatuse toodangu kasutamise andmed (antud riigile, antud ühiskondlikuks toitlustamiseks ja kaubandusvõrku) vastavad abimajandi kaubatoodangule, kuna selle all mõistetakse kõiki väljapoole põllumajanduse piire realiseeritud või realiseerimisele kuuluvat toodangut.

Aastaaruanded sisaldavad ka andmeid abimajandite arvu ja nende maafondi kohta, kusjuures on näidatud nende kultuurmaade üldpindala alajaotusega põhiliikide järgi: põld, heinamaa, karjamaa. Peale selle on seal ka näidatud abimajanditele kuuluvad põllumajanduslikud masinad ja inventar.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI LOOMAKASVATUSE ARUANDLUS.

Loomakasvatuse statistika põhiküsimused käsitavad kariloomade ja saadud loomakasvatuse toodangu arvestust. Kolhooside, sovhooside ja abimajandite ühistatud kariloomade arv peegeldub nende majandite erilistes aruannetes; kolhoosnikute, üksiktalupidajate ja linnaelanike individuaalses kasutuses olevate loomade arv tehakse kindlaks peaaegu igal aastal teostatava kariloomade loenduse andmeil.

Tarbijate kooperatsiooni kvartali- (vorm nr. 14 p/m) ja aastaaruandeis näidatakse erilises tabelis kariloomade ja lindude liikumist abimajandites. See tabel kujutab endast kariloomade käibearuannet piiratud kujul. Kariloomade käibe arendatud tabel on kehtiv suurtes loomakasvatuse majandites ja selles on näidatud: kariloomade arv aruandeperioodi algul ja lõpul; kariloomade saabumine mitmesugustest allikatest (juurdesündimine, ostmine, üleminek madalamast vanuserühmast kõrgemasse jms.); kariloomade arvu vähenemine mitmesugustel põhjustel (antud riigile normideks, müük, tapmine, lõppemine, üleminek kõrgematesse rühmadesse jms.). Säärane aruanne koostatakse eraldi iga liiki loomade kohta, rühmitades neid soo ja vanuserühmade järgi.

Kariloomade käibearuanne on bilansilise iseloomuga, s. o. algseis + juurdetulek peavad võrduma kogu väljaminekuga + lõppseis, kusjuures bilansseerivad mitte ainult üldtagajärjed, vaid ka kariloomade soo ja vanuse iga rühma andmed.

Tarbijate kooperatsiooni aruandlus näitab kariloomade käivet piiratud kujul ja nimelt: kariloomade arv (päid) aruandekvartali või -aasta algul, eraldi sellest emasloomade arv; veised, mullikad, emised, lambad, kitsed jne., juurdetulek aruandeperioodil, eraldi sellest sündivus oma majandis, väljaminek (vähenemine) aruandeperioodil, selles eraldi väljamineku põhisuunamised — riiklikud normid, vahetamine teist liiki loomade vastu, lõpmine, tagastamine algaalus (kariloomad, mis on võetud toidule teistest organisatsioonidest, tagastatakse neile toidule võtmise momendi kaaluga, kusjuures toitmisel saadud lihakaal jääb antud organisatsiooni kasuks) ja lõpuks kariloomade arv aruandeperioodi lõpul, samuti selles eraldi aruandeaastal sündinud noorkari ja tööhärjad. Need majanduskariloomade liikumist iseloomustavad näitajad esitatakse tootvate kariloomade põhiliikide läbilõikes: a) suured sarvloomad (veised), b) sead, c) lambad ja kitsed. Eraldi tabelis on näidatud mesilasperede, kodulindude ja küülikute arv aruandeperioodi algul ja lõpul.

Ülalnimetatud aruandluse näitajad võimaldavad teha järeldusi mitte ainult kariloomade seisukorrast ja dünaamikast, vaid ka väljaarvutada terve rea loomakasvatuse majandeid kvaliteediliselt iseloomustavaid koefitsiente. Nii võime välja arvutada noorloomade sündivust ühe emaslooma kohta ja nimelt: noorloomade arvu jagamisel antud perioodi keskmise emasloomade arvuga; karja lõpmise arvutamiseks võetakse iga liiki lõpnud kariloomade protsendiline suhe aruandeperioodi antud loomade keskmisele arvule; noorloomade lõpmise protsendi arvutamiseks tuleb võtta lõpnud noorloomade arvuline suhe kogu antud perioodi sündivusele, kuna tava kohaselt noorloomad saadakse harilikult sündivusest oma majandis; kariloomade soo ja vanuserühmade koosseisu iseloomustavaid suhteid emasloomade osatähtsus täiskasvanud loomade arvus, noorloomade osatähtsus kogu karjas.

Loetletud koefitsiendid omavad suurt tähtsust karja taastamise ja hooldamise analüüsimisel.

Paralleelselt karja üldise seisukorra ja liikumise peegeldusega sisaldab loomakasvatuse aruandlus ka näitajaid nuumamise-karjatamise operatsioonide alal. Kariloomade parema toitumuse saavutamiseks ja lihatoodangu suurendamiseks pannakse kariloomad nuumale või karjatamisele. Nuumamise-karjatamise operatsioonide efektiivsus määratakse kindlaks saadud lisakaaluga, s. o. kariloomade nuumal- ja karjatamisel-oleku ajal teostunud kaalu suurenemisega. Jagades üldise lisakaalu nuumal ja karjatamisel oldud päevade arvuga — saame keskmise päevase lisakaalu. Üldise ja keskmise päevase lisakaalu kindlaksmääramiseks tuleb teha kindlaks nuumalepanekukaal (loomade kaal nuumale panekul), äravõtukaal (kariloomade kaal nuumalt võtmisel) ning nuumal ja karjatamisel oldud päevade arv; kuid see nõuab loomade kaalumist nii nuumale panekul kui ka nuumalt võtmisel, mis tarbijate kooperasiioni väikeses abimajandites ei ole alati teostatav. Sellepärast ei võimalda aruandlus täpselt nuumamise tulemusi kindlaks teha, kuid siiski annab ülevaate selle tööala arenemisest, mõningate kaudsete näitajate põhjal isegi selle efektiivsusest. Nuumamise-karjatamise operatsioonide alal on keh tiv kvartaliaruandlus, kus näidatakse vastavalt kariloomade liikidele kvartalis nuumale pandud loomade arv, tapetud loomade arv ja tapmisest saadud liha kogus. Üksikasjalisemalt valgustatakse neid operatsioone aastaaruandeis, kus on näidatud aruandeperioodil nuumale pandud loomade arv, nuumalt võetud loomade arv, nuumalt võetud loomade eluskaal tsentnerites, saadud lihakaalu kogus tsentnerites ja loomade arv nuumal ja karjatamisel aruandeperioodi lõpul.

Nende andmete põhjal võime kindlaks määrata nuumalt võetud kariloomade keskmise eluskaalu. Nuumamise efektiivsusest ja tagajärgedest võime järeldusi teha nuumal-olnud loomade keskmise eluskaalu ja lisakaalu suuruse järgi.

Aruandlus sisaldab loomakasvatustoodangu põhiliikide saamist ja kasutamist iseloomustavaid näitajaid; toodangu sissetulek väljendub realiseerimiseks saadud liha ja eluskarja koguses, lüpstud piima, lammastelt ja kitsedelt püga-

tud villa, kalapüügi, kodulindudelt saadud munade ja oma mesilastarudest saadud mee koguses. Need andmed selgitavad ainult ühe osa kogutoodangust; kogutoodangu teine osa — see on kariloomade sündivus, juurdekasv ja lisa-kaal aruandeperioodil — näidatakse ainult osaliselt ülalnimetatud näitajate süsteemis. Toodangu kasutamist kajastavad näitajad: antud liha (ümberarvutatuna eluskaalule) ja villa riiklikeks normideks, antud piima ja piimasaadusi, elusloomi ja liha (ümberarvutatuna eluskaalule), elusaid ja tapetud kodulinde (ümberarvutatuna eluskaalule), mune ja mett ühiskondlikule toitlustamisele ja lõpuks tarvitatud piima vasikate ja põrsaste söötmiseks. Need toodangu kasutamise andmed annavad meile ülevaate loomakasvatuse kaubatoodangust, kuna see hõlmab nii riikliku varumise korras antud kui ka kaubandusvõrgu kaudu realiseeritudprodukte.

Loomakasvatusemajandi normaalse organiseerimise tähtsamaks tingimuseks on — loomasöödaga varustamise tagamine, mida on võimalik kindlaks määrata loomasöötdalaoseisude ja kulutuse arvestuste põhjal. Tarbijate koöperatsiooni aastaaruannetes näidatakse loomasöötdalaoseis aasta lõpul nende jaotamisega jõusöödaks, koresöödaks, kartuliteks ja söödajuurviljaks ning silosöödaks.

Tarbijate koöperatsiooni põllumajandusettevõtete statistilise aruandluse ülaltoodud näitajate süsteem ei anna veel selle majandusharu täielikku ja ammutamatut iseloomust. See ei näita energeetiliste ressursside (traktorite, hobuste, tööhärgade) ja inimtööjõu olukorda ja kasutamist. Inimtööjõu küsimuse ainsamad andmed — abimajandites töötajate arv ja töötasufond tervikuna kogu abimajandi kohta, ilma alajaotuseta eritegevusharude järgi, näidatakse tööjõu aruandes (vt. peatükk X) ühe reana.

Seesugused üldised andmed ei võimalda analüüsida abimajandites töötajate tööjõudlust, kuna abimajandites töötajate tööjõudlust ei ole võimalik välja arvutada teisiti kui ainult diferentseeritult tegevusharude ja tööde liikide järgi (näiteks: ühe töötaja poolt küntud, külvatud või koristatud pindala, ühe lüpsja poolt lüpsitud piima kogus jms.). Kogu põllumajanduse tööjõudluse üldnäitaja väljaarvutamiseks on nõutav kogu toodangu täielik arvestus rahalises väljenduses.

Põllumajanduslike ettevõtete toodangu väärtust näitavad raamatupidamise kvartali- ja aastaaruanded, kus on põllumajanduse toodangu omahinna iseloomustamiseks näidatud ka tootmiskulud.

XV PEATÜKK.

AUTO- JA HOBUTRASPORDI STATISTIKA.

AUTO- JA HOBUTRASPORDI TÄHTSUS TARBIJATE KOOPERATSIOONI TÖÖS JA STATISTIKA ÜLESANDED SELLE TUNDMAÕPPIMISEL.

Kaubakäibe arendamise üheks tähtsamaks tingimuseks on, et see oleks varustatud transpordiga.

Kaupade vedu tootmiskohtadest realiseerimise ja tarbimise kohtadesse osutub möödapääsematuks. Kaupade vedu teostatakse mitmet liiki transpordiga. Raudtee- ja veetranspordi kasutatakse peamiselt kaugemaavedudel, kohalikud kaupade vedod raudteejaamadest ja sadamatest kaubandusettevõtetele, ladudest kauplustesse jms. teostatakse veoauto- ja hobustranspordiga. Tarbijate kooperatsiooni organisatsioonide ja ettevõtete hajutatud asukohtade tõttu omab majandi transpordivahenditega varustamine ja normaalne transporditöö eriti suurt tähtsust. Tarbijate kooperatsiooni organisatsioonid kasutavad osalt renditud hobustransporti, osalt kolhooside transporti, kuid peamiselt kasutatakse oma transporti, organiseerides oma transpordimajandeid.

Ühenduses sellega on tarbijate kooperatsiooni statistika ülesandeks õppida tundma kooperatiivsüsteemile kuuluva transpordi olukorda, eriti kuivõrd on majandid varustatud oma transpordivahenditega, nende poolt teostatud vedude mahtu ja olemasolevate transpordivahendite kasutamise koefitsienti.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI ARUANDLUS TRANSPORDIVAHENDITE KOHTA.

Autotranspordivahendite arvu näidatakse tarbijate kooperatsiooni kvartali- ja aastaaruannetes. Aastaaruannetes näidatakse autode ja järelvankrite nimistuline arv aruande-

aasta lõpul. Kvartaliaruannetes antakse ainult veoautode ja järelvankrite nimistuline arv. Nimistulise arvu all mõistetakse kõiki antud organisatsiooni bilansis olevaid autosid ja järelvankreid. Autod jagatakse vastavalt nende sihitusele veoautodeks, sõiduautodeks ja pikappideks (poolveoautod pooltoonise mahutusega).

Vastavalt mootoriküttele jagatakse veoautod: bensiini-mootoriga, gaasigeneraatoriga ja diiselmootoriga veoautodeks.

Peale selle jagatakse autod vastavalt nende tüüpidele: GAZ (Gorki Autotehas), ZIS (Stalini-nimeline tehas Moskvas), JAG (Jaroslavl'i tehas), muud nõukogude tüübid ja välismaatüübid. Jagamine tüüpidesse on tähtis selles mõttes, et mitmesuguste tehaste autod omavad erisugust kandejõudu: GAZ-veoautode kandejõud on poolteist tonni, ZIS-id on kolmetonnised, JAG-id viietonnised. Kuna muud tüüpi autode kandejõud on väga mitmesugune, siis väljudes autode jaotusest nende tüüpide järgi on võimatu kindlaks määrata autopargi üldist kandejõudu. Selletõttu tuleb aruandes paralleelselt autode arvu andmetega näidata ka veoautode üldtonnaž.

Järelvankrid jagatakse üheteljelisteks ja kaheteljelisteks ja vastavalt sellele näidatakse nende nimistuline arv ja üldtonnaž.

Aastaruannetes on näidatud peale autode ja järelvankrite arvu ka andmed autotranspordi paigutamiskohtade (autogaraažide, muude autode paigutamiseks sobivate ehitiste ja ruumide) ja mitmet liiki remonditöökodade kohta.

Hobutranspordi alal sisaldab aruandlus andmeid hobuste ja teiste veoloomade (härgade, kaamelite jms.) liikumise kohta majandis. Veoloomade põhiliigist — hobustest — on eraldatud 3-aastased ja vanemad tööhobused.

Aruandes näidatakse veoloomade arv aruandeperioodi algul, suurenemine aruandeperioodil, vähenemine aruandeperioodil ja arv aruandeperioodi lõpul.

Veoloomade vähenemise üldarvust on eraldi välja toodud lõpnud ja väljapraagitud veoloomade arv.

AUTOTRANSPORDITÖÖ ARUANDLUS.

Tarbijate kooperasiiooni aruandluses näidatakse ainult veoautode pargi tööd. Autode töö põhiliseks algdokumendiks on teekonnaleht, kuhu on märgitud kõik päeva jooksul auto poolt tehtud tööd iseloomustavad näitajad: auto väljasõidu aeg garaazist ja auto saabumise aeg garaazi, iga reisi („otsa“) kohta on näidatud väljasõidu ja kohalejõudmise punktid, veetud koorma liik ja kogus, kulutatud kütteenete kogus jms.

Autotransporditöö määratakse kindlaks vastavalt kulutatud ajale, läbistatud kaugustele (nõndanimetatud läbijooksule) ja veetud koormatele. Kõiki neid andmeid näidatakse tarbijate kooperasiiooni kvartali- ja aastaaruannetes.

Autode tööaeg arvestatakse masin-päevades, kusjuures aruandes näidatakse masin-päevade üldarv majapidamises ja sellest masin-päevade arv tööil ning remondis ja remondi ootel. Masin-päevade majandis ja masin-päevade tööil ning remondis ja remondi ootel oleku vahe näitab kõigi tehniliselt korrasolevate autode seisupäevi.

Masin-päevade all majandis mõistetakse antud operatsiooni nimekirjades olevate autode päevade üldarvu. Järelikult, kui kõik autod olid aasta kestel ettevõtte nimestikes, siis võrdub masin-päevade arv majandis autode arvuga, korrutatud päevade arvuga aastas. Masin-päevadeks tööil arvestatakse kõiki neid päevi, mil autod olid tööil, hoolimata sellest, mitu tundi need töötasid ühel või teisel päeval. Palju täpsemalt määratleb autode tööaega näitaja „masin-tunde töös“. Selle näitaja saame teekonnalehtedest, kuna nendes on märgitud autode töölemineku aeg ja tööil saabumise aeg päeva lõpul. Autode töölemineku ja tööil saabumise aja vahe näitab antud veoauto tööil oldud tundide arvu päevas. Liites aruandeperioodi kõigil päevadel kõigi veoautode tööiloldud tundide arvu — saame masin-tundide üldarvu. Eraldi arvestatakse järelvankrite tööaega, analoogiliselt masinatele, järelvankrite arvu järgi majandis, kui ka tööil ja remondi ootel.

Transporditööd arvestatakse veetud veoste kogustega ja veoste vedamise kaugustega. Veoautode poolt läbi sõidetud teed peegeldab aruandluses läbijooks, kusjuures eraldi

arvestatakse kõigi veoautode üldläbijooks kilomeetrites ja sellest nende läbijooks koormaga. Üldläbijooksu ja koormaga läbijooksu vahe kujutab endast koormata sõitu ja nõndanimetatud null-läbijooksu (teekond garaažist esimese laadimiskohani ja teekond viimasest mahalaadimise kohast garaaži).

Koormaga läbijooksu arvestatakse teekonnalehtede järgi, kus on märgitud iga üksiku sõidu kohta peale- ja mahalaadimise punktid, üldläbijooksud vastavalt kilomeetri- lugeja näitudele.

Kõigil veoautodel veetud koormate üldkogust tonnides näidatakse aruandluses üldsummana, ilma jaotuseta veetud koormaliikide järgi. Eraldi on välja toodud järelvankritel veetud koormate kogus. Andmed veetud koguse kohta (tonnides) saame samuti teekonnalehtedest. Transporditöö koond-mõõtühikuks on tonn-kilomeeter, s. o. ühe tonni raskuse koorma vedu ühe kilomeetri kaugusele. Sel viisil näitab tonn-kilomeeter veetud koormate kogust ja samuti — kui kaugele on koormaid veetud. Autotransporditöö aruannetes näidatakse kõigi veoautode ja järelvankrite poolt tehtud tonn-kilomeetrite üldarv, sellest eraldades järelvankritel tehtud tonn-kilomeetrite arvu. Tonn-kilomeetreid arvestatakse teekonnalehtede järgi, nimelt iga üksiku sõidu puhul veetud koorma kaalu korrutades kaugusega (kilomeetrite arvuga), kuhu koorem veeti. Nende andmete summa kõigi teekonnalehtede järgi annab meile kogu autopargi tehtud tonn-kilomeetrite üldarvu. Autotransporditöö aruandlus näitab ka kütteainete kulutust, kusjuures tegelikult kulutatud kütteainekogus liitrites kõrvutatakse tegeliku läbijooksule ette nähtud kinnitatud normidega.

Kütteainete kulutuse normid kinnitatakse 100 kilomeetri läbijooksule; normid on mitmesuguste autotüüpide juures erinevad; näiteks tüüp GAZ/-AA — 20,5 liitrit; ZIS-5 — 34 liitrit; JAG — 47 liitrit.

Seoses sellega näidatakse aruandluses veoautode üldläbijooks, kütteainete kulutus ja masin-päevade arv majandis, — tööl ning remondis, eraldi bensiinimootoriga ja gaasigeneraatoriga veoautode ning üksikute autotüüpide läbilõikes. Muud näitajad antakse ainult bensiinimootoriga ja gaasigeneraatoriga veoautode läbilõikes.

Autotranspordi-majandis osutub eriti möödapääsematuks

autode ja väliskummide remondi teostamine. Kvartali- ja aastaaruannetes näidatakse teostatud autoremontide arv nende jaotusega kapitaal- ja keskmisteks remontideks, eraldi bensiinimootoriga ja gaasigeneraatoriga autode osas ning ühtlasi remonditud auto väliskummide arv. Samuti on toodud üldnimetatud aruannetes summalsed andmed autode tagavaraosade valmistamise ja remontimise kohta.

Aastaaruanded sisaldavad autotranspordi tööjõudu ise-loomustavaid näitajaid ja nimelt: andmeid nimistulise töötajate arvu kohta aasta lõpul, keskmise nimistulise töötajate arvu kohta aastas ja neile aasta jooksul arvestatud töötasude kohta. Need näitajad antakse autotranspordis töötajate üldarvu kohta, neist eraldades veoautode juhid, remonditöölised ja eriti laadijad. Ja lõpuks näidatakse aastaaruannetes, autotransporditöö omahinna väljaarvutamiseks, veoautode kulude üldsumma, välja arvatud peale ja mahalaadimistööde ja kapitaalremondi väärtus.

Organisatsiooni põhivahendite väärtust taastava kapitaalremondi maksumus näidatakse aruandes eraldi.

Tarbijate kooperasiiooni kvartali- ja aastaaruanded sisaldavad piiratud ringi näitajaid hobutransporditöö kohta. Neis aruannetes on esitatud andmeid hobutransporditöö kohta, ja nimelt: tööhobuste (veoloomade) keskmine nimistuline arv aruandeperioodil, hobupäevade arv majandis ja sellest hobupäevade arv töö- veoloomade läbilõikes (tööhobused, tööhärjad, kaamelid jms.).

Kui jagame hobupäevade arvu majandis aruandeperioodi kalendripäevadega, siis kuiutab saadud tulemus endast tööveoloomade keskmist nimistulist arvu. Andmeid veoloomade töö kohta esitavad ainult need hobumajandid, kes omavad viis ja rohkem hobust.

Hobutransporditööd iseloomustatakse veetud koormate kogusega tonnides ja tehtud tonn-kilomeetritega. Hobutranspordi tööjõu olukorda valgustatakse näitajates: keskmine nimistuline hobusemeeste arv ja neile arvestatud töötasu summa.

Samuti nagu autotranspordi alal, näidatakse ka siin kulude üldsumma hobutranspordi-vedudel.

AUTOTRASPORDI ARUANDLUSE ANALUUSIMINE.

Peale kõigi majandusharudele ühise aruandluse analüüsimise suuna, plaani täitmise ja dünaamika analüüsimise põhiliste töomahuliste näitajate ulatuse — veetud koormate ja tehtud tonn-kilomeetrite järgi, — teostatakse transporditöö analüüsi rea suhteliste ja keskmiste suuruste (näitajate) väljaarvutamise alusel, mis iseloomustavad transpordiabinõude töö efektiivsust ja kasutamise astet.

Tähtsamateks ja huvitavamateks autotransporditöö näitajateks on:

- a) Autopargi kasutamise koefitsient, mis arvutatakse välja kui töölolevate autode masin-päevade suhet üldise majandis viibimise masin-päevade arvuga ja näitab, mil määral on kasutatud veoautosid tööaja seiskohalt. Mida väiksem on see koefitsient, seda rohkem on mitmesugustel põhjustel tööaega kaduma läinud. Pargi kasutamise koefitsient iseloomustab tööpäevades arvestatud aja kasutamise astet, kuid selles ei peegeldu tööaja kasutamine tööpäeva vältel ega auto tööpäeva tiheduse (tööaja pikkuse) aste.
- b) Tööpäeva tiheduse (pikkuse) astet võime kindlaks määrata masina tööpäeva kasutamise koefitsiendi järgi, mis kujutab endast keskmise tegeliku tööpäeva ja normaalse kinnitatud plaanikohase tööpäeva pikkuse suhet; keskmise tegeliku auto tööpäeva pikkuse saame aga tööülesandeis viibitud masin-tundide arvu jagamisega töölolevate masin-päevade arvuga.
- c) Veoautode läbijooksu kasutamise koefitsient arvutatakse kui autode koormaga läbijooksu kilomeetrite arvu suhet üldise läbijooksu (koormaga ja tühjalt) kilomeetrite arvule. See näitaja iseloomustab läbijooksu efektiivsust ja vedude organiseerimise ratsionaalsust. Mida paremini on vedud organiseeritud, seda vähem on koormata läbijooksu ja seda kõrgem on läbijooksu kasutamise koefitsient.
- d) Tonnaaži kasutamise koefitsient näitab autode kandjõu kasutamise määra. Seda on võimalik välja arvutada kahel viisil:
 - 1) kui veetud tonnide arvu suhet veoste tonnide ar-

vule, mida oleks võidud vedada veoautode maksimaalse koormatuse juures. Viimase arvu saamiseks korrutame koormaga läbitud sõitude arvu veoautode tonnaažiga;

2) kui tehtud tonn-kilomeetrite arvu suhet tonn-kilomeetrite arvule, mida oleks võidud teha veoautode maksimaalse koormatuse puhul. Selle võimaliku tonn-kilomeetrite arvu saamiseks korrutame koormaga läbi sõidetud kilomeetrite arvu veoautode tonnaažiga. Kandevõime kasutamise koefitsiendi arvutamise teine meetod on õiglasem, kuna seal on arvestatud mitmesuguste kandevõimetega veoautode läbijooksude erinevusi. Kehtiva aruandluse juures on esimese variandi järgi võimatu teostada arvutamist näitaja „sõitude arv koormaga“ puudumise tõttu.

e) Keskmine kaugus, kuhu on veetud koormaid, arvutatakse tehtud tonn-kilomeetrite arvu jagamise teel veetud tonnide arvuga.

f) Peale ülalloetletud transpordi kasutamise näitajate määratakse kindlaks liikumise kiirus. Transpordi statistikas eraldatakse kaht liiki kiirust: tehniline kiirus ja kommertskiirus.

Tehniline kiirus arvutatakse kogu läbisõidetud teekonna (üldläbijooksu) jagamisega transpordivahendite liikumise tundide arvuga, s. o. kulutatud puhtale sõidule, arvestamata seisuaega peale- ja mahalaadimiseks või avarii tagajärjel. See iseloomustab transpordi liikumise kiirust.

Kommertskiirus arvutatakse üldläbijooksu jagamisega transporditöös viibimise tundide üldarvuga, s. o. arvestades mitte ainult puhtale sõidule kasutatud aega, vaid kaasa arvatud ka mitmesugustel põhjustel teostatud seisakute aeg. Kommertskiirus iseloomustab koormate edasitoimetamise kiirust, kaasa arvatud ka nende peale- ja mahalaadimisele kulunud aeg.

Tarbijate kooperatsiooni aruande andmeil on võimalik välja arvutada ainult kommertskiirust, kuna aruandluses puuduvad andmed puhta sõidu masin-tundide arvu kohta.

g) Transporditöö omahind — on transpordi-organisatsioo-

nides ja töös kõiki positiivseid momente ja puudusi iseloomustav tulemuslik näitaja. Kuna transpordi alal teostatud töömahu põhiliseks näitajaks on tonn-kilomeeter, siis arvutatakse ka transpordi omahinda kõigi transpordikulude jagamise teel tehtud tonn-kilomeetrite arvuga. Saadud arvsuurus iseloomustab ühe tonni veo maksumust ühe kilomeetri kaugusele.

Kuna aruandlus sisaldab hobustranspordi osas piiratud ringi näitajaid, siis selle analüüsimisel on võimalik välja arvutada ainult osa nimetatud näitajaist, ja nimelt: ainult pargi kasutamise koefitsienti, keskmist kaugust ja tonn-kilomeetri omahinda.

Transpordi plaanimisel kinnitatakse normatiivid (plaanimised ülesanded) kõigi ülalnimetatud näitajate osas. Selle tõttu tuleb transporditöö analüüsimisel tegelike aruandmete põhjal välja arvutatud näitajaid võrrelda vastavate plaaniülesannetega ja dünaamika selgitamiseks võrrelda eelmiste perioodidega.

XVI PEATUCC.

KAPITAALMAHUTUSTE STATISTIKA.

KAPITAALMAHUTUSTE STATISTIKA MÕISTE JA LIIGITAMINE.

Kapitaalkulutused või kapitaalmahutused — need on kulutused, mida teostab ettevõtte oma põhifondide laiendamiseks ja taastamiseks, s. o. pikaldase kasutamise ajaga fondid, mida ei kanta kuluks tööstuslikus või mittetööstuslikus protsessis korraga, vaid osade kaupa (ehitised, masinad, tehnilised seadeldised, kariloomad jms.). Kapitaalkulutused hõlmavad:

- a) kulutused ehitustöödele, s. o. uute ehitiste ehitamine ja varem ehitatud ehitiste ümberehitamine, lõpetamine, rekonstrueerimine ja nende kapitaalremont;
- b) kulutused seadeldiste monteerimisel;
- c) põhivahendite soetamine valmis kujul (masinad, seadeldised, kariloomad jms.).

Ehitustööde ja seadeldiste monteerimise ulatust kokku nimetatakse puhasehitustööks.

Kapitaalkulutused, välja arvatud kapitaalremont, jagatakse: a) limiitseteks (plaanilisteks), s.o. kapitaaltööde riikliku plaaniga ette nähtud ja NSV Liidu või liiduvabariigi ministrite nõukogu poolt kinnitatud, b) mittelimiitseteks, s. o. kapitaalkulutused, mida ei teostata kapitaaltööde riikliku plaani kohaselt, vaid mida teostavad kohalikud organisatsioonid kõrgemaastmelise organisatsiooni poolt kinnitatud plaani ulatuses.

Arvestades tarbijate kooperasiiooni organisatsioonide majandusliku tegevuse mitmekesisust, teostavad nad kõigis

majandusharudes tunduvaid kapitaalmahutusi. Ehitatakse ja remonditakse laoruume ja kauplusi, leivatööstusi ja sööklaid, varumispunkte, abimajandite majandusehitisi; soetatakse tarvilikku inventari ja seadeldisi, transpordivahendeid, töö- ja produktiivkarja jne. Tarbijate kooperasiiooni kapitaalkulutused omavad suuremalt osalt väikest ulatust ja need on seega mittelimiitised. Kuid mõnes osas teostatakse ka limiitseid kapitaalmahutusi (suurte ladude, õppeasutiste jne. ehitamine).

Statistika ülesandeks on tundma õppida kapitaalkulutuste mahtu, nende plaanitaimist, kulutuste suunamist mahutuste liikide (puhas ehitus, soetamine), majandusharude, ehitatavate või soetatavate objektide tüüpide järgi, selgitada ehitustööde maksumust, ehitusmaterjalidega, tööjõuga ja rahaliste vahenditega kindlustatust.

TARBIJATE KOOPERATSIOONI KAPITAALTÖÖDE ARUANDLUS.

Tarbijate kooperasiiooni tarbijate kooperatiivide kuuaruanded sisaldavad andmeid ehitus- ja soetamisplaani täitmise kohta mittelimiitsete objektide osas. TKML-id esitavad kuuaruannetes ka andmeid limiitsete kapitaalmahutuste kohta. Vaatlust teostatakse: a) mittelimiitsete ehituste osas kasutamise antud objektide arvu ja tegeliku väärtuse järgi, b) limiitsete ehituste osas eelarve hindadega ja tegeliku väärtuse järgi.

Kapitaalkulutuste täpsustatud andmeid sisaldavad raamatupidamise aastaaruanded. Neis on välja toodud andmed eraldi limiitsete ja eraldi mittelimiitsete objektide osas.

Iga üksiku limiitse objekti mahutusi iseloomustavad järgmised näitajad: ehitustööde teostamata jääk aruandeaasta algul — tööde täitmise tegeliku väärtuse järgi ja soetused aasta kestel kahesugustes hindades — tegeliku ja eelarvelise väärtuse järgi, võrreldes aastaplaaniga; aasta jooksul kasutamisele võetud lõpetatud objektid — objektide arvu ja nende tegeliku väärtuse järgi, tööde täieliku katkestamise või stiihilise loodusõnnetuse tagajärjel hukkunud lõpetamata objektide tegelikus väärtuses mahakandmine, ehitustööde teostamata jääk aruandeaasta lõpul — tegelikus väärtuses.

See näitajate süsteem kujutab endast kapitaalkulutuste bilanssi nende tegeliku väärtuse järgi, kuna lõpetamata tööde jääk aasta algul + tööde teostamine tegelikus väärtuses aasta jooksul peavad võrduma aasta jooksul kasutamisele antud + mahakandmised + lõpetamata tööde jääk aasta lõpul. Kõigi ülalnimetatud näitajate osas on eraldatud -- ehituse- ja monteerimistööde väärtus (s. o. puhas ehitustöö), ülejäänud osa moodustab seadeldiste väärtuse.

Mittelimiitsete kapitaalmahutuste osas on näidatud samasugune kapitaalkulutuste bilanss, aasta jooksul teostatud tööde eelarvelist väärtust näitamata; järelikult on see plaaniga mittevõrreldav, kuna kapitaalmahutuste plaan on antud eelarvelistes hindades.

Tarbijate kooperatiivid näitavad neid andmeid iga objekti kohta, kuid TKML-ide ja ETKVL-i koondaruannetes rühmitatakse neid 30 nimetusega nomenklatuuri ettevõtete tüüpide järgi. Siin on eraldi näidatud mitmet liiki jaemüügiettevõtteid (rajoonikauplused, peakauplused, muud kauplused ja poed, telgid ja kioskid), laod, mitmet liiki varumis- ja töötlemisettevõtteid, põllumajanduslikud ehitised, tootmisettevõtteid, ühiskondliku toitlustamise ettevõtteid, transpordi-ettevõtteid, elumajad, jne. Säärane üksikasjalik objektide liigitamine annab võimaluse kergelt ära määrata tarbijate kooperasiiooni üksikute majandusharude kapitaalmahutusi.

Kõigi majandusharude üldkokkuvõttes on eraldi välja toodud puhtehitustöö (ehitus- ja monteerimistööde) väärtus.

Ülalnimetatud näitajate süsteem võimaldab meil otsustada, milliseid vahendeid mahutati aruandeaastal kapitaaltöösse, millises osas on tööd juba lõpetatud ja antud kasutamisele, järelikult, mil määral osutusid juba antud aastal mahutised efektiivseteks.

Kuna aruandlus mittelimiitsete objektide osas on rajatud ainult tegelikust väärtusest väljudes, mitte aga eelarvelistes hindades, siis ei võimalda see õigesti kindlaks määrata plaani täitmist ega iseloomustada kapitaalkulutuste dünaamikat. Tööde tegelik väärtus ei tarvitse ühtida eelarveliste hindadega ega ole selletõttu võrreldav plaaniga; tööde tegelik väärtus muutub aastast aastasse ning ei ole selle tõttu kõrvutatav eelmiste aastatega. See iseloomustab teostatud kulutuste ulatust, kuid mitte teostatud tööde mahtu. Teostatud tööde mahtu iseloomustatakse eelarvelise väärtuse

järgi, kuna eelarvelised hinnad viimase kümne aasta jooksul osutuvad püsivhindadeks. Alates 1937. aastast koostatakse eelarved 1. XII 1936. a. kehtinud hindades ja selle tõttu osutub eelarveliste hindadega arvestus perioodil pärast 1937. a. samaaegselt ka püsivhindades arvestuseks. Sellest selgub, et eelarveliste hindadega kapitaalkulutuste võrdlemine näitab meile nende füüsilise mahu dünaamikat. Kahjuks ei peeta tarbijate kooperatsiooni süsteemis eelarveliste hindadega mitteliimitsete kulutuste arvestust.

See on seletatav raskustega väiksemõõduliste ehitustööde teostamisel eriti maakohtades, kus sageli puudub vastav tehniline juhtkond ja seetõttu ei ole võimalik teostada säärast arvestust.

Lõpetamata objektide osas teostatud tööde eelarvelise väärtuse arvutamiseks tuleb kindlaks teha iga objekti valmiduse protsent, s. o. kindlaks määrata, millise osa moodustavad teostatud tööd suhteliselt antud objektist kui tervikust. Ainult spetsialist-ehitustehnik võib seda valmiduse protsenti kindlaks määrata.

Aruandluse ülalnimetatud näitajate süsteem hõlmab ainult uusi kapitaal mahutusi. Varemolevate põhiliste fondide taastamine teostatakse kapitaalremontide teel. Aastaruandluses on näidatud andmed ka kapitaalremontide kohta. Selles näidatakse: teostamata kapitaalremontide jääk aasta algul, aasta jooksul teostatud kapitaalremont kõrvutatuna plaaniga ja teostamata kapitaalremontide jääk aasta lõpul.

Andmed aasta jooksul teostatud remontide kohta näidatakse eelarvelises ja tegelikus väärtuses, jäägid — ainult tegelikus väärtuses.

Ehitusmaterjalidega kindlustamist iseloomustatakse aastaruandes ehitusmaterjalide jääkide andmetega aasta lõpul, kusjuures kõik ehitusmaterjalid tervikuna näidatakse hinnaliselt nende tegelikus ostuväärtuses + kulud nende toomisel ehitusplatsile; tähtsamad ehitusmaterjalid, nagu tellised, lubi, tsement, metsamaterjalid, sordiraud, naelad, näidatakse aruandes ka koguselises väljenduses.

Kapitaaltööde kuaruandlus selgitab ka majanduslikul teel teostatud ehitustööde tööjõu ressursse; selles näidatakse kõigi ehitustöödel tegutsevate töötajate keskmine nimistuline arv ja neile arvestatud töötasu (võrreldes kvartaliplaaniga). Peale selle näidatakse ehitus- ja monteerimistöodel

tegutsevate muude töötajate arv (insener-tehniline personal, teenistujad ja noorem teenindav personal) kuu algul ja lõpul ning neile arvestatud töötasu; mitu inimtööpäeva on töölistel töötanud aasta algusest ja töölistele arvestatud töötasu aasta algusest, kuid samuti ka ehitus- ja monteerimistööde maht aasta algusest (rublades). Üldnimetatud näitajate olemasolu võimaldab meil põhjalikumalt analüüsida ehitustöödel töötajate arvu ja töötasude plaani täitmist, võrreldes teostatud ehitustööde mahuga; tööjõudluse ja keskmise töötasu kasvu.

Lõpuks näitab kehtiv aruandlus (aastaaruanne) samuti kapitaalkulutuste finantseerimist, nii uute mittelimiitsete kapitaalmahutuste kui ka kapitaalremondi osas.

Neis näidatakse, võrreldes plaaniga, eraldi mittelimiitsete mahutuste ja eraldi kapitaalremontide osas, mitmesugustest allikatest kapitaaltööde teostamiseks saadud summad.

KAPITAALKULUTUSTE ARUANDLUSE ANALÜÜSIMINE.

Samuti nagu teistes rahvamajanduse tegevusharudes, on ka kapitaalkulutuste aruandluse analüüsimise põhiliseks suunaks plaani täitmise määra kindlakstegemine ja dünaamika iseloomustamine. Nagu on juba ülalpool öeldud, osutub analüüsimine neis suundades tunduvalt keerulisemaks, kuna suuremal osal kulutustel (mittelimiitsetel) puudub arvestus eelarvelises püsivhindades. Limiitsete kapitaalkulutuste osas võimaldab aruandlus täpselt kindlaks määrata plaani täitmise protsenti ja kapitaaltööde füüsilise mahu dünaamikat.

Kasutamisele võetud objektide väärtuse võrdlemine kõigi teostatud tööde väärtusega, kaasa arvatud ka eelmise aasta jääk, näitab teostatud kulutuste efektiivsuse määra, kuna antud perioodil osutuvad efektiivseteks ainult lõpetatud ja eksploatatsiooni antud objektid.

Nagu teistes majandusharudes, osutuvad ka siin tööjõudlus ja omahind tähtsamateks kvaliteedi näitajateks. Ehitustööde tööjõudlus arvutatakse hinnalise meetodiga, — kogu teostatud tööde väärtus jagatakse keskmisele nimistulisele tööliste arvule, või tööliste poolt töötatud inimtööpäevade arvule.

Ehitustööde maksumust ja selle muudatusi näitab teostatud tööde tegeliku ja eelarvelise väärtuse suhe.

Tegeliku maksumuse kõrgenemine, võrreldes eelarvelisega, näitab ehitustööde hinnalist kallinemist.

KONTROLLKUSIMUSED.

I peatüki osas.

1. Millised on tarbijate kooperasiiooni statistika ülesanded?
2. Kuidas on organiseeritud tarbijate kooperasiiooni statistiline aparaat?
3. Milline statistiline aruandlus on kehtiv tarbijate kooperasioonis?
4. Millega erinevad üksteisest kiir-, jooksev- ja aastaaruandlus?
5. Mis on aruandluse tabel ja milleks on see tarvilik?
6. Millist koondaruannete liiki kasutatakse tarbijate kooperasiiooni statistilistes töödes?

II peatüki osas.

1. Millised tunnused iseloomustavad nõukogude kaubanduse kaubakäivet?
2. Millised on turu- ja mitteturu-kaubafondid?
3. Millised erilised iseäraldused ja tähtsus on detsentraliseeritud kaubafondidel?
4. Milliste tunnuste järgi jagatakse kaubkäivet?
5. Millega erineb hulgikäive jaekäibest?
6. Mida nimetatakse terve kaubandusvõrgu kogukäibeks ja puhaskäibeks, eriti tarbijate kooperasiiooni osas?
7. Kuidas arvutatakse lülisuse koefitsienti?
8. Millised on kaubakäibe statistika ülesanded?

III peatüki osas.

1. Millistesse liikidesse jagatakse hulgikäivet?
2. Kuidas on kehtima pandud tööstuse turustusorganites kaupade laadimise ja realiseerimise arvestus ning millised on nii ühe kui teise ülesanded?

3. Milliseid hulgakäibe näitajaid sisaldavad tarbijate kooperatsiooni kuu-, kvartali- ja aastaaruanded?
4. Milliseid rühmitusi kasutatakse tarbijate kooperatsiooni hulgakäibe statistikas ja milles seisneb nende tähtsus?
5. Milline arvestus on tarbijate kooperatsioonis kehtima pandud detsentraliseeritud kaupade saabumise kohta?
6. Milliste hindadega arvestatakse hulgakäivet?
7. Millistest allikatest saadakse andmeid hulgakäibe aruandluse koostamiseks?
8. Milliseid analüütilisi näitajaid on võimalik välja arvutada tarbijate kooperatsiooni hulgakäibe aruandluse andmeil ja kuidas arvutatakse igaüht neist?
9. Kuidas arvutatakse kogu kaubakäibe ja üksikute kaupade lao- ja arvestuse lülisuse koefitsienti?

IV peatüki osas.

1. Mida nimetatakse tarbijate kooperatsiooni jaekäibeks ja milliseid operatsioonide liike arvatakse sinna?
2. Millistesse liikidesse jagatakse jaekäivet?
3. Milliseid jaekäibe näitajaid sisaldavad tarbijate kooperatsiooni kuu-, kvartali- ja aastaaruanded?
4. Kuidas arvutatakse jaekäivet üksikute kaupade ja kaubarühmade osas?
5. Millistest tunnustest väljudes on koostatud kaupade arvestuse nomenklatuur?
6. Millistest allikatest saadakse andmeid jaekäibe aruandluse koostamiseks?
7. Kuidas kontrollitakse jaekäibe aruandlust?
8. Milliseid analüütilisi näitajaid on võimalik välja arvutada jaekäibe aruandluse andmete põhjal?
9. Mida näitab kaubakäibe füüsilise mahu indeks ja kuidas seda välja arvutatakse?
10. Kuidas arvestatakse praktiliselt kogu süsteemi detsentraliseeritud kaupade saabumise osatähtsust ja kuidas tuleks seda arvutada?

V peatüki osas.

1. Mida nimetatakse kaubanduses kaubavarudeks ja milliste tunnuste järgi neid liigitatakse?

2. Milline aruandlus on kehtiv tarbijate kooperatsioonis kaubajääkide kohta?
3. Millistest allikatest on võimalik saada andmeid kaubajääkide aruandluse koostamiseks?
4. Kuidas tuleb kontrollida aruandeandmeid kaubajääkide kohta?
5. Millistes suundades analüüsitakse kaubajääkide aruandlust?
6. Kuidas arvutatakse käibekiiruse aega (päevades) ja käivete arvu kaubaringluses (kordades)?
7. Kuidas arvutatakse kuu, kvartali ja aasta keskmist kaubajääki?
8. Kuidas arvutatakse kaubakäibe kiirust hulgakäibes, jae-käibes ja tervikuna kaubandussüsteemis?

VI peatüki osas.

1. Mida nimetatakse varumiseks ja millised varumise (kokkuostu) liigid on nõukogude majanduses?
2. Millised iseloomustavad jooned eraldavad varumise aruandlust muust aruandlusest?
3. Millistes mõõtühikutes arvestatakse varumist?
4. Milliseid põhilisi näitajaid sisaldab varumise aruandlus?
5. Millistel algdokumentidel põhjeneb varumise aruandlus?
6. Millised kergendused on rakendatud tarbijate kooperatiivides varumise aruandluse suhtes?
7. Millistes suundades analüüsitakse varumise aruandlust?

VII peatüki osas.

1. Mida nimetatakse kaubandusvõrgu statistikas arvestusühikuks?
2. Kuidas ja milliste tunnuste järgi jagatakse kaubandusvõrk?
3. Milline aruandlus on kehtiv tarbijate kooperatsiooni kaubandusvõrgu osas?
4. Kuidas arvutatakse kaubandusvõrgu tiheduse näitajat?
5. Kuidas arvestatakse tarbijate kooperatsiooni organisatsioonilist võrku?
6. Milline aruandlus on kehtiv koopereerimise ja osamak-sude kogumise alal?

VIII peatüki osas.

1. Millised hindade liigid on kehtivad nõukogude kaubanduses?
2. Kuidas teostatakse NSV Liidus hindade statistilist vaatlust?
3. Kuidas moodustatakse hindade dünaamilised read?
4. Kuidas arvutatakse eri tingimustes keskmisi hindu?
5. Kuidas arvutatakse keskmisi mahahindlusi ja juurdehindlusi?
6. Kuidas arvestatakse jaekaubanduse hinna indekseid — rühma- ja üldindekseid?

IX peatüki osas.

1. Mida nimetatakse nõukogude kaubanduses käibekuludeks?
2. Kuidas liigitatakse käibekulusid?
3. Mida nimetatakse käibekulude tasemeks ja kuidas seda arvestatakse hulgikäibes, jaekäibes, kaubanduses tervikuna ning varumises?
4. Kuidas tuleb statistiliselt näidata käibekulude taseme olenevust kaubakäibe suurusest?
5. Kuidas mõjub kauba sortimendi struktuuri muudatus käibekulude tasemele?
6. Kuidas määrata kindlaks kaubandusliku tegevuse rentaablust?

X peatüki osas.

1. Millised ülesanded on nõukogude kaubanduses tööjõu ja töötasude statistikal?
2. Milliseid näitajaid sisaldab tööjõu ja töötasude aruandlus?
3. Mida nimetatakse nimistuliseks töötajate koosseisuks ja kuidas arvutatakse välja keskmine nimistuline töötajate arv?
4. Milliste tunnuste järgi ja millistesse rühmadesse jagatakse tarbijate kooperasiioni töötajad?
5. Mis arvestatakse töötasufondi?
6. Kuidas kontrollida töötajate arvu ja töötasufondi aruande andmeid?

7. Millistes suundades analüüsitakse tööjõu ja töötasude aruandlust?
8. Kuidas arvutatakse kaubandustöötajate kaubanduslikku koormust, töömahu- ja tööjõudluse indeksit?

XI peatüki osas.

1. Millega erineb põhiliselt ühiskondlik toitlustamine teistest majandusharudest?
2. Milline aruandlus on kehtiv ühiskondliku toitlustamise käibe osas ja millistesse liikidesse jagatakse ühiskondliku toitlustamise käive?
3. Millistes mõõtühikutes arvestatakse ühiskondliku toitlustamise toodangut?
4. Millistes suundades analüüsitakse ühiskondliku toitlustamise aruande andmeid?

XII peatüki osas.

1. Mida nimetatakse leivatööstuse toodanguks ja kuidas seda liigitatakse?
2. Kuidas arvutatakse leivatööstuses toodangu väljatuleku %-ti kulutatud jahule?
3. Milline aruandlus on kehtiv leivatööstuses jahu ja teraviljasaaduste liikumise ja küttematerjalide kulutuse osas?
4. Kuidas arvestatakse leivatööstuste võrku ja selle võimsust?
5. Millistes suundades analüüsitakse leivatööstuse aruandlust?
6. Milliseid meetodeid kasutatakse leivatööstuse tööjõudluse kindlaksmääramiseks?

XIII peatüki osas.

1. Kuidas arvestatakse tööstustoodangut?
2. Millist tähtsust omavad kogutoodangu, kaubatoodangu ja puhastoodangu näitajad?
3. Kuidas arvestatakse tööstuses töötajate koostist ja tööaega?
4. Milliseid meetodeid kasutatakse tööstuses tööjõudluse kindlaksmääramiseks?

5. Kuidas õpitakse tundma omahinna dünaamikat?
6. Milliseid tööstustegevuse näitajaid sisaldab tarbijate kooperatsiooni aruandlus?

XIV peatüki osas.

1. Kuidas arvestatakse külvipinda ja milline aruandlus kehtib külvitööde käigu kohta?
2. Mida nimetatakse saagiks juurel ja majanduslikuks saagiks ja kuidas neid välja arvutatakse?
3. Mida arvatakse viljakasvatuse kogu- ja kaubatoodangusse?
4. Milline aruandlus kehtib kariloomade arvu kohta?
5. Millist sisu ja tähtsust omab karjakäibe tabel?
6. Kuidas arvestatakse loomakasvatuses nuumamise operatsioone?
7. Mis arvatakse loomakasvatuse kogu- ja kaubatoodangusse?

XV peatüki osas.

1. Milline aruandlus kehtib tarbijate kooperatsioonis auto- ja hobutranspordi arvulise seisukorra kohta?
2. Millised näitajad iseloomustavad auto- ja hobutransporditööd?
3. Mida nimetatakse transpordi töönäitajateks?
4. Kuidas arvutatakse välja tähtsamaid transpordi kasutamise määra iseloomustavaid töönäitajaid?
5. Kuidas arvutatakse transporditöö omahinda?

XVI peatüki osas.

1. Mida nimetatakse kapitaalkulutusteks ja kuidas neid liigitatakse?
2. Milline aruandlus kehtib tarbijate kooperatsioonis kapitaaltööde alal?
3. Mida nimetatakse kapitaaltööde eelarveliseks maksuseks ja kuidas seda liigitatakse?
4. Millistes suundades analüüsitakse kapitaaltööde aruandlust?

JÄRELSÕNA

Käesoleva raamatu töökäigu kestel on muudetud ENSV Ministrite Nõukogu 28. nov. 1946. a. määrus nr. 934 ENSV Ministrite Nõukogu määrusega nr. 621, 19. augustist 1949. a. — „ETKVL-i kooperatiivse linnakaubanduse võrgu üleandmise Eesti NSV Kaubandusministeeriumile ja kooperasiiooni poolt teostatava põllumajandussaaduste turulkujunevate hindadega kokkuostu äramuutmise kohta“.

Nimetatud määruse alusel:

- 1) kohustus ETKVL üle andma ENSV Kaubandusministeeriumile Tallinnas; Tartus, Pärnus ja Narvas ENSV Ministrite Nõukogu 28. nov. 1946. a. määruse nr. 934 alusel avatud kaubandus- ja ühiskondliku toitlustamise võrgu;
 - 2) muudeti ära, arvates 20. aug. 1949. a., ENSV Ministrite Nõukogu 28. nov. 1946. a. määrusega nr. 934 kehtestatud põllumajandussaaduste kokkuost turulkujunevate hindadega;
 - 3) määrati põllumajanduslike saaduste piirkokkuostuhinnad ja keelati kokkuost piirhindadest kõrgemate hindadega;
 - 4) kehtestati kord, mille kohaselt ETKVL-i poolt kokkuostetud põllumajandussaadused, välja arvatud need kogused, mis on vajalikud müügiks tarbijate kooperasiiooni oma tegevuspiirkonnas, antakse üle riigile piirkokkuostuhindadega, arvates juurde lisakulud ja plaanilise kasumi;
 - 5) kohustati tarbijate, tööndus ja invaliidide kooperasiiooni teostama oma tegevusrajoonis põllumajandussaaduste müüki riiklikest jaehindadest mitte kõrgemate hindadega;
 - 6) kehtestati käibemaksud, arvates 1. sept. 1949. a., piirkokkuostuhindadega kokkuostetud põllumajandussaaduste tarbijate, töönduslike ja invaliidide kooperasiiooni oma tegevusrajoonis teostatud müükide pealt.
- Ulaltähendatud muudatusi palun arvestada raamatu käsitamisel.

TOIMETAJA

SISU

		Lk.
I peatükk.	Tarbijate kooperatsiooni statistika ülesanded ja organisatsioon	3
II	" Kaubakäibe statistika üldküsimumused	13
III	" Hulgikäibe statistika	22
IV	" Jaekäibe statistika	39
V	" Kaubajääkide statistika	58
VI	" Põllumajandussaaduste ja toorainete varumise statistika	68
VII	" Kaubandusvõrgu ja koopereerimise statistika	77
VIII	" Hindade statistika	84
IX	" Käibekulude statistika	94
X	" Tööjõu ja töötasude statistika	102
XI	" Uhiskondliku toitlustamise statistika	113
XII	" Leivatööstuse statistika	121
XIII	" Tööstustegevuse statistika	129
XIV	" Põllumajanduslike abikäitiste statistika	136
XV	" Auto- ja hobustranspordi statistika	144
XVI	" Kapitaalmahutuste statistika	152
	Kontrollküsimumused	157
	Sisukord	163

Tõlkija U. Konni

Vastutav toimetaja I. Priks

Ladumisele antud 3. X 1949. Trükkimisele antud 29. XI 1949. Trükipoognaid 10,25. Arvutuspoognaid 10,73. Tiraaž 1500. Tellimise nr. 1591/17177. MB-09136. Trükikoda „Punane Täht“, Tallinn, Pikk tn. 54/58.

M. В. Тененбаум. Статистика советской кооперативной торговли.
На эстонском языке.

Rbl. 21.45

A-18120

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00191147 0